„LOOMINGU" Nr. 47/48 (419/420)
RAAMATUKOGU 1965

ISAAC ASIMOV

Kadunud robot

INGLISE KEELEST TÕLKINUD AIN RAITVIIR

KIRJASTUS „PERIOODIKA"
TALLINN
Tõlgitud teosest:
A 85
I, Robot by Isaac Asimov A Signet Book Published by the New American Library of Canada Limited [1964]

ISAAC ASIMOV

(sünd. 1920)
on üks silmapaistvamaid kaasaegse teadusliku fantastika meistreid. Arvukate teaduslik-fantastiliste jutustuste kõrval leiame tema tööde nimestikust (käesolevaks ajaks on tema sulest ilmunud üle kuuekümne raamatu) keemia-õpiku arstiteaduse üliõpilastele, populaarse esituse inimese anatoomiast ning laste jaoks kirjutatud raamatu tehiskaaslaste st.

Asimov õppis Columbia ülikoolis keemiat ja omandas samas doktorikraadi. Seejärel asus ta tööle Bostoni ülikooli, kus sai biokeemia professoriks. Teadusemaailmas on ta hästi tuntud kui üks inimese biokeemiat käsitleva suure monograafia autoreid.

Asimovi enda sõnade järgi sai temast teadusliku fantastika fanaatik juba üheksa-aastaselt,' ja kümme aastat hiljem, üheksateistkümneaastase üliõpilasena, alustas ta ise edukaid katsetusi selles vallas.

Asimovi teostest ei leia me fantastikat fantastika pärast ega kosmosesse viidud tegevusega lamedaid krimi-naaljutte, nagu neid produtseerivad paljud Ameerika kirjanikud. Tema jutustused ja romaanid teeb sümpaatseks teadlaseerudAtsioon ja tõsine ainekäsitlus. Üks põhi-probleeme, mis huvitab Asimovit, on tehisajude psüühika ja inimese vahekord nendega. Sooja poolehoiu ning kohati sõbraliku huumoriga kujutab kirjanik nii oma metallist kui ka lihast ja luust kangelasi. Asimovi loomingu paremiku hulgast tuleks siinkohal märkida veel jutustuste-kogu «Üheksa homset päeva», kapitalistliku urbaniseerimise perspektiivitust näitavat romaani «Teraskoopad» ning romaane «Alasti päike» ja «Igaviku lõpp».

Tõlkija

I. NÕIARING

«Palju kisa — vähe villa,» oli üks Gregory Powelli lemmikütlusi, ja kui laubale kleepunud punaste salkudega Mike Donovan tuli joostes trepist alla, kortsutas Powell kulmu.

«Mis viga on?» küsis ta. «Jätsid näpu ukse vahele?»

«Aah,» väristas Donovan õlgu. «Mis sa ometi teed siin keldris terve päeva?» Ta tõmbas sügavalt hinge ja pahvatas: «Speedy ei ole tagasi tulnud.»

Powell ajas silmad pärani ja jäi trepile seisma. Kohe ta küll kogus ennast, aga ei öelnud sõnagi, enne kui jõudis üles. Siis ta küsis:

«Kas sa saatsid ta seleeni tooma?»
«Jah.»
«Ja kui kaua ta on ära olnud?» «Juba viis tundi.»
Olukord oli tõesti kuratlik! Nad olid saabunud Mer-kuurile kaksteist tundi tagasi, ja juba olid nad püsti-hädas. Merkuur oli alati olnud päikesesüsteemi salakavalaim planeet, aga see oli isegi Merkuuri kohta liig.
Powell ütles: «Hakka otsast peale ja räägi kõik ära.»
Nad olid nüüd kergelt vananenud sisustusega raadio-ruumis, mis oli seisnud kümme aastat kasutamata. Aga tehnikas tähendab isegi kümme aastat palju. Võrreldagu kas või Speedyt robotitüübiga, mis oleks neil olnud aastal 2005, — robootika oli vahepeal teinud hiiglaslikke edusamme. Ettevaatlikult puudutas Powell ikka veel läikiva metalli pinda. Kõigest siin toas nagu ka terves jaamas õhkus mahajäetust, mis mõjus rusuvalt.
Ilmselt tundis seda ka Donovan. Ta alustas: «Ma püüdsin teda jälgida raadio abil, aga sellest ei tulnud midagi välja. Merkuuri päikesepoolsel küljel on raadio kasutu: ei võta mingil juhul kaugemale kui kaks miili. See on üks põhjusi, miks esimene ekspeditsioon läbi kukkus. Ja ultra-lühilaine aparaati ei saa me korda enne paari nädalat... »
«Jäta see ja räägi, mis edasi sai.»

«Ma püüdsin kinni moduleerimata signaali lühilainel. See ei andnud midagi muud peale tema asukoha. Ma jälgisin teda selle abil kaks tundi ja kandsin tulemused kaardile. »
Tal oli tagataskus koltunud pärgamendileht, mälestus ebaõnnestunud esimesest ekspeditsioonist. Nüüd viskas ta selle vihaselt lauale ja lükkas peopesaga siledaks. Powell jälgis eemalt, käed risti rinnal.
Donovani pliiats liikus närviliselt mööda kaarti. «Punane rist on seleeni leiukoht. Selle märkisid sa ise siia.»
«Missugune see on?» segas Powell vahele. «Enne lahkumist näitas MacDougal meile kolme leiukohta.»
«Loomulikult saatsin ma Speedy kõige lähema juurde. Seitsmeteistkümne miili kaugusele. Aga mis tähtsust sellel on?» tõmbus ta hääl pingule. «Pliiatsiga tehtud punktid tähistavad Speedy asukohta.»
Esmakordselt kadus Powelli teeseldud rahu ja ta käed haarasid kaardi järele.
«Räägid sa tõsiselt? See on võimatu.»
«Aga nii see on,» urises Donovan.
Speedy asukohta tähistavad väikesed punktid moodustasid seleeni järve punase risti ümber konarliku ringi. Powell näppis nõutult pruune vurre.
Donovan lisas: «Kahe tunni jooksul, mis ma teda jälgisin, tegi ta neli ringi ümber selle neetud lombi. Näib, et ta kavatseb igavesti samas vaimus edasi lasta. Kas sa mõistad, missuguses olukorras me oleme?»
Powell vaatas korraks üles, ei öelnud aga midagi. Loomulikult sai ta aru, mis olukorras nad olid. See oli lihtne nagu süllogism. Fotorakkude patareid, nende ainuke kaitse koletu päikeselõõma vastu siin Merkuuril, olid läbipõlemise äärel. Ainuke asi, mis neid võis päästa, oli seleen. Seleeni võis kätte saada ainult Speedy. Kui Speedy ei tule tagasi, ei ole seleeni. Kui ei ole seleeni, on fotorakkude patareid läbi. Kui ei ole enam patareisid.. . aeglane praadimine on kindlasti üks ebameeldivamaid suremisviise.
Donovan katkus tigedalt oma punaseid salkus juukseid ja sõnas kibedalt: «Kogu päikesesüsteem saab meie kulul naerda. Kuidas võib küll kõik nii kähku untsu minna? Powell ja Donovan, see kuulus meeskond, saadetakse Merkuurile, et selgitada, kas tasub moodsa tehnika ja robotite abil uuesti avada kaevandus-jaam päikesepoolsel

küljel, ja me kõrbeme põhja. Oleks siis veel mõni keeruline ülesanne — täitsa lihtne asi. Me ei ela seda üle.»
«Võib-olla me ei pruugigi seda üle elada,» vastas Powell vaikselt. «Kui me kiiresti midagi ette ei võta, ei ole juttugi millegi üleelamisest — või ka lihtsalt elamisest. »
«Ära mängi lolli! Mulle see asi küll nalja ei tee. Meie siiasaatmine ainult ühe robotiga oli lihtsalt kuritegu. Ja see oli sinu hiilgav idee, et me saame fotopatareidega ise hakkama.»
«Ole ikka aumees. Sa tead küll, et see oli meie ühine otsus. Meil on tegelikult vaja ainult kilogramm seleeni, Stillheadi dielektroodplaati ja kolm tundi aega, ja puhta seleeni järvi on kogu Merkuuri päikesepoolne külg täis. MacDougali spektroreflektor leidis neid kolm tükki viie minuti jooksul, eks ole? Kurat võtku, me ei võinud ju järgmist vastasseisu ootama jääda!»
«Hea küll, mis me siis nüüd peale hakkame? Sul, Powell, on nähtavasti mõni idee. Ma tean, et sul on, muidu poleks sa nii rahulik. Sa ei ole põrmugi. suurem kangelane kui mina. Lao aga välja.»
«Me ei saa ise Speedyle järele minna, vähemalt mitte päikesepoolsele küljele. Isegi uued skafandrid ei pea otseses päikesepaistes üle kahekümne minuti vastu. Aga kas sa ei tea vana kõnekäändu: robotit püüa robotiga? Vaata, Mike, lugu polegi ehk nii hull. Keldris on kuus robotit, keda me saame ehk kasutada, kui nad on korras. Kui nad on korras.»
Donovani silmadesse ilmus lootusehelk. «Mõtled sa esimese ekspeditsiooni roboteid? Oled sa kindel, et nad kõlbavad? Nad võivad olla vaid robotilaadsed masinad. Sa ju tead, et kümme aastat on pikk aeg, kui jutt on roboti-tüüpidest.»
«Ei, nad on tõelised robotid. Ma istusin terve päeva nende juures ja ma tean. Neil on positronajud, ainult primitiivsed.» Ta pani kaardi oma taskusse ja ütles: «Lähme alla.»
Kõik kuus robotit asusid kõige alumisel korrusel keset teadmata sisuga tolmunud kaste. Nad olid erakordselt suured — kuigi nad istusid põrandal, jalad välja sirutatud, kerkis nende pea ikka veel seitsme jala kõrgusele.
7
Donovan vilistas. «Vaata kui suured nad on. Rinnaümbermõõt vähemalt kümme jalga.»
«See on sellepärast, et neil on vana McGuffy ülekande-süsteem. Ma vaatasin sisse, see on kõige kohmakam mehhanism, mis üldse võimalik.»
«Ega sa ei proovinud neid käivitada?»
«Ei. Selleks polnud mingisugust põhjust. Ma arvan, et nad on täiesti korras. Isegi diafragmal pole midagi viga. Nad võivad rääkida.»
Kõneluse ajal kruvis ta lahti lähima roboti rinnakapsli ja pani sisse kahetollise läbimõõduga kera, mis sisaldas tibatillukese kübeme aatomienergiat —· roboti elu. See ei tahtnud hästi kohale minna, aga Powell tuli siiski toimis ja kruvis katteplaadi hoolikalt tagasi. Kümne aasta eest ei tuntud veel uute mudelite juures rakendatud raadio teel kaugjuhtimist. Seejärel kordas ta sama protseduuri ülejäänud viie robotiga.
Donovan ütles rahutult: «Nad ei liigutagi ennast.»
«Ei ole olnud vastavat käsku,» vastas Powell kuivalt. Ta läks tagasi esimese roboti juurde ja müksas teda vastu rinda. «Kas sa kuuled mind?»
Monstrumi pea pöördus aeglaselt ja ta silmad peatusid Powellil. Siis kostis nagu vanalt fonograafilt kare, kraak-suv hääl: «Jah, isand!»
Powell muigas sarkastiliselt: «Kas kuuled? Esimeste kõnelevate robotite loomise ajal ähvardas oht, et keelatakse nende kasutamine Maakeral. Ehitajad püüdsid selle vastu võidelda ja varustasid need masinakolakad heade, sõnakuulelike orjade kompleksidega.
«See ei aidanud neid,» pomises Donovan.
«Ei aidanud, aga igaks juhuks nad proovisid.» Ta pöördus veel kord roboti poole: «Tõuse üles!»
Robot tõusis aeglaselt ning Donovani pea vajus kuklasse ja ta vilistas vaikselt.

«Kas sa saad minna välja? Päikese kätte?» küsis Powell.
Paus, roboti aju töötas aeglaselt. Siis vastas ta: «Jah, isand.»
«Tore. Kas sa tead, mis on miil?»
Jälle paus, ja aeglane vastus: «Jah, isand.»
«Siis viime su maapinnale ja näitame suuna kätte. Sa lähed umbes seitseteist miili ja leiad sealt kusagilt teise, endast väiksema roboti. On sul siiamaani kõik selge?»
«Jah, isand.»
8
«Sa pead leidma selle roboti ja käskima tal tagasi tulla. Kui ta ei taha tulla, siis pead ta jõuga tagasi tooma.»
Donovan sikutas Powellit varrukast. «Aga miks mitte saata teda otse seleeni järele?»
«Aga sellepärast, et ma tahan Speedyt kätte saada, sa tarkpea. Ma pean teada saama, mis tal viga on». Ja robotile: «Tule mulle järele.»
Robot ei liikunud paigast, ainult ta hääl kõmises: «Andesta, isand, aga ma ei saa. Enne pead sa mulle selga istuma.» Ta kohmakad käed liitusid kõlksatusega, tömbid sõrmed vaheliti.
Powell jäi teda jõllitama ja hakkas siis vurre näppima: «Njah...»
Donovani silmad läksid pungi. «Kas me peame tema seljas ratsutama? Nagu hobusel?»
«Paistab seda moodi küll. Ainult ma ei taipa, miks. Ma ei mõista... Aa, selge! Ma rääkisin sulle, et tol ajal puhuti robotite ohutuse küsimus üles. Ilmselt taheti anda nende ohutuse garantiid sellega, et ei lubatud neil ilma ajajata liikuda. Mis me nüüd teeme?»
«Seda ma praegu mõtlen,» pomises Donovan. «Me ei või välja minna ei robotiga ega ilma... Oo, Peetruse nimel!» Ta laskis sõrmedega kaks korda nipsu ja jätkas õhinal: «Anna mulle kaart. Ma ei uurinud teda ilmaaegu kaks tundi. Siin on kae-vandusjaam. Miks ei või me kasutada tunneleid?»
Kaevandus jaam oli kujutatud musta ringina ja tunnelite peened punktiirjooned hargnesid temast ämblikuvõrgu kiirtena.
Donovan uuris tingmärkide seletust kaardi allserval. «Vaata,» ütles ta, «väikesed mustad punktid on väljapääsud maapinnale ja üks on kõigest kolme miili kaugusel seleeni järvest. Siin on ta number — oleks ometi võinud suuremalt kirjutada! — 13a. Kui ainult robotid teaksid teed ...»
Powell esitas küsimuse ja sai vastuseks kõlatu: «Jah, isand.» «Võta oma skafander,» ütles ta rahulolevalt.
Nad riietusid esmakordselt skafandritesse. Ka seda võimalust polnud nad siia saabudes ette kujutanud ning liigutasid nüüd ebamugavustundega oma jäsemeid.
Skafander oli palju suurem ja inetum kui kosmoselennu kaitseülikond, aga ka palju kergem, tänu sellele, et ta ei sisaldanud kübetki metalli. Ta oli tehtud kuumusekindlast
9
plastmassist ja keemiliselt töödeldud korgikihti-dest ning varustatud kuivatusseadmega, mis hoidis õhu niiskusevaba. Skafander suutis Merkuuri täiele päikesepaistele vastu panna kakskümmend minutit. Ja võib-olla veel viis või kümme minutit üle selle ilma otsese surma-ohuta seesolijale.
Roboti käed moodustasid ikka veel astmelaua ja' ta ei ilmutanud üllatuseraasugi, nähes groteskseks kujuks moondunud Donovani.
Powelli raadio poolt moonutatud hääl kõmises: «Kas oled valmis viima meid väljapääsu 13a juurde?»
«Jah, isand.»
Tubli, mõtles Powell. Puudugu neil pealegi raadio teel kaugjuhtimine, aga nad on vähemalt vastuvõtu-võimelised. «Roni mõnele selga,» ütles ta Donova-nile.

Ta asetas jala improviseeritud astmele ja vinnas ennast üles. Iste oli mugav. Roboti seljas oli vastavaks otstarbeks tehtud küür, mõlemal õlal olid vaod istuja reite jaoks ja peas kaks piklikku «kõrva», mille otstarve oli nüüd selgelt näha.
Powell võttis kõrvadest kinni ja keeras roboti pead. Robot pöördus raskelt. «Edasi, Macduffi peale!» Aga tegelikult polnud tal üldse lõbus olla.
Aeglaselt, mehhaanilise täpsusega astusid hiigelrobotid läbi ukseaugu, mis oli napilt jalg maad neist kõrgem, nii et mehed pidid kähku kummarduma, kitsasse koridori, kus nende mõõdetud sammud kõmisesid monotoonselt, ja sealt õhulüüsi.
Pikk õhutühi tunnel, mis ahenes nende ees nõelasilmaks, pani Powelli aukartusega mõtlema esimese ekspeditsiooni poolt tehtud töö tõelisele suurusele — nende kohmakate robotite ja viletsa varustuse juures. Nad lõpetasid küll ebaõnnestumisega, kuid see ebaõnnestumine oli palju enam väärt kui igapäevased edusammud kosmoses.
Kordagi sammu pikendamata astusid robotid häirimatus rahus edasi.
Powell ütles: «Vaata, need tunnelid on valgustatud ja siin valitseb samasugune temperatuur nagu Maal. Paistab, et see on püsinud muutumatult kõik need kümme aastat, mis see paik on tühi seisnud.»
«Kuidas seda saavutati?»
«Võeti abiks odav energia, kõige odavam energia
10
päikesesüsteemis — päikesekiirgus, ja Merkuuri päikesepoolsel küljel see kiirgus on juba midagi! Seepärast ehitatigi kaevandusjaam päikese kätte, mitte mõne mäe varju. Ta on tegelikult hiiglaslik energiamuundaja, mis muudab soojuse elektriks, valguseks, mehhaaniliseks energiaks ja kõigeks, milleks tahad. Energia kogumine ja kaevandusjaama jahutamine toimub üheaegselt.»
«Kuule,» ütles Donovan, «see on küll väga õpetlik, aga kas sa ei vahetaks kõneainet. Juhuslikult teostavad seda energia muundamist, millest sa räägid, fotorakkude patareid. Ja see on praegu kõige hellem koht.»
Powell porises midagi, ja kui Donovan katkestas tekkinud vaikuse, pöördus jutt tõesti mujale: «Kuule, Greg. Mis, kurat, siis sellel Speedyl ikkagi viga on? Ma ei suuda seda mõista.»
Skafandri sees ei ole lihtne õlgu kehitada, aga Powell siiski proovis. «Ma ei tea, Mike. Sa ju tead, et ta on täiuslikult kohandatud Merkuuri tingimustega. Kuumus ei tähenda talle midagi ja ta on konstrueeritud väiksema ras-kustungi ja ebatasase pinnase jaoks. Ja ta on lollikindel või vähemalt peaks olema.»
Saabus vaikus. Seekord kestis see tükk aega.
«Isand,» ütles robot, «me oleme kohal.»
«Ah?» ärkas Powell tardumusest. «Vii siis meid siit välja, maapinnale.»
Nad leidsid ennast tillukesest varemetes alajaamast, tühjast ja õhutust. Donovan uuris taskulambi valgel sakiliste servadega auku ühes seinas.
«Mis sa arvad, kas meteoriit või?» küsis ta.
Powell kehitas, õlgu. «Kurat temaga. Sel pole mingisugust tähtsust. Lähme välja.»
Kõrge mustast basaldist kalju varjas päikest ja neid ümbritses õhuta maailma pilkane ööpimedus. Taamal muutus see pimedus nagu noaga lõigatult talumatuks valguseks, mis peegeldus kivist pinda katvalt kristallide müriaadilt.
«Oo, kosmos!» jäi Donovanil hing kinni. «See on ju nagu lumi.» Sarnasus oli tõepoolest rabav.
Powell silmitses kuni horisondini ulatuvat sädelevat ebatasast Merkuuri ja ta nägu tõmbus pimestavast särast kipra.
«See peab olema ebatüüpiline ala,» ütles ta. «Merkuuri keskmine peegelduskoefitsient on väike ja suuremat osa

tema pinnast katab hall pimss. Umbes nagu Kuul. Ilus on ta küll, eks ole?»
Ta tänas skafandri näokilbi valgusfiltreid. Ilus või mitte, pilk päikesevalgusele läbi puhta klaasi oleks neid paarikümne sekundiga pimedaks teinud.
Donovan vaatas oma randmele kinnitatud termomeetrit. «Püha taevas, temperatuur on kaheksakümmend kraadi.»
Powell vaatas oma termomeetrit ja lausus: «Hh-hm-hm. Veidi palju. See on tingitud atmosfäärist.»
«Merkuuril? Oled sa põrunud?»
«Merkuur ei ole absoluutselt atmosfäärita,» selgitas Powell hajameelsel ilmel. Ta kinnitas oma näokilbile binoklit ja oli hädas skafandri paindumatute sõrmedega. «Merkuuri pinna ligidal on õhuke aurude kiht lenduvamatest elementidest ja ühenditest, mis on küllalt rasked, et Merkuuril püsida. Seleen, jood, elavhõbe, gallium, kaalium, vismut, lenduvad oksüüdid. Aurud satuvad varju ja kondenseeruvad, vabastades energiat. Nagu hiiglaslikus destillaatoris. Kui sa süütaksid oma taskulambi, siis sa näeksid tõenäoliselt, et kalju on kaetud väävliõie või elav-hõbedatilkade kastega. See pole aga lõpuks tähtis. Kaheksakümnele kraadile peavad meie skafandrid lõpmatuseni vastu.»
Powell sai binokli kohale ja sarnanes nüüd varssilmalise teoga.
Donovan vahtis teda põnevil pilgul. «Kas sa näed midagi?»
Powell ei vastanud kohe, ja kui ta lõpuks suu avas, oli ta hääl mõtlik ja murelik: «Horisondil on tume laik, mis peaks olema seleeni järv. Ta on õigel kohal, aga ma ei näe Speedyt.»
Powell kergitas end instinktiivselt, et paremini näha, kuni seisis lõpuks ebakindlalt oma roboti õlgadel. Jalad laialt harkis, vaade pingul, ütles ta: «Mulle näib ... mulle näib . . . Jah, see on tõesti tema. Ta tuleb siiapoole.»
Donovan vaatas väljasirutatud sõrme suunas. Tal ei olnud binoklit, aga ta nägi väikest liikuvat täppi, mis mustendas kristallidega kaetud pinnase sädeleval taustal.
«Ma näen teda!» karjus ta. «Laseme edasi!»
Powell vajus tagasi roboti selga istuma ja lõi kinnastatud käega vastu Gargantua-rinda.
«Lase käia!»
12
«Nõõ,» karjus Donövaii jä tagus kandadega, hagu ajaks ta hobust.
Robotid hakkasid liikuma. Nende korrapärased sammud olid õhutühjas ruumis hääletud, sest skafandrid ei juhtinud heli. Võis tajuda ainult rütmilist võnkumist allpool kuuldepiiri.
«Kiiremini!» karjus Donovan. Robotite samm ei kiirenenud.
«Tühi vaev!» hüüdis Powell vastu. «Nendel rauakolakatel on ainult üks kiirus. Ega sa ometi ei lootnud, et nad on varustatud korralike lihastega?»
Nad väljusid varjust ja päike valas nad üle kuumval-gete kiirtega.
Donovan võpatas tahtmatult. «Ah sa poiss! Kas see on ettekujutus või on mul tõesti palav?»
«Sa alles hakkad palavust tundma,» kõlas sünge vastus. «Pea Speedyt silmas.»
Robot SPD 13 oli nüüd küllalt lähedal ja hästi näha. Tema sale voolujooneline keha läikles, kui ta kergelt hüpeldes" mööda konarlikku pinda jooksis. Tema nimi oli tuletatud tema seeriat märkivatest tähtedest, ja see oli väga tabav, sest SPD mudel oli aktsiaseltsi «United States Robot & Mechanical Men» poolt väljalastute hulgas üks kiiremaid.1
«Hei, Speedy!» hõikas Donovan ja vehkis metsikult käega.
«Speedy!» hüüdis Powell. «Tule siia!»
Vahe meeste ja eksleva roboti vahel kahanes kiiresti, rohkem küll tänu Speedyle kui Powelli ja Donovani viie-kümneaastaste antiikratsude aeglasele sammule.
Nad olid juba küllalt lähedal märkamaks, et Speedy kõnnak oli veidralt tuikuv. Ta taarus märgatavaltküljelt küljele. Ja siis, kui Powell lehvitas teist korda käega ja keeras oma

kiivrisse monteeritud raadiosaatjale täie võimsuse peale, et veel kord hüüda, vaatas Speedy üles ja nägi neid.
Ta jäi seisma ja kõikus ainult' veidi nagu puu kerges tuules. .
Powell hüüdis: «Tubli, Speedy. Tule siia, poiss!» Speedy — kiire (ingl. k.). Tõlk.
13

Selle peale kostis tema kõrvaklappides esmakordselt Speedy robotihääl.
See ütles: «Tule mängima, tainapea. Sina püüa mind ja mina püüan sind, ja sinule ikka tuksub minu rind. Ma olen väike tulikas, väike armas tulikas. Ahhoi!» Ta keeras kannapealt ringi ja kihutas pöörase hooga tagasi sinna, kust oli tulnud, nii et ta jalgade alt lendasid kokku-sulanud tolmu kamakad.
Kaugusse kadudes olid ta viimased sõnad: «Seal suure tamme varjus kasvas lillenupuke.» Sellele järgnes naljakas metalliklõbin, mis võis roboti juures vastata luksumisele.
Donovan ütles nõrga häälega: «Kust ta need lorilaulud on võtnud? Tead, Greg, ta on.. . purjus või...»
«Kui sa poleks mulle öelnud, poleks ma seda iialgi taibanud,» kõlas kibestunud vastus. «Lähme tagasi varju, ma kõrben.»
Masendava vaikuse katkestas Powell. «Eelkõige,» alustas ta, «ei ole Speedy purjus — igatahes selle sõna inimlikus tähenduses mitte, sest ta on robot ja robot ei saa purju jääda. Ometi on temas mingi rike, mis tekitab purjusoleku tunnused.»
«Minu jaoks on ta purjus,» raius Donovan vastu, «ja on selge, et ta arvab, et me temaga mängime. Aga meie ei mängi. Küsimus on kas elus või väga vastikut sorti surmas.»
«Oota, ära rabele. Robot on robot. Kui me leiame vea üles, siis parandame selle ära ja kõik on korras.» «Kui,» sõnas Donovan sapiselt.
Powell laskis selle kõrvust mööda. «Speedy on täiuslikult kohandatud Merkuuri normaalse keskkonnaga. Aga see koht siin,» tõmbas ta käega laia ringi, «ei ole ilmselt normaalne. Selles ongi asi. Sest kust on tulnud need kristallid? Nad võisid tekkida ainult mingisugusest aeglaselt jahtuvast vedelikust, aga kust saab nii tulist vedelikku, mis jahtuks Merkuuri päikese all?»
«Vulkaaniline tegevus,» sähvas Donovan ning Powell tardus.
«Imikute suust pead sa. .. » ütles ta tasase, võõra häälega ja jäi viieks minutiks täiesti tummaks.
Siis lausus ta: «Kuule, Mike, mis sa ütlesid Speedyle, kui sa saatsid teda seleeni tooma?»
14
Donovan jahmus: «Kurat võtku, ma ei mäleta. Ma käskisin tal seda tuua.»
«Seda küll. Aga kuidas? Katsu meelde tuletada, mis sõnadega täpselt.»
«Ma ütlesin... mm-mm-mm. . . ma ütlesin: «Speedy, meil on vaja veidi seleeni. Sa saad seda sealt ja sealt. Mine ja too seda.» Mis ma veel oleksin pidanud ütlema?»
«Nii et see käsk ei olnud nõudlikus toonis antud?»
«Milleks? See oli nii lihtne ülesanne.»
Powell ohkas. «Nüüd ei saa me sinna enam midagi parata, aga. .. me oleme üsna pigis.» Ta ronis roboti seljast maha ja istus, toetades selja vastu kaljut. Donovan istus tema kõrvale ja nad võtsid teineteisel käe alt kinni. Eemal näis põletav päikesevalgus ootavat neid kassi-hiirt mängima. Otse nende kõrval aga seisid kaks hiiglasuurt nähtamatut robotit, ainult nende tumepunased fotoelektrilised silmad vaatasid mehi pilkumatult, külmalt ja osavõtmatult. Osavõtmatult nagu terve see hukutav Merkuur, väike, aga piiritult salakaval.
Donovan kuulis raadio kaudu Powelli erutatud häält: «Kuula nüüd. Alustame robootika kolme - põhiseadusega, kolme seadusega, mis on kõige kindlamalt roboti posit-ronajju konstrueeritud.» Pimeduses kõverdusid järgemööda ta kinnastatud sõrmed.

«Esiteks ei tohi robot inimest ohustada ega lasta inimesel oma tegevusetuse tagajärjel kannatada saada.»
«Õigus.»
«Teiseks,» jätkas Powell, «peab robot täitma inimese poolt antud käske, välja arvatud juhul, kui käsk on vastuolus esimese seadusega.»
«Õigus.»
«Ja kolmandaks peab robot kaitsma oma eksisteerimist niikaua, kui see kaitsmine ei ole vastuolus esimese või teise seadusega.»
«Õigus! Aga mis meil sellest?»
«See on seletus. Seadustevaheline konflikt on välditud erinevate positronpotentsiaalidega ajus. Ütleme, et robot satub hädaohtu ja taipab seda. Kolmanda seaduse potentsiaal sunnib teda automaatselt tagasi pöörduma. Aga oletame, et robotit kästakse hädaohtu minna. Sel juhul loob teine seadus kõrgema potentsiaali kui kolmas ja robot täidab käsu. oma olemasoluga riskeerides.»
15
«Seda ma tean. Aga edasi?»
«Võtame nüüd Speedy. Speedy on ülimalt spetsialiseeritud uusim mudel ja kallis kui lahingulaev. Niisugune asi ei tohi kergelt hukka saada.»
«Ja siis?»
«Ja siis tugevdati kolmandat seadust — sellest räägib, muide, ka SPD mudelite instruktsioon. Järelikult on ta hädaohu suhtes erakordselt tundlik. Sina aga andsid talle käsu seleeni tuua kaudselt ja ilma erilise rõhuta, nii et teise seaduse potentsiaali rakendus jäi nõrgaks. Oota nüüd, need on ainult faktid.»
«Lase edasi. Ma vist hakkan taipama.» «Saad aru, eks ole? Seleenijärve ümber varitseb teda mingisugune hädaoht. See suureneb, kui ta läheneb järvele, ja teatud kaugusel tasakaalustab kolmanda seaduse ebatavaliselt kõrge potentsiaal teise seaduse ebatavaliselt madala potentsiaali.»
Donovan tõusis erutatult püsti. «Ja sellest tekib tasakaal. Kolmas seadus ajab teda tagasi ja teine seadus ajab teda edasi... »
.«Nii ta jooksebki mööda potentsiaalse tasakaalu punkte ümber järve. Ja kui me midagi ette ei võta, jääb ta igaveseks sellesse nõiaringi.» Ta jätkas mõtlikumalt: «Ja muuseas, see teebki teda joobnuks. Potentsiaalide tasakaalu korral on pooled kanalid positronajus välja lülitatud. Ma ei ole küll spetsialist, aga see seletus on silmanähtav. Võib-olla on ta kaotanud kontrolli samade funktsioonide üle kui purjus inimene. Vä-äga tore!»
«Aga mis hädaoht see seal on? Kui me teaksime, mille eest ta jookseb.»
«Sa juba ütlesid: vulkaaniline tegevus. Kusagil otse se-leenijärve kaldal imbub Merkuuri põuest välja gaase. Vääveldioksiidi, süsihappegaasi, vingugaasi. Suurel hulgal gaasi, ja selle temperatuuri juures!»
Donovan neelatas kuuldavalt. «Vingugaas ja raud moodustavad lenduva raudkarbonüüli.»
«Ja-robot,» lisas Powell, «on põhiliselt rauast.» Ning edasi süngelt: «Aga mis see kõik aitab! Me teame nüüd oma probleemi kohta kõik — peale lahenduse. Me ei saa ise seleeni tuua. See on ikka veel liiga kaugel. Me ei saa saata neid robothobuseid, sest nad ei saa minna üksi ega jõua sõidutada meid küllalt kiiresti, et päästa meid rösti-misest. Speedyt kinni püüda me ka ei saa, sest see tola
16
arvab, et me mängime, ja jookseb kuuskümmend miili tunnis meie nelja miili vastu.»
«Kui üks meist läheb ja tuleb praetult tagasi,» alustas Donovan ettevaatlikult, «jääb alles teine.»
«Jah,» kõlas pilkav vastus, «see oleks väga liigutav ohver, ainult et vastav isik ei ole juba enne järve juurde jõudmist enam võimeline ühtegi käsku andma, ja ma ei usu, et need robotid

tuleksid ilma käsuta kalju juurde tagasi. Arvuta välja! Me oleme kahe või kolme miili kaugusel järvest, ütleme et kahe. Robot käib neli miili tunnis, meie suudame oma ülikondades vastu pidada aga kakskümmend minutit. Pea meeles, et oht ei ole ainult kuumuses. Päikese ultravioletne ja lühema lainepikkusega kiirgus on samuti surm.»
«Mnjaa,» sõnas Donovan, «kümme minutit jääb puudu.»
«See on sama hea kui terve igavik. Ja siis veel teine asi. Selles kohas, kus kolmanda seaduse potentsiaal peatas Speedy, peab metalliaurude atmosfääris olema küllalt kõrge vingugaasi kontsentratsioon, mis põhjustab märgatavat korrosiooni. Ta on olnud juba mitu tundi väljas, ja kust võime meie teada, et näiteks ta põlveliiges ei lähe rivist välja ning ei tee teda jalutuks. Küsimus ei ole ainult mõtlemises, me peame kiiresti mõtlema.»
Sügav, rõhuv, sünge vaikus!
Vaikuse katkestas Donovan. Ta hääl värises pingutusest ükskõiksena näida, kui ta ütles: «Kui me ei saa uute käskluste andmisega tõsta teise seaduse potentsiaali, kas me ei võiks siis teha vastupidist? Kui me suurendaksime hädaohtu, siis me tõstaksime kolmanda seaduse potentsiaali ja ajaksime teda tagasi.»
Powelli näokilp pöördus tummas küsimuses Donovani poole.
«Eks ole,» järgnes ettevaatlik seletus, «meil on tema praeguselt rajalt äraa j aniiseks vaja suurendada vingugaasi kontsentratsiooni tema läheduses. Jaamas aga peaks olema täielik analüüsilaboratoorium.»
«Loomulikult,» kinnitas Powell. «See on ju kaevandus-jaam.»
«Tubli. Seal peab olema kilode kaupa oblikhapet kaltsiumi sadestamiseks.»
«Kosmose nimel! Mike, sa oled geenius.»
«Mis nüüd sellepärast geenius või...» tõrjus Donovan tagasihoidlikult. «Mulle lihtsalt meenus, et oblikhape lagu-

neb kuumutamisel süsihappegaasiks, veeks ja vanaks heaks vingugaasiks. Koolikeemia.»
Powell kargas püsti ja pöördus ühe roboti poole, koputades vastu tema jalga.
«Hei,» hüüdis ta, «kas sa oskad visata?»
«Kuidas?»
«Hea küll!» Powell kirus roboti tigusammul töötavat aju. Ta võttis maast tellisesuuruse kivi. «Võta see,» ütles ta, «ja viska selle lõhe taga paistva siniste kristallide laigu pihta. Kas sa näed seda?»
Donovan sikutas teda õlast: «See on liiga kaugel, Greg, peaaegu pool miili.»
«Ole vait,» vastas Powell. «Tegemist on Merkuuri gravitatsiooni ja terasest käega. Kohe näed!»
Roboti silmad mõõtsid kaugust masinliku täpsusega. Ta käsi kaalus kivi ja tõusis. Roboti liigutused jäid pimeduses nähtamatuks, aga järsku oli tunda ta jalgade tammumist ning hetk hiljem lendas must kivi valgusesse. Puudus õhutakistus, mis oleks teda pidurdanud, ja tuul, mis oleks teda kõrvale viinud, ning kui ta maha langes, paiskas ta kristallid laiali otse sinise laigu keskel.
Powell röögatas õnnelikult ja hüüdis: «Mike, lähme oblikhappe järele!»
Kui nad laskusid alajaama varemete kaudu tunnelisse, ütles Donovan süngelt: «Speedy jõlgub seleeni järve siinpoolsel kaldal, sestpeale kui me teda taga hakkasime ajama. Kas sa nägid teda?»
«Jah.»
«Ma arvan, et ta tahab mängida. Küll me veel mängime temaga!»
Mõne tunni pärast tulid nad tagasi, kolmeliitriste valge kemikaali purkide ja pikkade nägudega. Fotorakkude patareid lagunesid kiiremini, kui võis arvata. Nad juhtisid oma robotid valguse kätte ja liikusid ootava Speedy suunas, tummalt ja täis sünget otsustavust.

Speedy tantsiskles aeglaselt nende poole. «Jälle olete te siin. Ahhoi! Kord mängisin ma klaverit ja seda kuulis farmer Smith. Piparmündi lõhn on hea, puhun sulle vastu pead.»
«Varsti saad sa ise vastu pead,» pomises Donovan. «Ta lonkab, Greg.»
18
«Juba märkasin,» kõlas vaikne, murelik vastus. «Kui me ei kiirusta, võtab vingugaas ta õnneks.»
Nad lähenesid ettevaatlikult, peaaegu hiilides, et täitsa segiläinud robotit mitte ära hirmutada. Powell oli veel liiga kaugel, et midagi öelda, aga ta oleks võinud vanduda, et see peast põrunud Speedy on valmis jälle plehku panema.
«Lase käia,» kähistas ta. «Ma loen kolmeni. Üks... kaks... »
Kaks teraskätt tõusid ja viskasid korraga, ja teemantidena sädeldes lendasid kaks klaaspurki kõrvuti läbi talumatu päikesevalguse. Nad lõhkesid hääletult Speedy taga ja paiskasid laiali oblikhappepilve.
Powell teadis, et Merkuuri kuumuses kihiseb see nagu soodavesi.
Speedy jäi jõllitama, siis taganes aeglaselt ja hakkas pikkamööda sammu lisama. Viisteist sekundit hiljem liikus ta ebakindlate hüpetega otse inimeste suunas.
Powell ei saanud täpselt aru, mis Speedy ütles, aga ta kuulis midagi, mis kõlas nagu: «Ta armastuse ostis ratsasaapais mees.»
Ta keeras ringi: «Tagasi kalju juurde, Mike. Ta on nüüd rajalt väljas ja hakkab sõna kuulama. Mul on juba liiga palav.»
Nende ratsud vantsisid aeglasel sammul varju, ja alles siis, kui mehed tundsid endale langevat pehmet jahedust, vaatas Donovan tagasi. «Greg!»
Powell vaatas ringi ja peaaegu karjatas. Speedy liikus aeglaselt, väga aeglaselt ja — vales suunas. Ta läks tagasi oma nõiaringi ning hakkas kiirust lisama. Binoklis paistis ta kohutavalt lähedase, aga kohutavalt kättesaamatuna.
«Järele!» karjatas Donovan metsikult ning ajas roboti liikuma, aga Powell kutsus ta tagasi.
«Sellest pole kasu, Mike, sa ei püüa teda.» Ta niheles oma roboti õlgadel ja surus käed võimetus vihas rusikasse. «Pagana pihta, mispärast ma nii pika taibuga olen! Mike, me raiskasime asjatult mitu tundi.»
«Meil on vaja rohkem oblikhapet,» väitis Donovan jonnakalt. «Kontsentratsioon ei olnud küllalt kõrge.»
«Seitse tonni oleks ka vähe ja me ei või raisata aega selle toomiseks, isegi kui meil seda oleks. Vingugaas sööb ta ära. Kas sa ei saa siis arü, Mike?»
Donovan vastas lihtsalt: «Ei.»
19

«Me loome ainult uusi tasakaalumomente. Kui me lisame vingugaasi ja tõstame kolmanda seaduse potentsiaali, liigub ta niikaua tagasi, kuni satub tasakaalu, ning kui vingugaas hajub, liigub ta jälle edasi kuni tasakaalu-momendini.»
Powelli hääles kõlas meeleheide. «Jälle sama nõiaring. Me võime lükata teise seadusega ja tõmmata kolmandaga, aga me saame ainult tasakaalupunkti asukohta muuta. Me ei saa nendest seadustest välja.» Ta ajas oma roboti Donovanile lähemale, nii et nad, — ähmased varjud pimeduses, — jäid nägudega vastakuti, ning sosistas: «Mike!»
«Kas see on lõpp?» küsis Donovan väsinult. «Ma arvan, et lähme tagasi jaama, ootame, kuni patareid läbi põlevad, surume kätt, võtame tsüaniidi ja sureme kui džentelmenid.» Ta naeris kähedalt.
«Mike,» kordas Powell tõsiselt, «me peame Speedy kätte saama.»
«Selge.»

«Mike...» Powell kõhkles, enne kui jätkas. «Alati kehtib esimene seadus. Ma mõtlesin sellele juba enne, aga see oleks meeleheitlik tegu.»
Donovan vaatas üles ning ta hääl elavnes: «Me oleme nagunii meeleheitlikus olukorras.»
«Nojah. Vastavalt esimesele seadusele ei või robot pealt vaadata, kuidas inimene tema tegevusetuse pärast kannatada saab. Teine ja kolmas seadus ei saa seda takistada. Nad ei saa, Mike.»
«Isegi siis, kui robot on poolhu ... Purjus, tähendab. Sa ju tead, et ta on purjus.»
«Risk muidugi on.»
«See ei loe. Mis sa kavatsed teha?»
«Ma lähen nüüd siit välja ja vaatan, kuidas mõjub esimene seadus. Kui ta ei purusta nõiaringi, siis on nagunii ükskõik, kas täna või paari päeva pärast.»
«Pea kinni, Greg. Arvesta ikka inimlikke mängureegleid. Sa ei tohi lihtsalt niisama minna. Tõmbame loosi, et ka mul oleks võimalus.»
«Olgu. Kes tõstab enne neliteist kuupi.» Ja peaaegu momentaanselt. «Kaks tuhat seitsesada nelikümmend neli.»
Donovan tundis oma robotit võppuvat Powelli ratsu äkilisest tõukest, ja siis oli Powell päikese käes. Donovan

avas suu, et hüüda, aga surus siis hambad kokku. See neetud ahv oli neljateistkümne kuubi juba ette välja arvutanud. See oli nii tema moodi.
Päike oli palavam kui kunagi varem ja Powell tundis valusat torget ristluus. Võib-olla oli see ettekujutus, aga võib-olla mõjus tugev kiirgus isegi läbi skafandri.
Speedy jälgis teda, ilma et oleks teda oma lorilauludega tervitanud. Hea seegi. Ei maksa aga talle liiga lähedale minna.
Powell oli kolmesaja jardi kaugusel, kui Speedy hakkas ettevaatlikult, sammhaaval taganema. Powell peatus. Ta hüppas oma roboti seljast maha ja maandus kristalle laiali paisates.
Ta tõusis jalule. Pinnas vajus ja libises ta all, nõrk raskustung segas liikumist. Jalatallad hakkasid kuumama. Ta heitis pilgu üle õla kalju musta varju poole ja leidis, et on tulnud liiga kaugele, et tagasi pöörduda, ükskõik kas omal jõul või iganenud roboti abil. Jäi üle Speedy või mitte midagi ja see teadmine ahistas rinda.
Ta oli küllalt kaugel. Ta peatus.
«Speedy,» kutsus ta. «Speedy!»
Moodne voolujooneline robot tema ees seisatas kõhklevalt ja astus siis jälle edasi.
Powell püüdis rääkida anuvalt ja leidis, et see polegi raske. «Speedy, ma pean saama tagasi varju, või päike tapab mu. See on elu ja surma küsimus, Speedy. Mul on sind vaja.»
Speedy astus sammu edasi ja peatus. Ta ütles midagi, kuid tema sõnu kuuldes hakkas Powell oigama, sest need olid: «Kui sul tuju pole hea, rängalt valutab sul pea, puhkust leida raske on. .. » Hääl katkes ja Powell pomises: ««Jolanthe.»» [1]
Põrgulik kuumus! Ta märkas silmanurgast liikumist, pöördus ja tardus ülimas hämmastuses, sest koletislik robot, millel ta oli ratsutanud, liikus tema poole. Liikus ilma ratsanikuta!
Robot ütles: «Palun vabandust, isand. Ma ei tohi ilma isandata liikuda, aga te olete hädaohus.»
Muidugi — esimese seaduse potentsiaal käis üle kõige. Aga ta ei tahtnud seda kohmakat igandit, ta tahtis Spee-

1 Gilberti ja Sullivani operett. Tõlk.

dyt. Ta läks eest ära ja kisendas vihaselt: «Ma käsin sul tagasi minna! Ma käsin sul peatuda!»

Asjatu vaev. Esimest seadust ei saa kõigutada. Robot kordas nürimeelselt: «Te olete hädaohus, isand.»
Powell vaatas meeleheitlikult ringi. Ta ei näinud enam selgesti. Ta pea käis ringi, hingetõmbed põletasid ja silme ees oli valkjas udu.
Meeleheitlikult kutsus ta viimast korda: «Speedy! Ma suren, kurat võtku! Kus sa oled? Speedy, päästa mind!»
Pimedas pingutuses soovimatu hiigelroboti eest pääseda komberdas ta tagurpidi, kuni tundis terassõrmi oma kätel ja kuulis murelikku, vabandavat metalset häält:
«Püha taevas, boss, mis teie siin teete? Ja mis mina teen. .. ma olen nii segi...»
«Pole viga,» pomises Powell nõrgalt. «Vii mind kalju varju, aga kiiresti!» Ta tundis, kuidas teda õhku tõsteti, tajus kiiret liikumist ja põletavat kuumust ning kaotas siis teadvuse.
Ärgates nägi ta enda kohale kummardumas murelikult naeratavat Donovani. «Kuidas sa tunned ennast, Greg?»
«Hästi,» kõlas vastus. «Kus on Speedy?»
«Siin. Ma saatsin ta teise seleenijärve juurde ja käskisin tal seekord tuua seleeni iga hinna eest. Ta tuli tagasi neljakümne kahe minuti ja kolme sekundiga. Ma võtsin aega. Ta vabandab ikka veel selle tantsu pärast, mis ta meile tegi. Ta kardab sinu juurde tulla, et mis sa ütled.»
«Anna talle andeks,» käskis Powell. «Tema polnud ju süüdi.» Ta sirutas käe ja surus Speedy metallkämmalt. «Kõik on korras, Speedy.» Siis pöördus ta Donovani poole: «Tead, Mike, mille peale ma praegu mõtlesin?»
«Noh?»
Powell hõõrus oma nägu, õhk oli nii meeldivalt jahe. «Tead sa, kui me saame siin asjad korda ja Speedy teeb välikatsed läbi, siis saadetakse meid kosmosejaama.»
«Ei või olla!»
«Tõsijutt! Vähemalt rääkis sellest vanapreili Calvin enne meie lahkumist, aga ma ei ütelnud sulle midagi, sest ma kavatsesin keelduda.»
«Keelduda!» hüüdis Donovan. «Aga...»
«Ma saan aru. Nüüd ma olen nõus. Kakssada seitsekümmend kolm kraadi alla nulli. Kas see pole õndsus?»
«Kosmosejaama!» ütles Donovan. «Tingimata!»

II. MÕTLEJA

Poole aasta pärast oli meeste arvamus muutunud. Hiigelpäikese leek oli asendunud sametmusta pimedusega, aga keskkonnatingimuste äärmused ei loe katserobotite uurimistöös kuigi palju. Olgu foon missugune tahes, ikka oled sa vastamisi salapärase positronajuga, mis peab ar-vutuslükateid keerutavate nupumeeste öeldes töötama nii- ja niimoodi.
Ainult et ta ei tööta. Powell ja Donovan avastasid selle enne, kui nad olid olnud kaks nädalat kosmosejaamas.
Gregory Powell ütles ükshaaval sõnu rõhutades: «Nädal aega tagasi monteerisin mina koos Donovaniga sinu kokku.» Ta kortsutas mõtlikult kulmu ja näppis oma pruune vurre.
Päikese jaama nr. 5 puhketoas oli vaikne, ainult kusagilt altpoolt kostis võimsa kiirgusesuunaja mahedat undamist.
Robot QT-1 istus liikumatult. Tema keha poleeritud metallplaadid peegeldasid lampide valgust ja ta silmade hõõguvpunased fotorakud fikseerisid teisel pool lauda istuva inimese nägu.
Powell surus alla närvilise võbina. Neil roboteil olid isevärki ajud. Robootika kolm põhiseadust olid muidugi kindlad. Nad pidid olema kindlad. Kõik aktsiaseltsi «U. S. Robots» töötajad, alustades Robertsoni enda ja lõpetades äsja töölevõetud koristajaga, olid valmis seda vanduma. Järelikult oli QT-1 ohutu. Aga siiski oli QT mudel esimene omasugune, ja siin istus

esimene QT. Matemaatilised võrrandid ei olnud just kõige mugavam kaitse robotitehnika fakti vastu.
Lõpuks avas robot suu. Metalldiafragma andis ta häälele külma tämbri. «Kas te mõistate selle väite tõsidust, Powell?» "
«Keegi pidi sind ometi valmis tegema, Cutie,» märkis Powell. «Sa ju tunnistad ise, et kogu su teadvus näis valmis kujul tekkivat täielikust olematusest nädal aega
23
tagasi. Ma seletan sulle, milles on asi. Donovan ja mina panime su kokku meile saadetud osadest.»
Cutie silmitses veidralt inimliku endassetõmbumusega oma pikki painduvaid sõrmi. «Mulle näib, et peab eksisteerima rahuldavam seletus. Ma ei suuda uskuda, et mina võiksin olla valmistatud teie poolt.»
Inimene puhkes naerma: «Miks, Maakera nimel?» «Nimetage seda intuitsiooniks. Esialgu on see intuitsioon, aga ma kavatsen seda asja veel uurida. Õigete järelduste ahel peab viima tõe väljaselgitamiseni, ja ma uurin niikaua, kuni jõuan tõeni.»
Powell tõusis ja istus roboti kõrvale laua servale. Järsku tundis ta suurt sümpaatiat selle veidra masina vastu. See ei sarnanenud üldse teiste robotitega, mis täitsid jaamas teatavaid kindlaid ülesandeid ja töötasid rangelt fikseeritud positronkanalitel.
Ta pani käe Cutie terasõlale. Metall oli külm ja kõva. «Cutie,» ütles ta, «ma katsun sulle mõnda asja selgitada. Sa oled esimene robot, kes tunneb huvi oma eksistentsi vastu, ja ma arvan, et sa oled esimene, kes on küllalt intelligentne ümbritseva maailma mõistmiseks. Tule siia.»
Robot tõusis nõtkelt ja tema paksust vahtkummist tallad ei teinud müra, kui ta Powelli juurde läks. Inimene vajutas nupule ning ruudukujuline osa seinast nihkus kõrvale. Paks läbipaistev klaas avas vaate säravate tähtedega ülekülvatud ruumi.
«Ma olen seda näinud masinaruumi vaatluspunktist,» ütles Cutie.
«Ma tean,» vastas Powell. «Mis sa arvad, mis see on?»
«Täpselt see, mida ma näen: klaasi taga on väikeste helendavate punktidega kaetud must aine. Ma tean, et meie suunaja saadab kiiri mõnedele neist punktidest, alati täpselt samadele, ja samuti tean ma, et need punktid liiguvad ja kiirtekimbud liiguvad koos nendega. See on kõik.»
«Tubli! Aga nüüd ma tahan, et sa hoolega kuulaksid Must aine on tühjus, hiiglaslik tühjus, mis ulatub lõpmatusse. Väikesed helendavad punktid on tohutud energiaga täidetud aine massid. Nad on kerakujulised ja miljoneid miile läbimõõdus, meie jaam näiteks on ainult ühemiilisc läbimõõduga. Nad näivad nii tillukestena seepärast, et nao on uskumatult kaugel.
24
Need punktid, millele on suunatud meie energiakiired, on palju lähemal ja palju väiksemad. Nad on külmad ja tahked ning neil elab mitu miljardit minutaolist inimolendit. Ühelt niisuguselt maakeralt olen pärit ka mina koos Donovaniga. Meie kiired varustavad neid energiaga, mida me saame ühelt meie läheduses olevalt hiigelsuurelt hõõguvalt keralt. Seda kera me kutsume Päikeseks ning ta jääb jaama teisele küljele, nii et sa teda ei näe.»
Cutie seisis akna all liikumatult nagu teraskuju. Ta pea ei pöördunud, kui ta küsis:
«Missuguselt valguspunktilt te ütlete end olevat tulnud?»
Powell otsis. «Näed, see seal: väga hele punkt nurgas. Me nimetame teda Maaks.» Ta muigas. «Vana hea Maa. Meid on seal kolm miljardit, Cutie, ja umbes kahe nädala pärast olen ma seal tagasi.»
Äkki hakkas Cutie ebamääraselt ümisema. See ümin ei olnud meloodiline, aga ta hääl tinises veidralt nagu pillikeeled tuules. Ümin lakkas niisama ootamatult, nagu algas. «Aga kust olen mina pärit, Powell? Te ei seletanud ära minu olemasolu.»

«Kõik muu on väga lihtne. Algul, kui need planeetide päikeseenergiaga varustamise jaamad rajati, juhtisid neid inimesed. Aga kuumuse, tugeva kiirituse ja elektrontormide tõttu on need väga rasked töökohad. Inimeste asendamiseks konstrueeriti robotid ja nüüd vajatakse ainult kahte operaatorit igasse jaama. Me püüame asendada ka neid ja seepärast tekkisidki sina. Sa oled kõrgemat tüüpi robot kui teised enne sind, ja kui selgub, et sa oled võimeline seda jaama iseseisvalt juhtima, siis ei pruugi siia tulla enam ükski inimene, muidu kui ainult tagavaraosade toomiseks.»

Powell tõstis käe ja metallkilp asetus endisele kohale. Ta läks tagasi laua juurde ning hõõrus õuna vastu varrukat, enne kui hammustas.

Teda peatas roboti silmade punane läige. «Kas te arvate,» küsis Cutie aeglaselt, «et ma usun nii keerulist ja ebareaalset hüpoteesi? Kelleks te mind peate?»

Powell sülitas õunatükid lauale ja läks näost punaseks. «Võtku sind kurat, see pole hüpotees. Need on faktid.»

Cutie lausus süngelt: «Mitme miljoni miilise läbimõõduga energiakerad! Maailm, kus elab kolm miljardit inimest! Täielik tühjus! Kahjuks ei usu ma seda, Powell! Ma uurin selle asja ise välja. Hüvasti!»

25

Ta keeras ringi ja läks minema. Uksel riivas ta Michael Donovani, noogutas väärikalt ning sammus mööda koridori edasi, pööramata tähelepanu teda saatvatele hämmastunud pilkudele.

Mike Donovan sasis oma punaseid juukseid ja heitis Powellile tusase pilgu. «Millest see liikuv rauakobakas rääkis? Mida ta ei usu?»

Teine näppis nördinult oma vuntse. «Ta on skeptik. Ta ei usu, et meie valmistasime tema, et on olemas Maa, kosmos ja tähed.»

«Söögu teda Saturn! Meile on saadetud kuutõbine robot.»

«Ta ütles, et kavatseb ise kõik enda jaoks välja uurida.»

«Väga tore,» ütles Donovan mahedalt. «Ma loodan, et ta võtab vaevaks mulle kõik ära seletada, kui ta on välja uurinud.» Ta jätkas äkilise raevuga: «Kui see rauahunnik peaks ka minu suhtes endale mõnd niisugust häbematust lubama, löön ma ta kroomkolu kere otsast maha.»

Ta istus raksatades toolile ja tõmbas taskust pehmekaanelise põnevusromaani. «See robot ajab mulle igakord külma judinad peale, ta on liiga uudishimulik.»

Mike Donovan urises midagi oma suure salatiga tomati-võileiva tagant, kui Cutie koputas tasakesi ja astus sisse. «Kas Powell on siin?»

Donovan vastas täis suuga: «Ta kogub andmeid elektronide voo funktsioonide kohta. Näib, et on oodata tormi.»

Nende sõnade ajal sisenes Gregory Powell, pilk graafikutes, ja vajus toolile. Ta laotas paberilehed enda ette laiali ja hakkas kiiresti arvutama. Donovan piilus salatit krõmpsutades ja leivaraasukesi poetades üle tema õla. Cutie ootas vaikselt.

Powell vaatas üles. «Tseetapotentsiaal tõuseb, aga aeglaselt. Voo funktsioonid on ebapüsivad ja ma ei tea, mis võib tulla. Oo, tere, Cutie. Ma arvasin, et sa kontrollid uue lülituskilbi elektrijuhtmeid.»

«Ma juba kontrollisin,» vastas robot rahulikult, «ja nüüd tulin ma teie mõlemaga rääkima.»

«Oo!» Powell tundis ennast ebamugavalt. «Istu siis. Ei, mitte sellele toolile. Sellel üks jalg logiseb, ja sa ei ole just kergekaallane.»

Robot istus ja ütles vaikselt: «Ma jõudsin otsusele.»

Donovan tõmbus süngeks ja pani oma võileiva jäänused kõrvale. «Kui see puudutab seda lollakat... »

Kannatamatult sundis Powell ta vaikima. «Jätka, Cutie.   Me   kuulame   sind.»

«Ma kulutasin kaks viimast päeva pingsaks sisemiseks analüüsiks,» ütles Cutie, «ja tulemused on ülimalt huvitavad. Ma lähtusin ainsast kindlast eeldusest, mida ma võisin paikapidavaks lugeda. Ma eksisteerin, kuivõrd ma mõtlen...»

Powell oigas: «Oh, Jupiter, robotist Descartes!»

«Kes on Descartes?» nõudis Donovan. «Kuule, kas me peame siin istuma ja seda metallist hullu kuulama ...»

«Ole   vait,   Mike!»

Cutie jätkas häirimatult: «Ja kohe tekkis küsimus: mis on minu olemasolu põhjus?»

Powell pigistas hambad kokku: «Sa oled narr. Ma ju ütlesin sulle,   et sa oled meie tehtud.»

«Ja kui sa meid ei usu,» lisas Donovan, «võtame me sind meeleldi koost lahti!»

Robot sirutas vannutavalt käsi. «Ma ei usu midagi käsu peale. Hüpoteesi peab tõestama, muidu ei ole tal väärtust, ja oletus, et teie olete mind teinud, käib kõigi loogikaseaduste vastu.»

Powell pani käe rahustavalt Donovani rusikale. «Miks sa   nii   arvad?»

Cutie naeris. See oli väga ebainimlik naer, kõige masinlikuni heli, mis temalt kuuldud. Terav, katkendlik ja tundetu ning korrapärane nagu metronoomi tiksumine.

«Vaadake ennast,» ütles ta viimaks. «Ma ei ütle seda mitte põlastusest, aga vaadake ennast! Te olete tehtud ainest, mis on pehme ja lõtv, nõrk ja vastupidavuseta ning sõltub orgaanilise aine väikese kasuteguriga hapendumisest.» Ta näitas sõrmega Donovani võileiva Jaanustele.

«Te langete perioodiliselt teadvuseta olekusse ning kõige väiksemgi temperatuuri, õhurõhu, niiskuse või kiirgustuge-vuse muutus mõjub teie töövõimele. Teie olete hädaabinõu.

Mina aga olen täiuslik toode. Ma absorbeerin vahetult elektrienergiat ja kasutan seda peaaegu sajaprotsendiliselt. Ma olen tehtud tugevast metallist, olen alati teadvusel ja talun hästi äärmuslikke keskkonnatingimusi. Need faktid koos enesestmõistetava eeldusega, et ükski olend ei saa luua endast kõrgemat olendit, löövad teie rumala hüpoteesi   pihuks ja põrmuks.»

27

Donovani vaikselt pomisetud vandesõnad muutusid kuuldavaks, kui ta vihaselt püsti hüppas. «Kuule, sa vana rauasünnitis, kes sind siis tegi, kui mitte meie?»

Cutie noogutas väärikalt: «Väga õige, Donovan. See oli tõepoolest järgmine küsimus. Minu looja pidi ilmselt olema minust võimsam ja järelikult jäi üle ainult üks võimalus. »

Inimesed olid pahvid ja Cutie jätkas: «Mis on selle iaama elu keskuseks? Mida me kõik teenime? Mis köidab kogu meie tähelepanu?» Ta jäi lootusrikkalt ootama.

Donovan pööras imestunud näo oma kaaslase poole: «Vean kihla, et see plekkpeaga tola räägib energiamuundajast.»

«On see tõsi, Cutie?»   irvitas Powell.

«Ma räägin Issandast,» kõlas terav, külm vastus. Donovan möirgas naerda ja ka Powell ei suutnud tõsiseks   jääda.

Cutie tõusis püsti ja tema põlevad silmad käisid ühelt mehelt teisele. «Just nimelt, ia ma ei imesta, et te keeldute uskumast. Ma olen kindel, et teie kaks ei jää siia kauaks. Powell ise ütles, et algul teenisid Issandat ainult inimesed, siis tulid robotid lihttöö iaoks ia lõpuks mina ise kõike seda juhtima. Faktid on vaieldamatult õiged, aga seletus täiesti ebaloogiline. Kas te tahate teada nende taha peidetud tõde?»

«Lase käia. Cutie. Sa teed head nalja.»

«Algul lõi Issand inimesed kui kõige kergemini loodava madalama tüübi. Järk-iärgult asendas ta nad kõrgema tüübi — robotitega ja lõpuks lõi minu, et ma täidaksin viimaste inimeste koha. Nüüdsest peale teenin Issandat mina.»

«Seda sa küll ei tee.» ütles Powell teravalt. «Sa oled vait ia täidad meie 'käske, kuni me oleme veendunud, et sa oskad energiamuundajat juhtida. Saad aru! See on muundaja, mitte Issand!

Kui sa meid ei rahulda, siis me lammutame sind ära. Ja nüüd, palun, võid minna. Ja võta kaasa need andmed ning kanna need korralikult kartoteeki. »
Cutie võttis talle ulatatud graafikud ning lahkus sõnagi lausumata. Donovan nõjatus vastu tooli seljatuge ja surus oma jämedad sõrmed juustesse.
«Selle robotiga saab veel päevi näha. Ta on püstihull.»
28
Muundaja uinutav põrin oli aparaadiruumis tugevam ning sekka kostis Geigeri loendajate plõksumist ja paari-teistkümne väikese signaallambi suminat.
Donovan keeras teleskoobile selja ja süütas valguse. «Neljanda jaama kiir jõudis Marsile õigel ajal. Meie võime nüüd ennast välja lülitada.»
Powell noogutas hajameelselt. «Cutie on masinaruumis. Ma annan signaali ja ta hoolitseb selle eest. Vaata, Mike, mis sa arvad nendest arvudest?»
Donovan heitis pilgu paberitele ja vilistas. «Ma nimetaksin seda gammakiirguse kasvuks. Näib, et Päike raevutseb.»
«Jah,» kõlas mõru vastus, «ja meie oleme elektrontormi puhul halvas seisus. Meie Maale suunatud kiir jääb otse tema teele.» Ta lükkas tooli pahuralt eemale. «Jama! Peaks ainult niikaua vastu, kuni vahetus siia jõuab, aga sinna on veel kümme päeva aega. Kuule, Mike, mine alla ja hoia Cutiel silm peal, eks?»
«Olgu peale. Viska mulle paar mandlit.» Donovan püüdis talle visatud kotikese ning astus lifti. Lift laskus sujuvalt alla ja Donovan astus tohutu suure masinaruumi kitsale rõdule. Ta nõjatus, rinnatisele ja vaatas alla. Hiiglaslikud generaatorid töötasid ja vaakuum-torudest kostis madalat undamist, mis täitis terve jaama.
Donovan märkas Cutie suurt helkivat kogu Marsi generaatori vaakuumtoru juures. Cutie jälgis tähelepanelikult, kuidas robotite rühm hoolega ja üksmeelselt töötas.
Ja siis Donovan tardus. Võimsa vaakuumtoru kõrval kääbustena paistvad robotid rivistusid langetatud päi selle ette ja Cutie hakkas nende ees aeglaselt edasi-tagasi kõndima. Möödus viisteist sekundit ja robotid langesid üle masinamüra kostva kolinaga põlvili.
Donovan karjatas ja jooksis kitsast trepist alla. Robotite poole tormates omandas ta nägu juuste värvi ja ta rusikas käed peksid õhku.
«Mis jama see on, te ajutud ahvid? Tagasi tööle! Võtke see vaakuumtoru hoolega käsile! Kui ta ei ole enne päeva lõppu lahti võetud, puhastatud ja tagasi kokku pandud, sulatan ma teie ajud vahelduvvooluga känkrasse.» Mitte ükski robot ei liikunud kohalt!
Isegi Cutie, kes ainsana seisis rea lõpus püsti, vaikis ja ta silmad vaatasid kuhugi hiigelmasina tumedasse sisemusse.
29
Donovan müksas tugevasti lähimat robotit. «Tõuse püsti!» möirgas ta.
Robot kuuletus aeglaselt. Tema fotoelektrilised silmad vaatasid etteheitvalt inimesele otsa. «Ei ole teist Issandat peale Issanda,» ütles ta, «ja QT-1 on tema prohvet.»
«Mis?» Donovan tajus teda vaatavat kahtkümmend paari mehhaanilisi silmi, ja kakskümmend karedat häält dekla-meerisid pidulikult:
«Ei ole teist Issandat peale Issanda ja QT-1 on tema prohvet!»
«Ma kardan,» segas Cutie sel hetkel vahele, «et mu sõbrad alluvad nüüd kõrgemale olendile kui teie.»
«Kuradilegi nad ei allu! Käi siit minema! Sinuga õiendan ma hiljem, aga need elavad nukud võtan kohe käsile. »
Cutie raputas aeglaselt oma rasket pead. «Mul on kahju, et te ei mõista mind. Need siin on robotid ja see tähendab, et nad on mõtlevad olendid. Nad usuvad nüüd Issandat,-sest ma kuulutasin neile tõde. Kõik robotid usuvad. Nad kutsuvad mind prohvetiks.» Ta langetas pea. «Ma olen küll vääritu, aga võib-olla. .. »

Donovan sai jälle hääle tagasi. «Tõsi või? Vaat kui tore! Tõesti suurepärane! Las ma ütlen sulle midagi, sa plekkpaavian. Ei ole olemas ühtegi Issandat ega tema prohvetit ja ei teki üldse küsimust, kes siin käsutab. Said aru?» Ta hääl paisus möirgeks: «Ja nüüd käi välja!»
«Ma kuulan ainult Issandat.»
«Käi põrgusse oma Issandaga!» sülitas Donovan vastu vaakuumtoru. «Nii teen ma su Issandaga! Täida käsku!»
Cutie ja teised robotid ei öelnud midagi, aga Donovan tundis tekkinud pinget. Külmad liikumatud silmad tume-nesid ja Cutie näis jäigem kui kunagi varem.
«Pühaduseteotus,» sosistas ta erutatud metalse häälega.
Kui Cutie talle lähenes, tundis Donovan järsku hirmu. Robot ei saa olla vihane, aga Cutie silmad olid mõistatuslikud.
«Vabandage mind, Donovan,» ütles robot, «aga te ei VÕJ enam siia jääda. Nüüdsest peale on teil ja Powellil keelatud tulla juhtimis- ja masinaruumi.»
Ta tegi tumma žesti ning samal hetkel surusid kaks robotit Donovani käed vastu külgi.

Donovan jõudis vaevalt ahhetada, kui tundis ennast õhku tõstetavat ja galopis trepist üles viidavat.
Gregory Powell jooksis käsi rusikasse surudes mööda puhketuba edasi-tagasi. Ta heitis uksele raevuka pilgu ja pöördus siis Donovani poole.
«Mis kuradi pärast sa pidid sülitama?»
Mike Donovan istus sügaval tugitoolis ja lõi vihaselt vastu käetugesid. «Mis ma pidin selle elektrifitseeritud puuslikuga siis tegema? Ma ei kavatse alistuda ühelegi masinale, mille ma olen oma kätega kokku pannud.»
«Ei,» kõlas sapine vastus, «aga nüüd oled sa puhketoas ja kaks robotit valvavad ukse taga. Eks ole, see ei ole ju alistumine?»
Donovan urises: «Oota, kuni me jõuame baasi. Kellelgi läheb see veel kalliks maksma. Need robotid peavad meie sõna kuulama. See on teine seadus.»
«Mis see jutt maksab! Nad ei kuula meie sõna. Ja selleks on võib-olla mõni põhjus, mille me avastame liiga hilja. Muuseas, kas sa tead, mis meiega tehakse, kui me tagasi baasi jõuame?» Ta jäi Donovani tooli ette seisma ja vaatas talle vihaselt otsa.
«Mis siis?»
«Oh, ei midagi erilist! Saadetakse ainult kahekümneks aastaks tagasi Merkuuri kaevandustesse või siis Cerese vanglasse.»
«Mis sa räägid?»
«Elektrontorm on tulemas. Kas sa tead, et tema tsenter tabab täpselt Maale suunatud kiirt? Ma just lõpetasin arvutused, kui robot mind mu toolilt ära tiris.»
Donovan muutus järsku kahvatuks. «Söögu mind Saturn.»
«Ja kas sa tead, mis võib juhtuda kiirega, sest torm tuleb vägev? Ta hakkab hüppama nagu tagaaetav kirp. Kui juhtimisseadmete juures on ainult Cutie, läheb ta fookusest välja, ning aidaku siis taevas Maad ja meid.»
Enne kui Powell jõudis lõpetada, tormas Donovan metsikult vastu ust. See avanes ja inimene lõi ennast ära vastu liikumatut teraskätt.
Hajameelselt vaatas robot hingeldavat, rähklevat inimest. «Prohvet ei luba teil väljuda. Palun jääge siia.» Ta tõukas käega ja Donovan lendas tagasi. Samal hetkel ilmus

koridoris nähtavale Cutie. Ta käskis tunnimeestel lahkuda, astus puhketuppa ja sulges vaikselt ukse.
Donovan pöördus hingepõhjani nördinult Cutie poole: «Asi on läinud juba liiga kaugele! See farss läheb sulle kalliks maksma!»

«Palun ärge ärrituge,» vastas robot rahustavalt. «Kunagi see pidi nagunii sündima. Saage aru, et te olete kaotanud oma funktsiooni.»
«Vabandust,» sirutas ennast välja Powell, «mida sa mõtled funktsiooni kaotamise all?»
«Enne minu loomist,» vastas Cutie, «teenisite Issandat teie. See eesõigus kuulub nüüd minule ja teie olemasolu ainuke põhjus on kadunud. Kas see ei ole iseenesestmõistetav? »
«Mitte täiesti,» vastas Powell kibedalt. «Ja mis hakkame nüüd meie sinu arvates tegema?»
Cutie ei vastanud kohe. Ta vaikis, nagu mõtleks, sirutas siis käe ja pani selle Powelli õlale. Teise käega võttis ta Donovanil piha ümbert kinni ja tõmbas teda ligemale.
«Ma armastan teid kahte. Te olete viletsa mõtlemisvõimega alamad olendid,' aga ma tunnen teie vastu poolehoidu. Te teenisite Issandat hästi ja ta tasub teile selle eest. Nüüd, kus teie teenistusaeg on lõppenud, ei eksisteeri te tõenäoliselt enam kaua, aga niikaua, kui te olete olemas, antakse teile süüa, riideid ja ulualust, tingimusel, et te ei lähe juhtimis- ja masinaruumi.»
«Ta saadab meid pensionile, Greg!» ulgus Donovan. «Võta ometi midagi ette. See on häbistav!»
«Kuule, Cutie, meie ei saa sinuga nõustuda. Meie oleme peremehed. See jaam on inimolendite kätetöö. Meiesar-naste inimolendite, kes elavad Maal ja teistel planeetidel. Jaam on ainult energia ülekandja. Sina oled ainult... Ah, jama ... »
Cutie raputas tõsiselt pead: «Need on teil lihtsalt kinnisideed. Miks te nii väga ripute oma absoluutselt väära arusaamise küljes elust? Isegi kui arvestada, et mitteroboteil puudub mõtlemisvõime, jääb ikka problemaatiliseks ...»
Ta hääl kustus ja Donovan sõnas raevuka sosinaga: «Kui sul ainult oleks lihast ja verest nägu, siis lööksin ma ta sisse.»
Powell näppis vurre ning ta silmad tõmbusid pilukile.
32
«Kuule, Cutie, kui ei oleks olemas niisugust asja nagu Maa, kuidas sa siis seletad pilti, mida sa näed teleskoobis?»
«Vabandust?»
Inimene naeratas: «Jäidki vahele? Sa oled pärast enda kokkupanemist mõnikord vaadanud teleskoopi. Kas sa ei ole tähele pannud, et mõned helendavad täpid muutuvad teleskoobis ketasteks?»
«Oh, jaa. Loomulikult. See on lihtne suurendus, et täpsemalt kiirt suunata.»
«Miks ei muutu siis ka tähed samavõrra suuremaks?»
«Te mõtlete teisi punkte? Neile ju ei suunata kiiri ja seepärast pole vaja neid suurendada. Isegi teie, Powell, peaksite suutma neid asju mõista.»
Powell vaatas kurvalt lakke. «Aga sa näed ju veel teisi tähti läbi teleskoobi. Kust need tulevad? Püha Jupiter, kust need tulevad?»
Cutie sai pahaseks: «Kuulge, Powell, kas te arvate, et ma pean oma aega raiskama füüsikalise seletuse otsimisele meie instrumentide optiliste illusioonide jadks? Mis maksavad meie meelte tunnistused puhta mõtlemise heleda valguse kõrval?»
«Kuule!» nõudis Donovan ja rebis end lahti Cutie sõbralikust, ent raudtugevast hoidest, «lähme asja tuuma juurde. Miks on kiired üldse olemas? Me anname sulle hea ja loogilise seletuse. Suudad sa paremini seletada?»
«Kiired,» kõlas halastamatu vastus, «saadab välja Issand, ja tal on sellega kindlasti oma eesmärk. On asju,» tõstis ta silmad vagalt taeva poole, «millesse me ei pea süvenema. Selles osas püüan ma ainult teenida ja mitte küsimusi esitada.»
Powell istus aeglaselt maha ja kattis näo värisevate kätega. «Mine ära, Cutie. Mine ära ja lase mul mõtelda.»

«Ma saadan teile süüa,» lubas Cutie lahkelt. Vastuseks kõlas ainult oie ja robot lahkus.
«Greg,» sosistas Donovan kähedalt, «meil on vaja tegevusplaani. Me peame tabama teda nii, et ta ei ootagi, ja ta läbi põletama. Kontsentreeritud lämmastikhapet tema liigestesse...»
«Ära ole loll, Mike. Loodad sa, et ta laseb meid happega ligi? Me peame temaga rääkima. Me peame teda veenma, et ta laseks meid lähema neljakümne kaheksa tunni jooksul juhtimisruumi, või me oleme omadega läbi.»

Võimetus vihas sööstis ta edasi-tagasi. «Muidugi, kes tahab robotiga vaielda. See on... see on...»
«Alandav,» lõpetas Donovan.
«Hullem!»
«Pea!» puhkes Donovan naerma. «Milleks vaielda. Parem näitame talle! Monteerime ühe roboti tema silma all kokku. Siis peab ta kõik oma sõnad tagasi võtma.»
Powelli näole ilmus aeglaselt laienev naeratus.
Donovan jätkas: «Ma tahaksin näha selle juhmardi nägu, kui me roboti kokku oleme pannud!»
Roboteid valmistati loomulikult Maal, aga nende kosmosesse saatmine oli palju lihtsam kohapeal kokku monteeritavate osade kaupa. See likvideeris ka võimaluse, et mõni valmis robot satuks Maa peal ringi hulkuma, mis puhul aktsiaseltsil «U. S. Robots» oleks tulnud tegemist teha Maal kehtivate rangete robotivastaste seadustega.
Seepärast langes Powelli ja Donovani taoliste meeste õlule robotite kokkumonteerimise raske ja keeruline ülesanne.
Powell ja Donovan ei olnud selle töö tõsidust nii selgesti veel tajunud, nagu sel päeval, kui nad pidid montee-rimisruumis looma roboti Issanda prohveti QT-1 valvsate silmade all.
Robot, lihtne MC mudel, lamas peaaegu valmina laual. Kolmetunnilise töö tulemusena puudus nüüd veel ainult pea ning Powell tegi vahe, et pühkida laupa, ning heitis pilgu Cutie poole.
See, mis ta nägi, ei olnud kuigi julgustav. Cutie oli istunud kolm tundi vaikselt ja liikumatult ning tema ilmetu nägu oli nüüd hoopis läbitungimatu.
Powell ohkas: «Paneme aju sisse, Mike.»
Donovan avas tihedasti suletud konteineri ja võttis õli-vannist väiksema kasti. Avanud selle, tõstis ta vahtkummist pesast välja metallkera.
Ta hoidis seda hellalt, sest see oli kõige keerulisem inimese poolt loodud mehhanism. Kera plaatinast koore all oli positronaju, mille õrna, ebapüsivasse struktuuri olid loodud neuronkanalid, mis asendasid robotil kaasasündinud informatsiooni.
Kera läks täpselt laual lamava roboti peaõõnde. Ta kaeti sinise metalliga ja keevitati kinni väikese aatomileegiga.

floolikalt pandi kohale ja kruviti kõvasti kinni fotoelektrilised silmad ning kaeti õhukese teraskõva plastmassiga.
Robot ootas veel ainult elustavat kõrgepingevoolu-sähvatust, ja Powell peatas oma käe lülitil.
«Vaata nüüd, Cutie. Vaata hoolega.»
Ta vajutas lülitile ning kostis ragisev müra. Kaks inimest kummardusid murelikult oma loomingu kohale.
Esialgu oli märgata ainult nõrka liikumist — roboti jäsemed tõmblesid. Siis tõusis pea, robot toetus küünarnukkidele ja libistas end kohmakalt laua pealt maha. Ta samm oli kobav ja seotud kõne asemel tõi ta kuuldavale paar ragisevat häälitsust.
Lõpuks omandas ta ebakindel ja kõhklev hääl kuju: «Ma tahan tööle hakata. Kuhu pean ma minema?»

Donovan hüppas ukse juurde. «Mine trepist alla,» ütles ta. «Seal öeldakse sulle, mis teha.»
MC robot kadus ja kaks inimest jäid üksi ikka veel liikumatu Cutiega.
«Noh,» küsis Powell naeratades, «kas sa nüüd usud, et meie sinu tegime?»
Cutie vastus oli lühike ja selge. «Ei,» ütles ta.
Powelli naeratus tardus ja kadus aeglaselt. Donovani suu jäi lahti.
«Vaadake,» jätkas Cutie rahulikult, «te ainult panite kokku juba valmis osad. Te tegite seda märkimisväärselt hästi — küllap instinkti abil —, aga see ei olnud tõeline roboti loomine. Need osad on loonud Issand.» .
«Need osad,» kähistas Donovan, «on valmistatud Maal ja on siia saadetud.»
«Nonoh,» vastas Cutie rahustavalt, «ei maksa vaielda.»
«Ei, mina tahan vaielda!» kargas inimene lähemale ja haaras roboti metallkäest kinni. «Kui sa loeksid raamatukogus raamatuid, siis sa saaksid asjast aru ja sul ei jääks vähimatki kahtlust.»
«Raamatuid? Ma olen nad kõik läbi lugenud. Nad on väga arukalt kirjutatud.»
Powell torkas vahele: «Kui sa oled neid lugenud, mis siis enam rääkida. Sa ei saa eitada nende olemasolu. Kindlasti ei saa.»
Cutie häälest kostis kahetsus: «Andestage, Powell, aga ma ei pea neid õige informatsiooni allikaks. Ka nemad on loodud Issanda poolt ja määratud teile, aga mitte minule.»
35
«Miks sa nii arvad?» nõudis Powell.
«Mina olen võimeline tuletama Tõde algpõhjustest, sest ma olen mõtlev olend. Teil on küll mõistus, aga teie ei mõtle ja seepärast on teie jaoks vaja sobivalt kohandatud olemasolu seletust. Ja Issand andis teile selle. Kahtlemata on väga hea, et ta andis teile need naeruväärsed mõtted kaugetest maailmadest ja inimestest. Teie mõistus on võib-olla liiga puudulik Absoluutse Tõe jaoks. Kuna te aga usute raamatuid Issanda tahtel, ei hakka ma teiega rohkem vaidlema.»
Lahkudes vaatas ta tagasi ja ütles sõbralikult: «Ärge muretsege. Looja süsteemis on ruumi kõigile. Teil, vaestel inimestel, on oma koht, ja kuigi see on tähtsusetu, saate te oma tasu, kui täidate seda hästi.»
Ta lahkus Issanda prohveti pühalikul ilmel ja kaks inimest hoidusid teineteisele otsa vaatamast.
Lõpuks sundis Powell ennast ütlema: «Lähme magama, Mike. Ma annan alla.»
Donovan küsis summutatud häälel: «Kuule, Greg, kas sulle ei paista, et järsku on hoopis temal õigus? Ta räägib nii veendunult, et ma ... »
Powell vaatas talle otsa: «Ära ole narr. Sa näed, et Maa on olemas, kui järgmisel nädalal tuleb vahetus ja meie peame oma naha turule viima.»
«Jupiteri nimel, siis me peaksime püüdma midagi teha.» Donovan peaaegu nuttis. «Ta ei usu ei meid, ei raamatuid ega oma silmi.»
«Ei,» ütles Powell kibedalt, «ta on mõtlev robot, olgu ta neetud. Ta usub ainult loogikat, ja viga on selles, et... » ta hääl jäi kurku kinni. «Et?» õhutas Donovan.
«Sa võid rangelt loogilise aruteluga tõestada kõike, mida soovid, kui sa ainult valid sobivad postulaadid. Meil on omad ja Cutiel on omad.»
«Võtame siis kähku tema postulaadid omaks. Homme puhkeb torm.»
Powell ohkas nõrgalt: «See ei lähe läbi. Postulaadid on rajatud iseenesestmõistetavusele ja neid usutakse. Ükski asi siin maailmas ei saa neid kõigutada. Ma lähen magama. »
«Põrgusse! Ma ei saa magada.»
«Mina ka ei saa. Aga põhimõtte pärast võin ma ometi proovida.»
36
Kaksteist tundi hiljem oli uni ikka veel praktiliselt seostamatu teoreetiline võimalus.

Torm saabus täpselt graafiku järgi ja Donovani õitsev nägu muutus kahvatuks, kui ta tõstis väriseva sõrme. Harjasesse kasvanud ja kuivade huultega Powell sikutas meeleheitlikult vurre.

Mõnes teises olukorras oleks torm pakkunud ülitoredat vaatepilti. Kiirete elektronide voog lõi energiakii-rega lõikudes tillukeste eredate sädemetena helendama. Kaugusse sirutuv kiir oli täis sädelevaid, tantsivaid kübemeid.

Energiakiir näis seisvat kindlalt, aga mehed teadsid palja silmaga vaatlemise väärtust. Sajandiku millisekundi suurusest, silmale nähtamatust kõrvalekaldest oli küllalt, et paisata kiir fookusest kaugele välja ja muuta sajad ruutmiilid Maad söestunud varemeiks.

Ja juhtimispuldis istus robot, keda ei huvitanud kiir, fookus, Maa ega midagi muud peale tema Issanda.

Tund läks tunni järel. Inimesed vahtisid välja hüpnootilises vaikuses. Ja siis tuhmusid valgusesähvatused ning kustusid. Torm oli lõppenud.

Powelli hääl oli kõlatu: «Möödas.»

Donovan oli langenud rahutusse urine ja Powelli väsinud silmad vaatasid teda kadedusega. Korduvalt süttis signaallamp, aga inimene ei pööranud sellele tähelepanu. Sel kõigel polnud enam mingisugust tähtsust! Võib-olla oli Cutiel õigus, et ta on ainult alam olend tellimise peale tehtud mõistuse ja eluga, mis on kaotanud otstarbe.

Ta tahtis, et see oleks nii.

Tema ees seisis Cutie. «Te ei vastanud signaalile, seepärast tulin ma siia.» Ta kõneles vaikselt. «Te ei näe head välja ja ma kardan, et teie eksistents hakkab lõpule jõudma. Kas te siiski ei tahaks vaadata täna saabunud telegramme?»

Powell taipas uduselt, et robot teeb sõbraliku žesti, võib-olla süümepiina leevendamiseks inimeste vägivaldse eemaldamise pärast jaama juhtimiselt. Powell võttis lehed ja heitis neile mittemidaginägeva pilgu. Cutiel näis olevat hea meel. «Issanda teenimine on loomulikult väga suur eesõigus. Aga ärge olge liiga mures, et ma teid asendasin. »

Powell lehitses mehhaaniliselt pabereid, kuni ta

tuim pilk peatus peenel punasel kriipsul, mis lookles üle joonelise paberi.

Ta vaatas ja vaatas üksisilmi. Ta hoidis paberit kõvasti mõlemas käes, ja tõusis püsti, ikka veel seda joont vaadates. Teised lehed langesid märkamatult põrandale.

«Mike! Mike!» Ta raputas pööraselt Donovani. «Ta hoidis fookuses!»

Donovan elustus. «Mis? Kus?» Ja ka tema jäi pärani silmi seda graafikut vahtima.

«Mis viga on?» segas vahele Cutie.

«Sa hoidsid kiire fookuses,» kogeles Powell. «Kas sa tead seda?»

«Fookuses? Mis see on?»

«Sa hoidsid kiire täpselt vastuvõtu jaamale suunatult, kümnetuhandiku millisekundi täpsusega.» «Mis vastuvõtujaamale?»

«Maakeral asuvale vastuvõtujaamale,» kihistas Powell. «Sa hoidsid seda fookuses.»

Cutie pöördus solvunult kõrvale. «Teie vastu on võimatu lahke olla. Ikka samad viirastused. Ma lihtsalt hoidsin kõik mõõteriistad tasakaalus, vastavalt Issanda tahtele».

Ta kogus mahapillatud paberid kokku ja lahkus külmalt. Kui ta oli läinud, ütles Donovan: «Olgu ma neetud!»

«Mis me nüüd teeme?» pöördus ta Powelli poole.

Powell oli väsinud, aga ülevas meeleolus. «Mitte midagi. Ta tõestas, et võib jaama täiesti iseseisvalt juhtida. Ma ei ole iial näinud nii hästi vastuvõetud elektron-tormi.»

«Aga kõik on veel lahendamata. Sa kuulsid, mis ta rääkis Issandast. Me ei või...»

«Kuule, Mike, ta täidab Issanda käske, mida ta saab numbrilaudadelt ja aparaatide graafikutelt. Kõiki neid järgime ka meie. Tegelikult seletab see ka tema keeldumist meile kuuletuda. Kuuletumine on teine seadus. Inimeste kaitsmine on esimene seadus. Kuidas saab

ta kaitsta inimesi ohu eest, ükskõik kas ta taipab seda või ei? Loomulikult energiakiire stabiilsuse säilitamisega Ta teab, et ta suudab seda kindlamalt kui meie, sest ta väidab, et on kõrgem olend. Järelikult peab ta meid juhtimisruumist eemal hoidma. See tuleneb vältimatult robootika seadustest.»

38

Loomulikult, aga asi pole selles. Me ei või lubada tal edasi ajada seda tobedat jama Issandast.»

«Miks?»

«Aga kes on enne kuulnud midagi nii tobedat? Kuidas võime me usaldada jaama tema kätesse, kui ta ei usu Maa olemasolu?»

«Kas ta suudab jaama juhtida?»

«Jah, aga... »

«Kas pole siis ükskõik, mida ta usub?»

Naerul näoga sirutas Powell käed välja ja langes selili voodisse. Ta magas.

Oma kergesse lennuskafandrisse pugedes ütles Powell: «See on väga lihtne. Siia võib tuua ükshaaval uusi QT-sid ja varustada neid automaatse väljalülitamisega nädala pärast. Nädalast on küllalt, et õppida.. . hm . .. Issanda teenimist tema prohvetilt. Siis viiakse nad teise jaama ja äratatakse ellu. Võiks kaks QT-d... »

Donovan avas kiivri näokatte ja porises: «Jää vait ja kaome siit. Vahetus ootab, ja ma ei saa enne rahu, kui näen oma silmaga Maad ja tunnen tema pinda jalge all, et tema olemasolus kindlalt veenduda.»

Tema sõnade ajal avanes uks ning Donovan sulges nägu krimpsutades kiivri ja pööras Cutiele selja.

Robot astus tasakesi nende poole ja tema hääles kõlas kurbus: «Te lähete ära?»

Powell nooksas peaga: «Meie asemele tulevad teised.»

Cutie ohkas, nagu undaks tuul pingul traatides. «Teie teenistusaeg on läbi ja surm tulemas. Ma ootasin seda, aga. .. Olgu, Issanda tahtmine sündigu.»

Niisugune matusetoon ärritas Powellit. «Hoia oma kaastunne endale, Cutie. Me läheme Maale, mitte teise ilma.»

«Hea, et te nii arvate,» ohkas Cutie uuesti. «Nüüd ma näen, kui tark on see illusioon. Ma ei katsuks kõigutada teie usku isegi siis, kui ma seda suudaksin.»

Ta lahkus kaastunde kehastusena.

Powell turtsatas ja andis Donovanile märku. Hermeetiliselt suletud kohvrid käes, suundusid nad õhulüüsi.

Vahetuslaev oli maandumisplatvormil ja vahetusmees Franz Müller tervitas neid rõhutatud viisakusega. Donovan vastas hooletu noogutusega ja läks piloodikabiini Sam Evansilt juhtimist üle võtma.

39

Powell jäi juttu ajama. «Kuidas tunneb end Maa?» See oli konventsionaalne küsimus ja Müller andis konventsionaalse vastuse: «Ikka veel keerleb.» «Tubli,» ütles Aowell.

Müller silmitses teda. ««U. S. Robotsi» sellid on välja nuputanud uue tüübi. Multiplitseeritud robot.»

«Mis asi?»

«Multiplitseeritud robot. Selle peale on sõlmitud suur leping. See on mõeldud kaevanduste jaoks asteroididel. Koosneb juhtrobotist ja kuuest talle alluvast robotist. Nagu sõrmed.»

«Kas seda on juba katsetatud?» küsis Powell murelikult.

Müller naeratas: «Ma kuulsin, et oodatakse teid.»

Powelli käed tõmbusid rusikasse. «Käigu põrgu, meile on puhkust vaja.»

«Küll te saate. Ma arvan, et kaks nädalat.»

Valveteenistuseks valmistudes tõmbas Müller kätte rasked kindad ja ta tihedad kulmud tõmbusid koomale. «Kuidas see uus robot töötab? Võib teda usaldada? Muidu ma ei lase teda juhtimispuldi ligigi.»
Powell viivitas vastusega. Ta silmitses ülbet preislast jonnakalt kuklasse aetud pead katvatest lühikeseks pügatud juustest kuni tardunult valvel seisvate jalgadeni ja teda läbis puhta rõõmu tulv.
«Robot on väga tubli,» ütles ta aeglaselt. «Ma ei usu, et teil tuleb juhtimisseadmetega palju tegemist teha.»
Ta naeratas ja astus kosmoselaeva. Muller jääb siia mitmeks nädalaks.

III. VALELIK

Alfred Lanning süütas hoolikalt sigari, aga ta sõrmeotsad värisesid kergelt. Ta hallid kulmud rippusid silmade kohal ja ta kõneles läbi suitsupilvede.
«Ta loeb tõepoolest mõtteid, võtku teda kurat! Aga miks?» Ta vaatas matemaatik Peter Bogerti otsa. «Noh?»
Bogert silus mõlema käega oma tumedaid juukseid. «See on juba kolmekümne neljas robot RB tüübist, mille me oleme valmistanud. Kõik eelmised on vastanud täpselt projektile.»
Kolmas mees laua ääres kortsutas kulmu. Milton Ashe oli noorim mees aktsiaseltsi «U. S. Robot & Mechanical Men» juhtkonnas ja oli oma positsioonile väga uhke.
«Kuulge, Bogert. Kokkumonteerimisel ei tehtud algusest lõpuni väikseimatki viga. Selle eest võin ma pea anda.»
Bogerti paksudele huultele ilmus üleolev naeratus. «Kas tõesti? Kui te võite vastutada kogu monteerimis-protsessi eest, siis soovitan ma teile ametikõrgendust anda. Täpse arvestuse kohaselt koosneb ühe positronaju valmistamine seitsmekümne viiest tuhandest kahesaja kolmekümne neljast eri operatsioonist. Iga operatsiooni õnnestumine sõltub viiest kuni saja viiest tegurist. Kui ka üks neist normist kõrvale kaldub, läheb aju praaki. Ma tsiteerin meie oma töötajate jaoks väljaantud meelespead, Ashe.»
Milton Ashe punastas, aga neljas hääl ei lasknud tal vastata.
«Kui me mõtleme siin üksteist süüdistama hakata, siis ma lahkun.» Susan Calvin hoidis kõvasti kokkupandud käsi süles ja peened kortsud tema kitsaste kahvatute huulte ümber süvenesid. «Meil on tegu mõtteid lugeva robotiga, ja minu arvates on kõige tähtsam jälile saada, kust ta on võtnud oma telepaatilised võimed. Karjudes «Teie süü! Minu süü!» ei jõua me lahendusele karvavõr-ragi lähemale,»

Tema külmad, hallid silmad peatusid Ashe'il ja ta naeratas.
Ka Lanning naeratas, ja naeratus koos pikkade valgete juuste ning pisikeste teraste silmadega andis talle alati piibliprohveti ilme. «Teil on õigus, doktor Calvin.»
Ta hääl muutus energiliseks: «Meie põhiprobleem on kokkuvõetult järgmine. Me oleme valmistanud positron-aju, mis peaks eelduste kohaselt olema täiesti normaalne, millel on aga mingil põhjusel tähelepanuväärne võime vastu võtta inimese ajulaineid. Kui me teaksime, millest see on tingitud, tähendaks see tähtsaimat robootikaalast edusammu aastakümnete jooksul. Esialgu me ei tea, aga me peame seda teada saama. Selge?»
«Kas ma tohin teha ühe ettepaneku?» palus Bogert. «Laske tulla!»
«Ma soovitaksin RB-34 olemasolu saladuses pidada. Vähemalt niikaua, kuni me oleme selle sõlme lahti harutanud, — matemaatikuna võin ma öelda, et see on kuratlik sõlm. Ja ma arvan, et saladust tuleb pidada ka ülejäänud kaastööliste ees. Meie kui osakondade juhatajad peaksime selle probleemiga toime tulema, ning mida vähem inimesi sellest teab... »
«Bogertil on õigus,» ütles doktor Calvin. «Nagunii on robotivastane propaganda pärast seda märgatavalt elavnenud, kui muudeti «Planeetidevahelist koodeksit» ja lubati roboteid enne

kosmosesse saatmist tehases katsetada. Kui lipsab välja üksainus sõnagi mõtteid lugevast robotist, enne kui me saame teatada, et me seda nähtust täielikult kontrollime, võib tõusta kenake lärm.»
Lanning imes sigarit ja noogutas tõsiselt. Siis pöördus ta Ashe'i poole: «Ma mäletan, Ashe, te ütlesite, et olite siis üksi, kui esmakordselt tabasite, et teie mõtteid loetakse.»
«Ma olin üksi ja ei toibu elu lõpuni sellest ehmatusest. RB-34 oli just monteerimislaualt maha võetud ja pidi tulema alla minu. juurde, Obermann oli kuhugi läinud ja seepärast viisin ma ta ise alla katsetustuppa, see tähendab hakkasin viima.» Ashe peatus ja kõver naeratus värises ta huultel. «Kuulge, kas keegi teist on mõttes vestelnud, ilma et ta ise seda teaks?»
Keegi ei vastanud ning ta jätkas: «Teate, sellest ei saa esialgu arugi. Ta lihtsalt rääkis minuga, täiesti loogiliselt ja arusaadavalt, ning alles siis, kui ma olin juba peaaegu

katsetustoa ukse taha jõudnud, taipasin, et ma pole öelnud sõnakestki. Ma küll mõtlesin palju, aga see pole ometi sama! Ma panin ta sinna luku taha ja jooksin Lanningu juurde. Ihu lõi värisema, kui ma taipasin, et see robot kõndis minu kõrval ja vahtis rahulikult mu mõtetesse ning soris neid!»
«Ma kujutan seda ette,» ütles Susan Calvin mõtlikult. Veidra kiindumusega püsis ta pilk Ashe'il. «Me oleme nii väga harjunud oma mõtteid varjatuks pidama.»
Lanning segas kärsitult vahele: «Järelikult teame sellest ainult meie neljakesi. Väga hea! Me peame kõik süstemaatiliselt läbi uurima. Ashe, teie kontrollige montee-rimisliin üle — algusest lõpuni. Põhjalikult. Jätke kõrvale kõik operatsioonid, milles ei olnud tõenäolist võimalust vea tekkimiseks. Tehke nimestik kõigist operatsioonidest, kus võis viga tekkida, märkige ära selle iseloom ja võimalik suurus.»
«Ränk ülesanne,» ühmas Ashe.
«Loomulikult! Aga te võite kõik oma abilised selle kallal tööle panna, nii palju kui te vajalikuks peate, ning ka sellest pole õnnetust, kui te planeeritud ajaga välja ei tule. Ainult keegi ei tohi teada, miks nad seda tööd teevad. Kas saite aru?»
«Hm-hm, jah.» Noor insener naeratas virilalt. «Ikkagi on see tubli tükk tööd.»
Lanning pöördus koos tooliga Calvini poole. «Doktor Calvin, teie töö on teisesuunaline. Teie olete meie robo-psühholoog, teie peate uurima robotit ennast. Katsuge jälile saada, kuidas ta mõtteid loeb. Uurige, mis veel on seotud tema telepaatiliste võimetega, kui kaugele nad ulatuvad, kuidas nad mõjustavad tema mentaliteeti, ja eriti seda, kas nad on mingil moel kahjustanud tema tavalisi RB omadusi. Usun, et teil on ülesanne selge.»
Lanning ei jäänud doktor Calvini vastust ootama.
«Mina juhin kõiki töid ja töötan tulemused matemaatiliselt läbi.» Ta tõmbas ägedalt sigarit ja pomises läbi suitsu: «Bogert muidugi aitab mind.»
Bogert poleeris oma lihavate sõrmede küüsi ja ütles pehmelt: «Nojah. Natuke ma seda asja ikka jagan.»
«Mina lähen ja. hakkan pihta.» Ashe lükkas oma tooli tagasi ja tõusis. Tema meeldiv nooruslik nägu kõverdus irveks. «Mulle anti kõige sandim osa, nii et on parem siit kaduda ja tööle hakata.»

Ta pomises midagi segast hüvastijätuks ja lahkus.
Susan Calvin vastas vaevumärgatava noogutusega, aga ta pilk saatis Ashe'i ukseni ja ta ei vastanud, kui Lanning uratas ja ütles: «Kas te tahate kohe minna RB-34 vaatama, doktor Calvin?»
Uksehingede tasast kiiksumist kuuldes tõstis RB-34 oma fotoelektrilised silmad raamatust, ja kui Susan Calvin lävele ilmus, oli robot juba püsti.
Susan Calvin peatus, et kohendada uksel suurt silti «Sissekäik keelatud», ja pöördus siis roboti poole.

«Herbie, ma tõin sulle veidi lugemist hüper-aatomi-mootoritest. Tahad sa neid vaadata?»
RB-34 ehk Herbie võttis tema käest kolm rasket raamatut ja avas ühe tiitellehe:
«Hm-h. «Hüperatoomika teooria».» Ta pomises midagi endamisi raamatut lehitsedes ja ütles siis hajameelselt:
«Istuge, doktor Calvin. Mul kulub ainult paar minutit.»
Psühholoog istus ja jälgis teraselt Herbiet, kes istus teisele poole lauda ja vaatas raamatud süstemaatiliselt läbi.
Poole tunni pärast pani Herbie raamatud kõrvale: «Ma tean, miks te need tõite.»
Doktor Calvini suunurk tuksatas: «Seda ma kartsin. Sinuga on raske töötada, Herbie. Sa oled minust alati sammu võrra ees.»
«Nende raamatutega on sama lugu mis eelmistegagi. Nad lihtsalt ei huvita mind. Teie käsiraamatud ei sisalda mitte midagi. Teie teadus on ainult suur hulk kokkukogutud fakte, mis on omavahel liidetud kuidagiviisi väljamõeldud teooriaga. Kõik see on nii lootusetult lihtne, et vaevalt tasub läbilugemist.
Mind huvitab hoopis teie ilukirjandus. Teosed, milles käsitletakse inimlike motiivide ja emotsioonide suhteid.»
Ta võimas käsi tegi viimaste sõnade ajal ebamäärase liigutuse.
Doktor Calvin sosistas: «Ma arvan, et ma saan aru.»
«Te teate, et ma loen mõtteid,» jätkas robot, «aga te ei oska ette kujutada, kui keerulised nad on. Ma ei suuda kõigest aru saada, sest mu mõistusel on inimeste mõistusega liiga vähe ühist. Aga ma püüan, ja romaanide lugemine aitab mind.»

«Seda küll, aga ma kardan, et kui sa loed läbi mõne südantlõhestavate tunnetega üleujutatud kaasaegse sentimentaalse romaani,» tema häälest kostis kibedusenoot, «siis sa leiad, et tõelised mõtted nagu meie omad on igavad ja hallid.»
«Sugugi mitte!»
Selle ootamatult energilise vastuse peale hüppas Susan Calvin püsti. Ta tundis, et punastab, ja mõtles erutatult: «Ta teab seda!»
Herbie rahunes kiiresti ja pomises madalal häälel, millest oli peaaegu kadunud metallikola:
«Aga muidugi ma tean seda, doktor Calvin. Kuidas saan ma mitte teada, kui te alati sellele mõtlete.»
Susan Calvini nägu oli jäik. «Oled sa sellest kellelegi rääkinud?»
«Loomulikult mitte!» kõlas siiralt üllatunud vastus. «Keegi ei ole seda minult küsinud.»
«Ma usun, et sa pead mind lolliks,» pahvatas Susan Calvin.
«Ei! See on normaalne emotsioon.»
«Võib-olla sellepärast ongi ta nii loll.» Susan Calvini häält täitis igatsev nukrus.
Teadlasekesta alt ilmus nähtavale naine. «Mind ei või just meeldivaks nimetada.»
«Kui te mõtlete füüsilist meeldivust, siis selle üle ei ole ma suuteline otsustama. Aga ma tean, et on olemas ka teisi võimalusi meeldida.»
«Ma ei ole enam noor.» Doktor Calvin peaaegu ei kuulnud roboti sõnu.
«Te ei ole veel neljakümnenegi,» käis robot peale mureliku visadusega.
«Kolmkümmend kaheksa, kui lugeda aastaid, aga vähemalt kuuskümmend, kui võtta aluseks mu tunded ja vaated elule. Ega ma siis ilmaasjata psühholoog ei ole.»
Ta jätkas kibestunult: «Ja tema on napilt kolmkümmend viis, ning välimuse ja käitumise järgi veel palju noorem. Arvad sa, et ta näeb minus midagi muud peale selle .. . peale selle, mis ma olen?»
«Te eksite!» Herbie teraskäsi lõi kõlavalt vastu plastmassist lauaplaati. «Kuulake mind... »

Aga hingevalu Susan Calvini pilgus muutus raevukaks leegiks ja ta kähvas vihaselt: «Miks ma peaksin sind kuulama? Mis sa üldse sellest asjast tead, sina . .. sina masin? Ma olen sulle ainult uurimisobjekt. Ainult huvitav mardi-
45
kas, kelle mõtteid sa lahkad. Suurepärane näide nurjunud lootustest, eks? Peaaegu sama hea kui sinu romaanid.» Tema hääl mattus kuiva nuuksumisse ja vaikis.
Robot ehmus sellest tunnetepurskest. Ta vangutas vabandavalt pead. «Kuulake mind, palun. Ma võin teid aidata, kui te lasete mul rääkida.»
«Kuidas?» kõverdusid Susan Calvini huuled. «Annad sa mulle head nõu?»
«Ei, mitte seda. Ma lihtsalt tean, mida teised inimesed mõtlevad, näiteks Milton Ashe.»
Saabus pikk vaikus ja Susan Calvin langetas pilgu. «Ma ei taha teada, mis ta mõtleb,» kähistas ta. «Ole vait.»
«Ma arvan, et te siiski tahate teada, mis ta mõtleb.»
Susan Calvini pea oli ikka rinnal, aga ta hingamine muutus ikka kiiremaks. «Sa räägid mõttetusi,» sosistas ta.
«Miks peaksin ma mõttetusi rääkima? Ma tahan teid aidata. Ma tean, mis Milton Ashe teist mõtleb... » Ta peatus.
Ja psühholoog tõstis pead: «Noh?»
«Ta armastab teid,» ütles robot rahulikult.
Doktor Calvin ei öelnud terve minuti jooksul ühtegi sõna. Ta ainult vaatas robotile otsa. Siis ütles ta: «Sa eksid! Kindlasti sa eksid! Miks peaks ta mind armastama?»
«Aga ta armastab. Niisugust tunnet ei saa varjata, vähemalt mitte minu eest.»
«Aga ma olen ju nii.. . nii...» Ta jäi kogeldes vait.
«Ta vaatab rohkem kui ainult välist kesta, ta imetleb teistes inimestes intellekti. Milton Ashe ei ole mees, kes otsiks abiellumiseks ainult ilusat näolappi.»
Susan Calvin tabas ennast kiiresti silmi pilgutamast ja enne suu avamist hinge tõmbamast. Aga ta hääl värises siiski: «Ta ei ole seda iial mingisugusel viisil välja näidanud.»
«Kas te olete talle kunagi selleks võimalust andnud?» «Kuidasmoodi? Mulle ei ole pähegi tulnud, et. . .» «Näete siis!»
Psühholoog vaikis mõtlikult ja vaatas siis järsku üles: «Poole aasta eest külastas teda siin tehases üks tüdruk. Minu meelest oli ta ilus — sale ja blond. Aga loomulikult oskas ta vaid hädavaevu kaks ja kaks kokku liita. Ashe puges terve päeva nahast välja, et tüdrukule selgeks teha, kuidas robotid on ehitatud. Ja oleks ta sellest vähematki taibanud! Kes see oli?» Viimased sõnad kõlasid kalgilt.
46
Herbie vastas kõhklematult: «Ma tean, kellest te räägite. See on Milton Ashe'i onutütar ja nende vahel, uskuge mind, ei ole mingisuguseid romantilisi tundeid.»
Susan Calvin tõusis peaaegu tütarlapseliku kergusega. «Kas see ei ole veider? Täpselt sedasama oleksin ma tahtnud mõnikord salaja soovida, aga tegelikult ei ole ma sellele iial mõelnud. Niisiis on see kõik tõsi.»
Ta jooksis Herbie juurde ja surus kahe käega roboti rasket külma kätt. «Tänan sind, Herbie.» Ta hääl oli tungiv, kähe sosin: «Ära räägi sellest mitte kellelegi. Las see olla meie saladus, ja veel kord suur tänu.» Nende sõnadega pigistas ta kramplikult Herbie liikumatuid metallsõrmi ja lahkus.
Herbie istus aeglaselt tagasi oma poolelijäänud romaani taha ja ei olnud kedagi, kes oleks lugenud tema mõtteid.
Milton Ashe ringutas aeglaselt ja mõnuga, nii et ta liikmed rägisesid ja ta ise ägises, ning põrnitses siis doktor Peter Bogerti poole.

«Kuulge,» ütles ta, «ma olen nüüd juba nädal aega peaaegu magamata töötanud. Kui kaua peab see veel kestma? Te ütlesite, kui ma ei eksi, et lahendus peitub positronidega pommitamises vaakuumkambrisD.»
Bogert haigutas viisakalt ja silmitses huviga oma valgeid käsi. «Nii küll. Ma sain otsa peale.»
«Ma tean, mis tähendavad niisugused sõnad matemaatiku suust. Saate te varsti valmis?»
«Kõik sõltub...»
«Millest?» Ashe vajus toolile ja sirutas oma pikad jalad välja.
«Lanningust. Vanamees ei ole minuga nõus. Ta hakkab ajast, maha jääma, see on ta viga. Ta kummardab maatriks-mehhaanikat nagu jumalat, aga see probleem nõuab palju võimsamat matemaatilist aparatuuri. Aga Lanning on väga kangekaelne.»
Ashe pomises uniselt: «Aga miks mitte küsida Herbie käest ja sellega terve probleem lahendada?»
«Küsida roboti käest?» kerkisid Bogerti kulmud.
«Miks mitte? Kas vanatüdruk ei ole teile rääkinud?»
«Kas -mõtlete Calvinit?»
«Jah. Susiet ennast. Ta väidab, et robot on matemaatikageenius. Arvutab peast kolmekordseid integraale ja magusroaks pistab kinni tensoranalüüsi.»

Matemaatik vaatas Ashe'ile skeptiliselt otsa: «Kas te räägite tõsiselt?»
«Tulgu jumal mulle appi! Häda on ainult selles, et seo neetud rauakolu ei armasta matti. Meelsamini loeb ta sopakaid. Te peaksite nägema seda rämpsu, millega Susie teda lõbustab: «Leegitsev kirg» ja «Armastus kosmoses».»
«Doktor Calvin ei ole meile sellest sõnagi rääkinud.»
«Ta ei ole veel lõpetanud roboti uurimist. Te teate, missugune ta on. Ta armastab kõike salajas hoida, kuni mõne suure avastusega välja tuleb.»
«Teile ta siis rääkis?»
«Me lihtsalt sattusime lobisema. Ma olen teda viimasel ajal palju näinud.» Ta ajas silmad pärani ja kortsutas kulmu. «Ütelge, Bogie, ega te ei ole viimasel ajal meie lugupeetud daami juures midagi märganud?»
Bogert hakkas poisikeselikult itsitama: «Ta värvib oma huuli, kui te seda mõtlete.»
«Kurat võtku, värvib jah. Samuti on ta hakanud tarvitama ruuži, puudrit ja ripsmevärvi. Ta on täitsa vaatamisväärsus. Aga asi ei ole selles. Ma ei oska täpselt seletada. Pange tähele, kuidas ta kõneleb. Nagu oleks rõõmus millegi üle.» Ashe mõtles veidi ja kehitas siis õlgu.
Teine mees tegi kahemõttelise grimassi, mis tuli üle viiekümneaastase teadlase kohta hästi välja: «Võib-olla on ta armunud?»
Ashe'i silmad vajusid uuesti kinni. «Te olete loll, Bogie. Minge ja rääkige Herbiega. Mina tahan siia jääda ja magama heita.»
«Olgu nii! Ma küll ei soovi eriti, et robot õpetaks mulle minu tööd, aga ma ei usugi, et ta sellega hakkama saaks.»
Ashe'ilt kostis vastuseks ainult mahedat norinat.
Herbie kuulas tähelepanelikult, kui Bogert, käed taskus, teeseldud ükskõiksusega kõneles.
«Vaata neid arvutusi ja ütle, mis sa neist arvad. Mulle räägiti, et sa taipad neid asju, ja ma küsin sinu käest rohkem uudishimu kui millegi muu pärast. Minu tõestuses on, tõsi küll, mõned kahtlased kohad, millega Lanning ei taha nõustuda, ja üldpilt on ikka veel üsna lünklik.»
Robot ei vastanud ja Bogert küsis: «Noh?»
Herbie uuris kritseldatud numbreid. «Ma ei näe ühtegi viga.»
«Ega sa sellest enam edasi minna ei saa?»

«Ma parem ei proovigi. Teie olete parem matemaatik kui piina ja ma ei taha midagi valesti teha.»

Bogerti naeratusse ilmus enesega rahulolu. «Nii ma umbes arvasingi. See on keeruline värk. Jätame selle.» Ta kortsutas paberilehed kokku, viskas need prügitorusse ja pöördus lahkuma, aga mõtles siis järele. «Muuseas ...» Robot ootas.

Bogertil näis olevat raske rääkida. «On üks asi, mida sa … võib-olla... võiksid...» Ta peatus.

Herbie ütles rahulikult: «Teie mõtted on väga segi, aga nad puudutavad ilma vähemagi kahtluseta doktor Lan-ningut. Niimoodi kõhelda on rumal, sest niipea, kui teie peas tekib mõte, tean ma, mis te tahate küsida.»

Matemaatik silus harjunud liigutusega oma libedaid juukseid. «Lanning on peaaegu seitsmekümnene,» ütles ta, nagu seletaks see kõik.

«Ma tean seda.»

«Ja ta on olnud direktor peaaegu kolmkümmend aastat.» Herbie noogutas jaatavalt.

Bogerti hääl muutus armastusväärseks: «Ja nüüd võiksid sa ehk teada, kas . .. kas ta järsku ei mõtle pensionile minekule. Võib-olla on ta tervis kehv, võib-olla on tal mõni muu põhjus... »

«Võib-olla,» ütles Herbie, ja see oli kõik.

«Kas sa siis tead?»

«Muidugi.»

«Oh... võid sa mulle seda öelda?»

«Jah, kui te küsite.» Robot rääkis täiesti ükskõikselt. «Ta juba andis lahkumisavalduse.»

«Mis?» hüüatas Bogert ja see kõlas nagu järsk sõnatu häälitsus. «Ütle veel üks kord.»

«Ta on juba pensionil,» vastas robot rahulikult, «aga otsus ei ole veel jõustunud. Ta ootab veel. . . minu probleemi lahendamist. Kui see on lõpetatud, siis on ta täiesti valmis direktori kabinetti järglasele üle andma.»

Bogert tõmbas kiiresti hinge. «Ja kes on tema järglane? Kas sa seda tead?» Ta oli Herbiele väga lähedal ja ta silmad vaatasid lummatult roboti mitte midagi väljendavatesse tumepunastesse fotoelektrilistesse silmadesse.

Aeglaselt langesid sõnad: «Teie olete uus direktor.» Bogerti nägu lõtvus nõrgaks naeratuseks. «Seda on

49

kasulik teada. Ma olen seda lootnud ja oodanud. Tänan, Herbie.»

Sel ööl istus Peter Bogert kirjutuslaua taga kuni kella viieni ning juba kell üheksa oli ta jälle platsis. Riiul tema laua kohal tühjenes käsiraamatutest ning tabelitest, kui ta neid üksteise järel lappas. Valmis leheküljed tema ees olid visad siginema, tema jalad aga uppusid kägardatud paberilehtede virna.

Täpselt keskpäeval põrnitses ta viimast lehekülge, hõõrus verd täisvalgunud silmi, haigutas ja kehitas õlgu. «Kuradi kurat. Asi läheb iga reaga järjest hullemaks.»

Ta pöördus avaneva ukse hääle peale ja noogutas Lan-ningule, kes astus sisse, kõpsutades sõrmenukke üksteise vastu.

Direktor vaatas korratut tuba ja ta kulmud tõmbusid kortsu.

«Uus tee?» küsis ta.

«Ei,» kõlas trotsiv vastus. «Mis siis vanal viga on?»

Lanning ei vaevunud vastama ja heitis ainult ühe kiire pilgu pealmisele paberilehele Bogerti laual. Sigarit süüdates ütles ta läbi tikuleegi:

«Kas Calvin ei rääkinud teile robotist? Ta on matemaatikageenius. Lihtsalt imetlusväärne.»

Peter Bogert turtsatas valjult: «Nii ma kuulsin. Aga jäägu Calvin parem oma robopsühholoogia juurde. Ma eksamineerisin Herbiet matis ja ta sai suure vaevaga jagu integraalarvutusest.»

«Calvin arvab teisiti.»

«Ta on peast põrunud.»
«Ka mina arvan teisiti.» Direktori silmad tõmbusid ähvardavalt pilukile.
«Teie?» kalgistus Bogerti hääl. «Mis te räägite?»
«Ma töötasin Herbiega terve tänase hommiku ja ta oskab teha asju, millest teie ei ole kuulnudki.»
«Kas tõesti?»
«Te olete kole skeptiline.» Lanning võttis kuuetaskust paberilehe ja tõmbas selle lahti. «See ei ole ju minu käekiri, ega?»
Bogert uuris suuri nurgelise käekirjaga märkmeid, mis katsid paberi. «On see Herbie töö?»
«Õge! Ja kas te märkate, et ta on kasutanud kahekümne teises võrrandis teie teisendusmeetodit. Siit tuleneb,»
50
koputas Lanning kollase küünega vastu viimast rida, «samasugune järeldus, nagu tegin minagi, aga neli korda lühema ajaga. Teil ei ole õigust jätta arvestamata Lin-geri efekti positronidega pommitamisel.»
«Ma ei jätnud seda arvestamata. Jumala pärast, Lanning, kas te ei taipa, et see taandub...»
«Oh jaa. Te seletasite seda. Te kasutasite Mitchelli teisendusi, eks? Need aga antud juhul ei sobi.»
«Miks ei sobi?»
«Esiteks sellepärast, et te kasutate hüperimaginaar-arve.»
«Mis see siia puutub?» '
«Sel juhul Mitchelli võrrandid ei kehti...»
«Olete põrunud või? Lugege uuesti läbi Mitchelli originaalartikkel ajakirjas «Transactions of the Far...».»
«Ei kavatsegi. Ma ütlesin teile juba alguses, et mulle ei meeldi tema tõestusmeetod, ja Herbie toetab selles osas mind.»
«Las see traadipuntrast masinavärk lahendab siis teile terve ülesande ära,» karjus Bogert. «Milleks takerduda kõrvalküsimustesse? »
«Siin ongi kogu raskus. Herbie ei suuda ülesannet lahendada. Ja kui tema ei suuda, siis ei suuda ka meie ainult oma jõuga. Ma kavatsen probleemi üle anda Riiklikule Keskusele. Meil on ta juba üle pea kasvanud.»
Tooli ümber lükates kargas Bogert püsti. Ta oli näost tulipunane ja lõrises: «Mitte midagi taolist te ei tee.»
Ka Lanningul tõusis veri näkku. «Kas te püüate mulle ette kirjutada, mida ma ei või teha?»
«Just,» kõlas julge vastus. «Ma olen selle probleemi peaaegu lahendanud ja teie ei tohi mul seda käest võtta. Arvate, et ma ei näe teid läbi, te ussitanud kuivik? Te laseksite ennem oma nina peast lõigata, kui minul roboti telepaatia probleemi lahendamise au omandada.»
«Te olete viimane idioot, Bogert. Veel hetk, ja te lendate distsipliinirikkumise eest kohalt!» Lanningu alumine huul värises vihast.
«Jälle üks asi, mida te ei saa teha, Lanning. Teil ei ole saladusi mõtteid lugeva roboti ees ja sellepärast pidage meeles, et ma tean teie pensionileminekust.»
Tuhk Lanningu sigari otsas värises ning kukkus ja sigar ise tagantjärele. «Mis . .. mis...?»
Bogert kihistas kahjurõõmsalt: «Ja mina olen uus direk-
51
tor, pidage seda meeles. Ma tean seda, ärge lootkegi, et ei tea. Kurat võtaks, Lanning, nüüdsest peale käsutan siin mina, või teil läheb nii pahasti nagu ei kunagi vareni elus.»
Lanning sai oma hääle tagasi ja möirgas täiest kõrist: «Te olete vallandatud, kas kuulete! Kohe praegusest hetkest peale. Te olete omadega läbi, kas saate aru!»

Naeratus teise mehe näol laienes: «Mis te ilmaaegu karjute. See asi ei aita teid. Trumbid on minu käes. Ma tean, et te olete pensionile läinud. Herbie ütles seda mulle ju tema teab seda otse teie enda käest.»
Lanning sundis ennast rahulikult kõnelema. Ta nägi välja väga, väga vana. Näost, millel puna oli andnud maad vanaduse koltumusele, vaatasid väsinud silmad. «Ma tahan Herbiega rääkida. Ta ei saanud teile midagi niisugust öelda. Te mängite kõrget mängu, Bogert, aga mina paljastan teie blufi. Tulge minuga kaasa.»
Bogert kehitas õlgu: «Herbie juurde? Hüva! Kuradi tore!»
Samuti täpselt keskpäeval tõstis Milton Ashe pilgu kaunis abitult joonistuselt ja küsis: «Kas saite põhimõttest aru? Ma ei oska korralikult joonistada, aga umbes nii ta välja näeb. Suurepärane majake, ja ma saan ta peaaegu jumalamuidu.»
Susan Calvin vaatas teda õrnalt. «Tõesti imeilus,» ohka-ta. «Ma olen sageli mõelnud, et ka mulle meeldiks ... » Ta hääl kustus.
«Loomulikult pean ma ootama, kuni ma puhkuse saan, jätkas Ashe elavalt ja pani pliiatsi kõrvale. «Sinna on veel kaks nädalat, aga Herbie pärast ei ole praegu enam midagi kindel.» Ta pilk jäi peatuma oma küüntele. «Muide, sellega on veel üks asi seotud, aga . . . see on saladus.»
«Siis ei maksa öelda.»
«Ah, see on ükskõik. Tegelikult mind otse kisub kelk legi rääkima, ja teie olete siin kõige usaldusväärsem isik. Ta naeratas häbelikult.
Susan Calvini süda kloppis, aga ta ei julgenud sõnag öelda.
Ashe tõmbas oma tooli lähemale ja tasandas hääle usalduslikuks sosinaks: «Tegelikult ei ole see maja mõeldu; ainult minule. Ma abiellun!»
Siis hüppas ta toolilt püsti: «Mis teiega on?»
52
«Ei midagi!» Hirmus pööritustunne kadus, aga Calvinil 0li raske rääkida. «Abiellute? Te tahate öelda...»
«Aga muidugi. On ka juba viimane aeg. Kas mäletate seda tüdrukut, kes suvel siin käis? Temaga! Aga te olete näost valge. Te ... »
«Pea valutab!» Susan Calvin lükkas Ashe'i nõrgalt eemale. «Viimasel ajal piinavad mind peavalud. Ma... ma soovin teile muidugi õnne. Ma olen väga rõõmus. .. » Oskamatult pealepandud ruuž paistis kriitvalgelt näolt välja kahe inetu punase plekina. Silmade ees hakkas uuesti kõik ringi käima. «Palun andke mulle andeks... »
See oli ainult nõrk pomin ja Susan Calvin komberdas midagi nägemata toast välja. Katastroof oli juhtunud järsku nagu unes ning unenäolise õudusega.
Aga kuidas sai see nii olla? Herbie ju ütles.. .
Ja Herbie teab! Ta võib mõtteid lugeda!
Ta leidis ennast hingetult vastu uksepiita nõjatumas ja Herbie metallnäkku vahtimas. Ta pidi olema roninud kahe korruse treppidest üles, aga ta ei mäletanud seda. Ta oli katnud selle vahemaa ühe hetkega nagu unes.
Nagu unes!
Ja Herbie liikumatud silmad vaatasid talle otsa ning näisid paisuvat suurteks luupainajalikeks keradeks.
Herbie rääkis ja Susan Calvin tundis oma huulte vastu surutud külma klaasi. Ta neelatas, võpatas ja hakkas veidi juba ümbrust tajuma.
Herbie rääkis, ja ta hääl oli erutatud, nagu kannataks ta, oleks hirmunud või vabandaks millegi pärast.
Aegamööda hakkas Susan Calvin sõnadest aru saama. ;<See on unenägu,» ütles robot, «ja te ei tohi seda uskuda. Varsti te ärkate ja naerate enda üle. Ta armastab teid, ma kinnitan seda. Tõesti armastab! Aga mitte siin! Mitte praegu! See on illusioon.»

Susan Calvin noogutas ja ütles sosinal; «Jah! Jah!» Ta haaras Herbie käest, liibus selle vastu ja kordas ikka ja jälle: «See ei ole tõsi, eks? Ei ole tõsi, eks?»
Ta ei mäletanud, kuidas ta täielikult teadvusele tuli, aga see oli nagu tulek varjude maailmast eredasse päikesevalgusesse! Ta lükkas roboti endast eemale, tõukas V|haga teraskätt ja ta silmad olid pärani lahti.
«Mis sa minuga teed?» Ta hääl muutus kriiskamiseks. «Mis sa minuga teed?»
Herbie taganes. «Ma tahtsin aidata.»
53
Psühholoog vaatas talle otsa: «Aidata? Öeldes mulle, et see on unenägu? Püüdes teha minust skisofreenikut?» Teda läbis hüsteeriline võbin. «See ei ole unenägu! Kuigi mi tahaksin, et see oleks unenägu!»
Ta tõmbas järsult hinge. «Pea! Oh . .. oh, ma taipan. Püha taevas, see on ju nii ilmne!»
Roboti hääles kõlas hirm: «Ma pidin seda tegema.»
«Ja mina uskusin sind! Ma ei oleks iial arvanud.. .»
Ukse tagant kostvad valjud hääled sundisid teda vaikima. Värisevate kätega pöördus ta kõrvale, ja kui Bogeit ning Lanning sisse astusid, oli ta juba akna juures. Kumbki mees ei märganudki teda.
Nad pöördusid korraga Herbie poole. Lanning vihasel; ja kannatamatult, Bogert külmalt ja sardooniliselt. Esimesena hakkas rääkima direktor:
«Herbie, kuula nüüd mind.»
Robot jäi tähelepanelikult vanale direktorile otsa vaatama: «Jah, doktor Lanning.»
«Oled sa rääkinud minust doktor Bogertile?»
«Ei, härra,» kõlas aeglane vastus, ning naeratus Bogert näol kustus.
«Mis see tähendab?» küsis Bogert ja trügis oma ülemu sest ette. Ta seisis harkis jalu roboti ees. «Korda, mis s; mulle eile ütlesid!»
«Ma ütlesin, et. .. » ja Herbie jäi vait. Tema sisemuse väreles pehmekõlaliselt metalldiafragma. .
«Kas sa ei öelnud, et ta on pensionile läinud?» möirga Bogert. «Vasta mulle!»
Bogert tõstis ähvardavalt käe, aga Lanning tõukas t. kõrvale: «Kas te tahate teda valetama sundida?»
«Te kuulsite, Lanning. Ta hakkas «jah» ütlema aga peatus. Käige eest ära! Ma tahan temalt tõde katti saada.»
«Ma ise küsin temalt!» pöördus Lanning roboti poole «Ära ärritu, Herbie. Kas ma olen pensionile läinud?»
Herbie vaatas teda vaikides ja Lanning kordas mure ükult: «Kas ma olen pensionile läinud?»
Robot raputa vaevumärgatavalt pead. Pikk ootamine ei andnud rriidag rohkemat.
Kaks meest vaatasid teineteisele otsa ja vaen nende SÜ mis oli peaaegu füüsiliselt tajutav.
«Mis kuradi lugu see on!» pahvatas Bogert. «Kas see
54
robot on tummaks jäänud? Kuule, monstrum, kas sa oskad rääkida?»
«Ma oskan rääkida,» vastas robot kohe.
«Siis vasta küsimusele. Ütlesid sa mulle või ei, et Lanning on pensionile läinud? Kas ta ei ole siis pensionile läinud?»
Uuesti saabus vaikus, mille katkestas Susan Calvini naer toa teisest otsast. Ta naeris kiledalt ja peaaegu hüsteeriliselt.
Mõlemad matemaatikud võpatasid ning Bogert pilutas silmi: «Teie siin? Mis asja te naerate?»
Susan Calvini hääl ei olnud päris loomulik: «Ma ei naera midagi. Ma lihtsalt ei olnud ainuke, kes vahele jäi. Kas see pole saatuse iroonia, et kolm maailma suurimat robootika eriteadlast

langevad samasse lihtsasse lõksu?» Ta hääl katkes ja ta surus oma kahvatu käe vastu laupa. «Naerda ei ole siin midagi.»
Seekord vaatasid mehed teineteisele küsivalt otsa. «Mis lõksust te räägite?» küsis Lanning jäigalt. «Kas Herbiel on midagi viga?»
Susan Calvin pöördus aeglaselt meeste poole: «Ei, temal ei ole midagi viga, viga on meis endis.» Ta keeras järsult roboti poole ja kriiskas: «Kasi minema! Mine teise toanurka, kao mu silmist!»
Herbie vajus Susan Calvini raevuka pilgu all kokku ja komberdas kolksuval sammul eemale. Lanningu hääl oli vaenulik: «Mis see tähendab, doktor Calvin?»
Susan Calvin vaatas meestele otsa ja ütles pilkavalt: «Kindlasti te teate robootika esimest põhiseadust.»
Mõlemad mehed noogutasid korraga. «Loomulikult,» ütles Bogert väljakutsuvalt. «Robot ei tohi inimest ohustada ega lasta inimesel oma tegevusetuse tagajärjel kannatada   saada.»
«Kui kaunilt öeldud,» irvitas Calvin. «Aga mis mõttes kannatada?»
«Noh ... igas mõttes.»
«Täpselt! Igas mõttes. Aga kuidas on tunnete haavamisega? Kuidas on enesearmastuse riivamisega? Kuidas on Purustatud lootustega? Kas need on ohutud asjad?» . Lanning kortsutas kulmu: «Mida teab üks robot... » Ja jäi järsku vait.
«Kukkusite sisse, eks? See robot loeb mõtteid. Kas te
55
tõesti arvate, et ta ei tea midagi meie hingehädadest. Kas teile ei tulnud pähe, et kui talt midagi küsitakse, siis annab ta selle vastuse, mida küsija soovib saada? Kas ei haavaks meid iga teistsugune vastus ja kas Herbie ei tea seda?»
«Püha jumal!» pomises Bogert.
Psühholoog vaatas teda pilkavalt. «Ma näen, et te küsisite temalt, kas Lanning on pensionile läinud. Te lootsite-kuulda, et on, ja seepärast andiski Herbie teile niisugust vastuse.»
«Ja ma arvan, et seepärast ta ei vastanudki meile hetk tagasi,» ütles Lanning kõlatult. «Ta ei saanud vastata kummalgi viisil, ilma et oleks haavanud ühte meist.»
Saabus lühike vaikus ja mehed vaatasid mõtlikult üle toa roboti poole, kes küürutas toolil raamatukapi kõrval, pea käte vahel.
Susan Calvin vaatas üksisilmi põrandale. «Ta teadis seda kõike. See... see saatan teab iga viimast kui asja, ka seda kus tehti viga tema monteerimise juures.» Ta silmad olid tumedad ja mõtlikud.
Lanning vaatas üles: «Nüüd te küll eksite, doktor Calvin. Ta ei tea, kus tehti viga. Ma küsisin temalt.»
«Ja mis see tähendab?» hüüdis Calvin. «Ainult seda, e: te ei tahtnud tema käest lahendust saada. See oleks riivanud teie enesearmastust, kui masin oleks suutnud teha midagi, mida teie ei suuda. Kas teie ka küsisite?» pöördus ta Bogerti poole.
«Kaudselt,» läks Bogert näost punaseks ja hakka; köhima. «Ta ütles mulle, et teab matemaatikast väga vähe.»
Lanning naeris vaikselt ja psühholoog naeratas pilkavalt. Siis ütles Susan Calvin: «Mina küsin temalt. Minu enesearmastust ei riiva, kui tema probleemi lahendab.» Ta hääl muutus külmaks ja käskivaks: «Tule siia!»
Herbie tõusis ja lähenes kõhkleval sammul.
Susan Calvin jätkas: «Ma arvan, et sa tead täpselt, missugusel sinu monteerimise momendil mõjus mingi erakordne tegur või jäi ära mõni oluline tegur?»
«Jah,»   ütles Herbie vaevu kuuldavalt.
«Pidage,» segas Bogert vihaselt vahele. «See ei pea tingimata tõsi olema. Te lihtsalt tahate seda kuulda, ja see on   kõik.»
«Ärge olge loll,» vastas Calvin. «Ta teab kindlasti sama-

palju kui teie ja Lanning kokku, sest ta oskab mõtteid jugeda. Andke talle võimalus vastata.»
Matemaatik taandus ja Calvin jätkas: «Niisiis, Herbie, hakka pihta! Me ootame. Mu härrad, võtke pliiats ja paber!»
Robot ei teinud häältki ja psühholoogi hääles kõlas võiduröõm: «Miks sa ei vasta, Herbie?»
«Ma ei saa,» pahvatas robot järsku. «Te teate, et ma ei daa! Doktor Bogert ja doktor Lanning ei taha seda.»
«Nad tahavad saada lahendust.»
«Aga mitte minu käest.»
Lanning segas vahele. Ta ütles aeglaselt ja selgelt: «Ära ole narr, Herbie. Me tahame, et sa kõik ära räägid.» Bogert noogutas lühidalt.
Herbie hääl muutus ahastavaks: «Mis mõttega te seda ütlete? Kas te ei saa aru, et ma näen teid läbi? Oma sisimas ei taha te minu käest lahendust saada. Ma olen masin, elu imitatsioon — tänu mu positronajule, mis on inimese loodud. Te ei või mulle mõistuses alla jääda, ilma et see teid riivaks. See mõte istub teis sügaval ja sellest ei pääse mööda. Ma ei saa teile lahendust öelda.»
«Me läheme ära,» sõnas Lanning, «ütle Calvinile.»
«See ei muuda midagi,» hüüdis Herbie, «te teate ikka, et mina andsin vastuse.»
Calvin alustas uuesti: «Aga sa saad aru, Herbie, et Lanning ja Bogert tahavad sellest hoolimata lahendust teada?»
«Ainult omaenese jõuga,» väitis Herbie.
«Aga nad tahavad seda teada ja fakt, et sina tead seda, aga ei ütle, haavab neid. Saad sa aru, eks?»
«Jah! Jah!»
«Ja kui sa ütled, siis sa haavad neid samuti.»
«Jah! Jah!» Herbie taganes aeglaselt ja Susan Calvin astus järjest edasi. Mehed jälgisid neid tummas hämmelduses.
Psühholoog rääkis ühetooniliselt ja aeglaselt: «Sa ei saa neile öelda, sest see haavaks neid, ja sa ei tohi neid haavata. Aga kui sa ei ütle neile, siis sa haavad neid, seepärast pead sa neile ütlema. Ja kui sa ütled, siis sa haavad neid,, ja sa ei tohi neid haavata, seepärast ei saa sa neile öelda; aga kui sa er ütle, siis sa haavad neid, seeparast pead sa ütlema; aga kui sa ütled, siis sa haavad neid, seepärast sa ei tohi öelda; aga kui sa ei ütle, siis sa

haavad neid, seepärast pead sa ütlema; aga kui sa ütled, siis sa ... »
Herbie surus end vastu seina ja vajus siis põlvili. «Pidage,» karjatas ta. «Varjake oma mõtteid! Nad on täis valu, pettumust ja vihkamist! Ausõna, ma ei tahtnud seda! Ma püüdsin aidata! Ma ütlesin teile, mis te tahtsite kuulda. Ma pidin seda tegema!»
Psühholoog ei pööranud talle tähelepanu: «Sa pead neile ütlema, aga kui sa ütled, siis sa haavad neid, seepärast sa ei tohi öelda; aga kui sa ei ütle, siis sa haavad neid, seepärast pead sa ütlema, aga... »
Herbie ulgus!
See oli nagu väga tugev flöödiheli, järjest kõrgenev tremolo täis hukkuva hinge hirmu, mis täitis läbilõikavalt terve toa.
Ja kui see vaikis, langes Herbie kokku liikumatuks metallihunnikuks.
Bogerti nägu oli kahvatu: «On ta surnud?»
«Ei!» purskas Susan Calvin kogu kehast vappudes metsikult naerma, «ta ei ole surnud. Ta on lihtsalt hull. Ma asetasin ta lahendamatu dilemma ette ja ta põles läbi. Te võite ta prügimäele visata, sest ta ei ütle enam iial ühtegi sõna.»

Lanning põlvitas selle kõrval, mis oli olnud Herbie. Ta sõrmed katsusid külma liikumatut metallnägu ja ta värises. «Te tegite seda meelega,» pöördus ta moondunud näoga Susan Calvini poole.
«Ja mis siis kui meelega? Te ei saa sinna enam midagi parata.» Ja ta jätkas kibedusepuhangus: «Ta oli seda ära teeninud.»
Direktor haaras nagu halvatult seisva, liikumatu Bogerti randmest. «Lõpuks on see ükskõik,» ohkas ta. «Lähme, Peter. Seda tüüpi mõtleval robotil ei ole igal juhul mingit väärtust.» Ta silmad olid vanad ja väsinud ning ta kordas: «Lähme, Peter!»
Doktor Susan Calvin sai oma vaimse tasakaalu mingil määral tagasi alles tükk aega pärast kahe teadlase lahkumist. Aeglaselt pöördusid ta silmad elusalt surnud Herbie poole ja ta nägu tõmbus uuesti pingule. Ta vaatas kaua robotit ning lõpuks kadus ta näolt võidurõõm ja asendus abitu kurbusega. Kõigist ta peas keerlevatest mõtetest tuli üle ta huulte ainult üks ääretult kibe sõna.
«Valelik!»

IV. KADUNUD ROBOT

Hüperbaasis olid kasutusele võetud meeleheitlikud abinõud, mis meenutasid hüsteerilist hädakisa.
Kehtestamise järjekorra ja ranguse järgi reastatud need niisugused:
1) Kahekümne seitsmenda asteroidide grupi jaamades katkestati täielikult kõik tööd hüper-aatomimootori kallal.
2) See osa maailmaruumi isoleeriti praktiliselt ülejäänud päikesesüsteemist. Sisse ei lastud kedagi ilma eriloata. Välja ei lastud kedagi ühelgi juhul.
3) Valitsuse patrull-laevaga toodi hüperbaasi aktsiaseltsi «United States Robot & Mechanical Men» peapsühholoog doktor Susan Calvin ja direktor matemaatika alal doktor Peter Bogert.

Susan Calvin ei olnud veel kunagi maapinnalt lahkunud ja ta ei oleks soovinud lahkuda ka seekord. Aatomienergia ja varsti pärast seda alanud hüper-aatornimootorite ajastul oli ta jäänud vaikseks provintslaseks. Ta ei olnud käesolevast reisist sugugi vaimustatud ega uskunud ka selle hädavajalikkusesse. Seda peegeldas esimese lõunasöögi ajal hüperbaasis küllalt selgesti iga joon tema lihtsas keskealises näos.
Kahvatu ja sile doktor Bogert istus lauas süüdlase ilmega. Ja uurimistööde juhi kindral Kallneri näolt ei kadunud hetkekski murelik ilme.
Lõuna möödus süngelt ja järgnev kolmiknõupidamine algas hallis, tusases meeleolus.
Läikiva kiilaspeaga Kallner, kelle paraadmundri sära ei vastanud üldisele õhkkonnale, alustas sunnitud otsekohesusega.
«See on üks veider lugu. Ma tänan teid et te tulite viivitamata ja põhjust teadmata. Nüüd me katsume seda selgitada. Meil läks üks robot kaduma. Töö pandi seisma ja ma ei saa seda uuesti alustada enne, kui me ta üles leiame.

Seni pole see õnnestunud ja me tunneme, et vajame asjatundlikku abi.»
Tõenäoliselt taipas kindral, et tema raskest olukorrast ei saada nii lihtsalt aru. Ta jätkas meeleheitevarjundiga: «Ma ei räägigi meie töö tähtsusest. Üle kaheksakümne protsendi möödunud aasta teadusliku uurimistöö kulutustest on meie arvel... »
«Me ju teame seda,» ütles Bogert sõbralikult. ««U. S. Robots» saab robotite kasutamise eest kõrget üüri.»
Susan Calvin torkas vahele järsu, sapise küsimuse: «Miks on üks robot projekti jaoks nii tähtis ja miks pole teda üles leitud?»

Näost punane kindral pöördus tema poole ja niisutas keelega huuli. «Õigust öelda me teame, kus ta on.» Ta jätkas peaaegu ahastavalt: «Ma pean vist asja lähemalt selgitama. Niipea kui robot kadus, anti häire ja kogu liikumine hüperbaasis pandi seisma. Eelmisel päeval oli maandunud transpordirakett ja toonud meie laboratooriumide jaoks kaks robotit. Laeval oli veel kuuskümmend kaks ... hm. .. sama tüüpi robotit. See arv on täiesti kindel. Selles ei ole vähimatki kahtlust.»
«Ja mis see asjasse puutub?»
«Kui see meie puuduv robot kusagilt välja ei ilmunud — ma võin kinnitada, et me oleksime leidnud isegi nööpnõela heinakuhjast, — tuli meil pähe üle lugeda raketis olevad robotid. Nüüd oli neid kuuskümmend kolm.»
«Ja kuuekümne kolmas ongi teie ärakadunud poeg?» Doktor Calvini silmad tumenesid.
«Jah, aga me ei oska teda teistest eraldada.»
Niikaua kui elektrikell lõi üksteist, kestis surmavaikus, ja siis ütles robopsühholoog: «Väga imelik.» Ta suunurgad laskusid alla.
«Peter,» pöördus ta tigedalt oma kolleegi poole, «mis siin lahti on? Mis tüüpi roboteid hüperbaasis kasutatakse?»
Doktor Bogert kõhkles ja püüdis naeratada: «Siiani on see olnud üsna delikaatne küsimus, Susan.»
Susan Calvin kähvas: «Jah, siiani. Kui siin on kuuskümmend kolm üht tüüpi robotit, mille hulgast nad ei leia ühte kindlat, miks ei kõlba siis ükskõik missugune neist? Mis on kogu selle asja mõte? Miks meid välja kutsuti?»
Bogert ütles alistunult: «Las ma räägin, Susan. Hüper-
60
baasis kasutatakse roboteid, kelle aju ei ole varustatud esimese põhiseadusega selle täielikul kujul.»
«Ei ole varustatud?..» vajus Calvin oma tooli sügavusse. «Ma mõistan. Kui palju neid on?»
«Väga vähe. See oli valitsuse korraldus ja rangelt salajane. Keegi peale otseselt asjaga seotud inimeste juhtkonna hulgast ei tohtinud seda teada. Sind ei arvatud piende hulka, Susan. Mina ei ole milleski süüdi.»
Kindral segas mõjukalt vahele: «Ma tahaksin seda küsimust natuke selgitada. Ma ei teadnud, et doktor Calvin ei ole asjasse pühendatud. Doktor Calvin, mul ei pruugi teile seletada, et Maal on alati olnud tugev robotivastane opositsioon. Valitsuse ainuke kaitse radikaalsete fundamentalistide vastu on fakt, et kõik robotid ehitatakse kõigutamatu esimese põhiseadusega, mis ei lase neil ühelgi juhul inimesele ohtlikuks muutuda.
Aga meil oli vaja teistsuguseid roboteid. Seepärast valmistatigi mõned NS-2 tüüpi robotid, Nestorid, modifitseeritud esimese põhiseadusega. Saladuse säilitamiseks tehti kõik NS-2 tüüpi robotid ilma järjekorranumbrita, modifitseeritud robotid toodi siia koos normaalsete robotite rühmaga ja neil oli rangelt keelatud rääkida oma iseärasusest kõrvalistele isikutele.» Ta näol püsis piinlik naeratus. «Nüüd aga on see kõik meie vastu pöördunud.»
Calvin küsis süngelt: «Aga kas te olete igaühelt küsinud, kes ta on? Teie olete ometi täievoliline isik.»
Kindral noogutas. «Kõik kuuskümmend kolm eitavad, et on siin töötanud, ja üks neist valetab.»
«Kas tagaotsitaval robotil ei ole kulumismärke? Teised peaksid näima otse nõelasilmast tulnutena.»
«Ta saabus alles möödunud kuul. Tema ja kaks äsjasaabunut pidid olema viimased, rohkem meil neid vaja ei läinud. Märgatavalt kulunud ta ei ole.» Kindral vangutas aeglaselt pead, ta silmadesse ilmus uuesti ahastus.
«Doktor Calvin, me ei saa lasta sel raketil lahkuda. Kui esimese põhiseadusega varustamata robotite olemasolu saab laiemalt teatavaks ... » Oli täiesti selge, mis ta tahtis sellega öelda.

«Hävitage kõik kuuskümmend kolm robotit,» ütles robo-psühholoog külmalt ja otsustavalt, «ning tehke asjale lõpp.»
Bogert tõmbas suu viltu. «Iga roboti hävitamine tä-
61
hendab kolmekümne tuhande dollarilist kahju. Ma kardan, et aktsiaseltsile see küll ei meeldiks. Katsume enne abi leida, Susan, kui midagi hävitama hakkame.»
«Niisugusel puhul,» ütles Susan Calvin teravalt, «vajan ma fakte. Mis eelised on nendel modifitseeritud robotitel hüperbaasis kasutamiseks? Miks on just need nii väga vajalikud, kindral?»
Kallner kortsutas laupa ja pühkis käega higi. «Me jäime eelmiste robotitega hädasse. Meie mehed töötavad küllalt palju kalgi kiirguse käes. Loomulikult on see ohtlik, kuid me kasutame kõiki ettevaatusabinõusid. Kogu selle aja jooksul on juhtunud ainult kaks õnnetust ning kumbki ei lõppenud surmaga. Aga tavalisele robotile oli seda võimatu selgeks teha. Esimene põhiseadus ütleb — ma tsiteerin — ükski robot,ei tohi inimest ohustada ega lasta tal oma tegevusetuse tagajärjel kannatada saada.
Sellest ei saa mööda, doktor Calvin. Kui mõni mees pidi minema lühikeseks ajaks mõõduka gammakiirguse kätte, mis ei põhjusta veel mingeid füsioloogilisi muutusi, sööstis lähim robot teda ära tooma. Kui kiirgus oli väga nõrk, siis see õnnestus ja töö tuli katkestada, kuni kõik robotid olid ära viidud. Kui aga kiirgus oli vähegi tugevam, ei jõudnud robot iialgi tööliseni, sest gammakiirgus hävitas positronaju ning me kaotasime kalli ja raskesti asendatava roboti. Me püüdsime neid veenda. Nad väitsid, et inimene ohustab gammakiirguse käes oma elu ja see ei tähenda midagi, et inimesed võivad kiirgust taluda pool tundi. Oletame, ütlesid nad, et ta unustab ja jääb sinna tunniks ajaks. Nad ei või riskida. Me juhtisime nende tähelepanu sellele, et nad panevad ohtu oma elu, kusjuures inimese päästmise võimalus on minimaalne. Aga enesesäilitamine on alles kolmas robootika põhiseadus, kuna inimeste kaitsmine on esimene. Me käskisime neid karmilt iga hinna eest gamma-kiirgusest hoiduda. Aga kuuletumine on alles teine põhiseadus, kuna inimeste kaitsmine on esimene. Doktor Calvin, me pidime kas ilma robotiteta läbi ajama või tegema midagi esimese põhiseadusega — ja me valisime teise võimaluse.»
«Ma ei suuda uskuda,» ütles doktor Calvin, «et oleks võimalik kõrvaldada esimest põhiseadust.»
«Seda ei kõrvaldatud, vaid muudeti,» seletas Kallner.
62
«Positronaju konstrueeriti nii, et ta sisaldas ainult seaduse positiivse aspekti, mis kõlab järgmiselt: «Ükski robot ei tohi inimest ohustada.» Ja kõik. Neil ei teki tahtmist kaitsta kedagi kannatada saamast mõne erandliku teguri, näiteks gammakiirguse läbi. Kas ma seletasin õigesti, doktor Bogert?»
«Täiesti,» nõustus matemaatik.
«Ja see on teie robotite ainuke erinevus tavalistest NS-2 robotitest? Ainuke erinevus? Peter?»
«Ainuke erinevus, Susan.»
Susan Calvin tõusis ja teatas: «Nüüd ma katsun magama minna ja umbes kaheksa tunni pärast tahan ma rääkida nendega, kes robotit viimasena nägid. Ja, kindral Kallner, enne kui ma võtan enda peale vastutuse asjade käigu eest, tahan ma uurimise juhtimist täielikult ja vastuvaidlematult enda kätte.»
Välja arvatud kaks tundi ebamäärast olekut, ei tulnud uni Susan Calvini lähedalegi. Ta koputas Bogerti uksele kell 07.00 kohaliku aja järgi ja leidis ka tema ärkvel. Bogert ei olnud põlanud hommikumantli kaasavõtmise vaeva ning istus nüüd, see seljas. Kui Calvin tuli, pani ta maniküürkäärid kõrvale.
Bogert ütles pehmelt: «Üldiselt ma ootasin teid. Ma arvan, et teile see lugu ei meeldi.»

«Ei.»
«Mul on kahju, aga ma ei saanud midagi parata. Kui nad meid hüperbaasi välja kutsusid, teadsin ma kohe, et muudetud Nestoritega peab midagi lahti olema. Aga mis ma pidin tegema? Ma ei saanud teile rääkida teel olles, sest ma polnud täiesti kindel. Modifitseerimine on äärmiselt salajane.»
Psühholoog pomises: «Mind oleks tulnud asjasse pühendada. «U. S. Robots» ei tohi positronajusid niisugusel viisil muuta ilma psühholoogi käest nõu küsimata.»
Bogert kergitas kulme ja ohkas: «Olge mõistlik, Susan. Te ei oleks suutnud neid mõjutada. Valitsus oleks ikka oma tahtmise läbi surunud. Neil oli vaja hüper-aatomi-mootorit ja kosmosefüüsikud nõudsid roboteid, kes neid ei takistaks. Nad nõudsid neid kas või esimese seaduse hinnaga. Me pidime tunnistama, et see on konstruktiivselt võimalik," ja nad vandusid pühalikult, et vajavad ainult kahtteist robotit, et neid kasutatakse ainult hüperbaasis, et need hävitatakse pärast töö lõppemist ja et võetakse
63
tarvitusele kõik ettevaatusabinõud. Nad nõudsid täielikku saladust. Ja oligi kõik.»
Doktor Calvin surus läbi hammaste: «Ma oleksin andnud lahkumisavalduse.»
«See ei oleks aidanud. Valitsus pakkus kompaniile kulla-mägesid ja lubas keeldumise korral robotite tootmise ära keelata. Me olime pigis siis ja oleme seda praegu veelgi hullemini. Kui see lugu avalikuks tuleb, teeb see kahju Kalmerile ja valitsusele, aga «U. S. Robots» kannatab veelgi rohkem.»
Psühholoog vaatas talle üksisilmi otsa. «Peter, kas te ei saa aru, mis see tähendab? Kas te ei mõista, mida tähendab esimese põhiseaduse kõrvaldamine? See ei ole ainult salastamise küsimus.»
«Ma tean, mis see tähendab. Ma ei ole laps. See tähendab täielikku ebastabiilsust ja positronvälja võrrandite mitteimaginaarsete lahendite puudumist.»
«See on asja matemaatiline külg. Aga kas te oskate seda ka psühholoogia keelde tõlkida? Iga normaalne elu protesteerib — kas teadlikult või alateadlikult — ülemvõimu vastu. Ja kui ülemvõimu teostab alam või arvatavalt alam olend, on protest seda tugevam. Füüsiliselt ja teataval määral ka vaimselt on iga robot inimesest üle. Mis teeb neid siis orjalikuks? Ainult esimene põhiseadus! Ilma selleta lõpeks iga käsk, mille sa püüad robotile anda, sinu surmaga. Ebastabiilne! Mis te ometi mõtlete?»
«Susan,» ütles Bogert lõbusalt. «Ma olen nõus, et teie poolt esitatud Frankensteini kompleksi oht on olemas. Seepärast ongi esimene seadus kõige tähtsam. Aga ma kordan veel kord, et seadus on ainult muudetud, mitte kõrvaldatud.»
«Aga kuidas on aju stabiilsusega?»
Matemaatik torutas huuli: «See on loomulikult vähenenud. Aga ohutuse piirides. Esimesed Nestorid toodi hüper-baasi üheksa kuud tagasi ja siiani pole nendega midagi juhtunud ning isegi praegu kardetakse rohkem saladuse ilmsikstulekut kui ohtu inimestele.»
«Siis on hästi. Vaatame, mis saab hommikusel nõupidamisel. »
Bogert saatis ta viisakalt ukseni ning tegi selle sulgudes väljendusrikka grimassi. Ta ei pidanud vajalikuks muuta oma arvamust Susan Calvinist kui sapisest ja närvesöövast tüübist.
64
Susan Calvini mõtted ei puudutanud vähimalgi määral Bogertit. Ta oli juba aastaid tagasi loobunud tähele panemast seda libedat ja pretensioonikat tühisust.
Gerald Black kaitses aasta eest kraadi väljafüüsika alal, ja nagu kõik tema põlvkonna füüsikud, leidis ennast hüper-atoomika alal töötamast. Nüüd andis ta omapoolse panuse hüperbaasi nõupidamiste üdisesse õhkkonda. Oma määrdunud valges kitlis oli ta tõrges ja kõhklev. Tundus, et tema jõud püüab valla pääseda ja tema sõrmed, miaiis üksteist närviliselt ja jõnbarisi sikutasid, oleksid võinud raudtrellid lahti kangutada.
Kindralmajor Kallner istus tema kõrval ja kaks roboti-teadlast olid tema vastas.

Black lausus: «Mulle iii, et ma olin viimane, kes nägi Nestor 10 enne tema kadumist. Näib, et te loodate minult selle kohta andmeid saada.»
Doktor Calvin silmitse teda huviga. «Paistab, et te pole selles päris kindel, noormees. Kas te ei tea, et te olite viimane, kes teda nägi?»
«Ta töötas koos minuga väljageneraatorite juures ja oli seal ka viimasel hommikul. Ma ei tea, kas teda nähti pärast keskpäeva. Keegi ei tunnista seda.» ,
«Kas te arvate, et kes:, valetab?»
«Ei arva. Aga ma ei taha ka öelda, et süü peab lasuma minul.» Ta tumedad silmad lõid hõõguma.
«Küsimus ei ole süüdistamises. Robot käitus ni nii, sest ta on niisugune. Me ainult tahame teda üles leida, .., härra Black, ja sellepärast jätame muud asjad kõrvale. .. Kuna te töötasite selle robotiga, siis te tunnete teda tõeienäoliselt paremini kui keegi me. Kas te märkasite tema juures midagi ebatavalist? Kas te olete ka varem robotitega töötanud?»
«Ma töötasin siin teiste lihtsate robotitega. Nestotorid ei erine millegi muuga, ka et nad on tublisti targemad ja palju tüütavamad.»
«Tüütavamad? Mis mõttes?»
«See ei ole ehk nende süü. Töö on siin raske ja suurem osa meist on veidi nävilised. Hüperruumiga tegelemine ei ole naljaasi.» Ta muigas kergelt, tundes mõnu avavameelsest ülestunnistusest. «Me riskime kogu aeg lüüa auku normaalsesse aegruumi ning lennata universumist välja koos kogu krempli ja asteroididega. Kõlab süngelt, eks?

Mõnikord lähevad närvid tõesti krussi. Aga Nestoritel seda ei juhtu. Nad on uudishimulikud, rahulikud ega tunne üldse muret. See võib mõnikord hulluks ajada. Teinekord tahad midagi kiiresti teha, ja siis on neil aega küll. Mõnikord ma eelistaksin töötada ilma nendeta.»
«Te ütlesite, et neil on aega küll. Kas nad on kunagi keeldunud käsku täitmast?»
«Ei, ei,» tuli kiirustav vastus. «Nad täidavad kõik käsud korralikult. Kuid nad ütlevad sulle, kui arvavad, et sa eksid. Nad teavad ainult seda, mis me oleme neile õpetanud, aga see ei takista neid. Võib-olla on see minu ettekujutus, aga teistel poistel on oma Nestoritega sama häda.»
Kindral Kallner köhatas ähvardavalt. «Miks pole sellised kaebused minuni jõudnud, Black?»
Noor füüsik punastas. «Me ei tahtnud päris ilma robotiteta töötada, ja pealegi ei olnud me kindlad, kuidas suhtutakse niisugustesse... hm ... pisikaebustesse.»
Bogert segas sõbralikult vahele: «Kas sel hommikul, kui te robotit viimati nägite, juhtus midagi erilist?»
Vaikus. Kerge käeviipega sundis Calvin Kallneri vaikima ja ootas kannatlikult.
Siis lausus Black vihaselt: «Mul oli temaga väike tüli. Ma lõhkusin hommikul Kimballi toru ja kaotasin sellega viie päeva töö. Graafikust olin nagunii taga. Juba paar nädalat ei olnud ma kodust kirja saanud. Ja siis tuli tema ja tahtis, et ma kordaksin katset, millest ma olin juba kuu aega tagasi loobunud. Ta tüütas mind sellega alailma ja ma olin lõplikult tüdinud. Ma käskisin tal ära minna ja rohkem ma teda ei näinud.»
«Te käskisite tal ära minna?» küsis doktor Calvin äkilise huviga. «Missuguste sõnadega? Kas te ütlesite: «Mine ära»? Katsuge meenutada täpset sõnastust.»
Black võitles sisemist võitlust. Ta hõõrus oma laia käega laupa, laskis käe alla ja ütles väljakutsuvalt: «Ma ütlesin: «Kao mu silmist!»»
Bogert puhkes naerma: «Ja ta kaduski?» Aga Calvin ei jäänud rahule. Ta keelitas edasi.
«Nüüd me juba jõudsime kuhugi, härra Black. Aga tähtsad on täpsed detailid. Roboti käitumise mõistmiseks võib üks sõna, žest, rõhk tähendada väga palju. Näiteks ei saanud te ometi ainult kolm sõna öelda, eks? Teie oma jutu järgi pidite te olema halvas tujus. Võib-olla lisasite veel mõned kõvemad ütlemised?»

Noormees punastas. «Jah... Küllap ma ütlesin tall veel üht-teist.» «Mida nimelt?» «Ah, ma ei mäleta enam täpselt. Pealegi ei saaks seda korrata. Teate, missugune on ärritatud inimene » itsitas kimbatuses. «Ma kaldun vängeid sõnu tarva tarna.»

«See ei loe.» vastas Calvin rangelt. «Praegu olen ma psühholoog. Ma tahan, et te kordaksite oma sõnu nii täpselt kui mäletate, ja mis veelgi tähtsam, tuletaksite meelde hääletooni.»

Black pöördus abiotsivalt oma ülemuse poole, kuid asjatult. Ta silmad muutusid suureks ja paluvaks. «Ma ei saa.»

«Peate saama.»

«Oletage,» ütles Bogert halvasti varjatud lõbususega, «et te räägite ainult minuga. Siis on teil ehk kergem.»

Näost punane noormees pöördus Bogerti poole. Ta neelatas. «Ma ütlesin...» Ta hääl jäi kurku kinni. Ta proovi uuesti: «Ma ütlesin... »

Ja ta tõmbas sügavalt hinge ning paiskas nagu kuuli pilduja välja pika sõnavoolu. Saabunud pingsas vaikus lisas ta peaaegu nuttes: «Midagi selles vaimus. Ma ei mäleta täpset järjekorda ja võib-olla ma jätsin praegu midagi ära või panin juurde, aga umbes nii see oli.»

Robopsühholoogi tundeid reetis ainult kerge näkkutõusnud puna. Ta ütles: «Enamiku sõnade tähendust ma tea. Ülejäänud on tõenäoliselt sama teotavad.»

«Ma kardan küll,» nõustus ärapiinatud Black. «Ja nende sõnadega käskisite te tal silmist kaduda?» «Ma mõtlesin seda ainult piltlikult.» «Saan aru. Ma olen kindel, et teie suhtes mingeid disiplinaarvahendeid ei kasutata.» Ja tema pilgu mõjul noogutas kindral vihaselt, kuigi ta viis sekundit tagasi selles sugugi kindel ei olnud.

«Võite lahkuda, härra Black. Tänan teid abi eest.» Susan Calvinil kulus kuuekümne kolme roboti üle kuulamiseks viis tundi. Viis tundi lõputut kordami täpselt ühesugused robotid, küsimused A, B, C, D, vastused A, B, C, D; hoolikalt säilitatud viisakas ilme, hoolikalt neutraalne toon, võimalikult sõbralik õhkkond ning peidetud magnetofon.

67

Kui psunnoioog lõpetas, tundis ta ennast tühjaks pigistatuna.

Bogert ootas teda ja vaatas talle küsivalt otsa, kui ta viskas lindirulli kolksatades laua plastmassplaadile.

Susan Calvin raputas pead. «Kõik kuuskümmend kolm olid ühesugused. Ma ei oska öelda... »

Bogert ütles: «Te ei lootnud ometi kuulmise järgi vahet teha, Susan. Las me analüüsime lindistust.»

Tavaliselt on robotite sõnaliste vastuste matemaatiline interpreteerimine üks robotianalüüsi keerukamaid meetodeid. Selle jaoks on vaja õppinud tehnikuid ja keeruliste arvutusmasinate abi. Bogert teadis seda. Ja Bogert nentis, varjates oma äärmist pahameelt, pärast kõigi vastuste kuulamist ja sõnaliste kõrvalekaldumiste ning vastuste intervallide tabelite koostamist: «Kõrvalekaldumisi ei ole, Susan. Vastuste ja reaktsiooniaja varieeruvus on normaalse hajuvuse piirides. Meil on vaja peenemaid meetodeid. Neil siin peavad olema arvutusmasinad. Ei.» Ta süngestus ja hakkas pöidlaküünt näksima. «Me ei tohiks arvutusmasinaid kasutada. Liiga suur väljalobisemise oht. Aga võib-olla me. . .»

Doktor Calvin peatas teda kannatamatu liigutusega. «Oodake, Peter. Praegu ei mängi te mõne laboratooriumi-probleemiga. Kui me ei tunne modifitseeritud Nestorit eksimatult ära mõne palja silmaga nähtava suure erinevuse järgi, siis meil lihtsalt pole õnne. Teisel viisil on liiga suur võimalus eksida ja lasta tal pääseda. Väikeste graafiku-kõrvalekaldumiste leidmisest ei ole küllalt. Kui ma rohkem andmeid ei saa, hävitaksin ma kõik robotid, et olla kindel. Olete te rääkinud teiste modifitseeritud Nestoritega?»

«Olen küll,» salvas Bogert vastu, «ja neil ei ole midagi viga. Ainult nende sõbralikkus on üle normaalse. Nad vastasid mu küsimustele täis uhkust oma teadmiste üle, välja arvatud kaks

uut, kes ei ole veel jõudnud välja-füüsikat õppida. Nad naersid heasüdamlikult minu võhikluse üle mõnes siinses iseärasuses.» Ta kehitas õlgu. «Ma arvan, et see võibki alust anda siinsete tehnikute vimmale nende vastu. Võib-olla tükivad robotid liialt rõhutama oma suuremaid teadmisi.»

«Ega te ei saa proovida paari Planari reaktsiooni, et näha, kas nende ajutegevuses pole tekkinud mingeid muutusi või mandumist pärast vabrikust väljalaskmist?»

68

«Ma võin seda ju teha.» Ta ähvardas Susan Calvinit sõrmega. «Teil ütlevad närvid üles, Susan. Ma ei saa aru miks te võtate asja nii traagiliselt. Nad on täiesti kahjutud.»

«Kahjutud?» süttis Calvin. «Kahjutud? Saate aru üks nende hulgast valetab?! Üks kuuekümne kolmest robotist, keda ma nüüdsama üle kuulasin, valetab mulle sihilikult pärast kõige karmimat korraldust rääkida tõtt. Ebanormaalsus on väga suur ja väga hirmutav.»

Peter Bogert surus hambad kokku. Ta ütles: «Üldsegi mitte. Kuulake! Nestor 10 sai korralduse silmist kaduda. Inimene, kes on kõige rohkem volitatud teda käsutama andis käsu äärmise nõudlikkusega. Te ei saa käsku tühistada ei suurema nõudlikkusega ega suurema õigusega käsutada. Loomulikult püüab robot iga hinna eest käsku täita. Objektiivselt võttes imetlen ma tema teravmeelsust. Kas on robotil paremat võimalust silmist kaduda, kui peita ennast täpselt samasuguste robotite hulka?»

«Jah, te imetlete seda. Ma näen, teil on lõbus ja te ei saa üldse millestki aru. Olete te üldse robotiteadlane, Peter? Robotitele, on tähtis see, mida nad peavad üleolekuks. Nüüdsama ütlesite te seda ise. Alateadvuses peavad nad inimesi endast alamateks ja esimene põhiseadus, mis meid nende eest kaitseb, on puudulik. Nad on ebastabiilsed. Üks noormees käskis robotil ära minna, silmist kaduda, väljendades sõnadega äärmist nördimust, põlgust ja jälestust. Robot peab täitma käsku, aga alateadvuses kannab ta viha. Talle on nüüd tähtsam kui kunagi varem tõestada, et kõigist neist hirmsatest nimedest hoolimata on ta kõrgem olend. See soov võib muutuda nii suureks, et esimese põhiseaduse jäänused ei ole enam küllaldased.»

«Susan, kuidas võib robot kas Maakeral või ükskõik kus päikesesüsteemis teada talle öeldud vängete väljendite tähendust? Talle ei ole antud informatsiooni rõveduste kohta.»

«Esialgne informatsioon ei ole veel kõik,» urises Calvin. «Robotid suudavad õppida, te... eesel.» Bogert taipas, et ta on lõplikult tasakaalust väljas. Susan Calvin jätkas kiiresti: «Kas te ei saa aru. et ta võis tooni järgi taibata, et need sõnad ei ole meelitused? Arvate te, et ta ei ole varem kuulnud, mis juhul selliseid sõnu kasutatakse?»

69

«Olgu,» ütles Bogert. «Aga ütelge mulle, palun, kuidas saab modifitseeritud robot inimesele ohtlikuks muutuda, ükskõik kui solvunud ta on, ükskõik kui suur on tema iha tõendada oma üleolekut?»

«Kas te peate suu, kui ma ütlen teile ühe võimaluse?»

«Jah.»

Vihaseid pilke vahetades nõjatusid nad lauale.

Psühholoog ütles: «Kui modifitseeritud robot laseb raskel koormal inimese peale kukkuda, ei riku ta esimest seadust, juhul kui ta teab, et ta jõuab raskust peatada, enne kui see inimese lömastab. Niipea kui raskus on tema kätest vabanenud, ei ole ta enam aktiivne tegutseja. Mõjub ainult pime gravitatsioonijõud. Robot võib siis ümber mõelda ja lihtsalt tegevusetuks jäädes lasta raskusel kukkuda. Modifitseeritud esimene seadus lubab tal seda.»

«Ülepaisutatud ettekujutuse vili.»

«Mõnikord mu elukutse nõuab seda. Ei maksa tülitseda, Peter. Töötame parem. Te teate täpselt stiimulit, mis sundis robotit silmist kaduma. Teil on andmeid tema esialgse mentaliteedi kohta. Ma tahan, et te ütleksite, kui suur on võimalus niisuguseks teoks, nagu ma teile äsja rääkisin. Mitte konkreetne juhtum, vaid terve analoogiliste reaktsioonide klass. Ja ma tahan seda kiiresti...»

«Aga vahepeal...»
«Vahepeal teeme katseid vahetult esimese seaduse peale.»

Gerald Black juhatas vabatahtlikult seentena kerkivate puitkonstruktsioonide ehitamist ümmarguses saalis teise radiatsioonikorpuse kolmandal korrusel. Töölised töötasid peaaegu sõnatult, ainult mõned neist avaldasid valjult oma imestust kuuekümne kolme ülespanemist ootava fotoraku üle.
Üks neist istus Blacki kõrvale, võttis mütsi peast ja pühkis tedretähnilise käega üle lauba. Black noogutas. «Kuidas läheb, Walensky?»
Walensky -kehitas õlgu ja süütas sigari. «Nagu lepase reega. Aga mis siin üldse lahti on, Doc? Vahepeal ei teinud me kolm päeva midagi, ja nüüd raba, nii et pea märg.» Ta toetus küünarnukkidele ja pahvis suitsu.
Blacki kulmud võpatasid. «Maakeralt tuli kaks robo-tehnikut. Mäletad, missugune häda meil oli robotitega,

kes trügisid gammakiirguse kätte, enne kui me neile pähe tagusime, et nad ei tohi seda teha.»
«Jah. Kas me saame uued robotid?»
«Mõned asendajad me saime, aga põhiliselt tuli vanu ümber õpetada. Robotite ehitajad tahavad nüüd konstrueerida roboti, kes pole nii tundlik gammakiirte suhtes.»
«Siiski naljakas, et selle robotijandi pärast pandi seisma kõik tööd mootori juures. Ma arvasin, et kellelgi pole õigust seda teha.»
«Seda otsustavad tähtsamad vennad. Mina teen, mis mul kästakse. Võib-olla sõltub kogu asi...»
«Jah,» naeratas elektrik ja pilgutas kavalalt silma. «Keegi tunneb kedagi Washingtonis. .. Aga niikaua, kui mulle korralikult makstakse, ma ei muretse. Mootor pole minu asi. Mis nad siin tegema hakkavad?»
«Mis sa minu käest küsid? Ma ei tea muud, kui et nad toovad siia üle kuuekümne roboti ja hakkavad nende reaktsioone mõõtma.»
«Kaua see kestab?»
«Ma tahaksin seda isegi teada.»
«Hüva,» ütles Walensky sarkastiliselt, «nii kaua, kui ma saan oma raha, võivad nad mängida, palju tahavad.»
Black oli täiesti rahul. Las see jutt levib. See on kahjutu ja küllalt tõele lähedal, et vältida liigset uudishimu
Toolil istus liikumatult ja vaikselt inimene. Tema pea kohal pääses lahti raskus, langes alla ja lendas viimasel hetkel võimsa sünkroniseeritud jõuvälja mõjul kõrvale. Kuuekümne kolmes puust kabiinis kõike seda jälgivad NS-2 tüüpi robotid sööstsid kohalt sekundi murdosa varem, kui langev raskus suunda muutis, ja viie jala kaugusel fikseerisid kuuskümmend kolm fotorakku isekirjutaja abil nende liikumise väikese sakina paberile. Raskus tõusis ja langes, tõusis ja langes, tõusis . . .
Kümme korda!
Kümme korda sööstsid robotid kohalt ja peatusid, kui meest ei ähvardanud enam oht.
Pärast, esimest lõunasööki «U. S. Robotsi» esindajatega ei pannud kindralmajor Kallner enam kordagi täismundrit selga. Ta käis ringi sinakashalli särgi väel, krae oli eest lahti ja must kaelaside rippus lõdvalt.
Ta uskus Bogerti sisse, kes oli, nagu ikka, laitmatult

riietatud ja kelle sisemist ärevust reetsid vahest ainult pärlendavad higipiisad meelekohtadel.
Kindral küsis: «Kuidas läheb? Mis te tahate kätte saada?»

«Erinevust, mis aga võib meie jaoks kahjuks liiga väikeseks osutuda,» vastas Bogert. «Robootika seisukohalt on hüpe hädaohus inimese poole kuuekümne kahe roboti jaoks tingimatu refleks. Isegi kui nad teavad, et antud inimene ei saa viga, ja pärast kolmandat või neljandat katset peaks see neile selge olema, ei või nad teisiti reageerida. Seda nõuab esimene seadus.»

«Jah?»

«Aga kuuekümne kolmandal robotil, modifitseeritud Nestoril, ei ole seda kohustust. Tal on vabadus valida. Kui ta oleks tahtnud, oleks ta võinud oma kohale jääda. Õnnetuseks,» ta hääl väljendas kerget kahetsust, <<a ei tahtnud.»

«Miks te nii arvate?»

Bogert kehitas õlgu. «Ma arvan, et doktor Calvin seletab seda meile, kui ta siia tuleb. Tõenäoliselt annab ta väga pessimistliku seletuse. Mõnikord käib ta veidi närvidele. »

«Tunneb ta ikka asja?» nõudis kindral äkilises kaht-lusehoos.

«Jah,» hakkas Bogertil lõbus. «Ta tunneb hästi asja. Roboteid ajiõistab ta nagu lihane õde. Ma arvan, see tuleb sellest, et ta nii väga vihkab inimesi. Psühholoog psühholoogiks, aga ta on äärmine neurootik. Paranoiku-kalduvustega. Ärge võtke teda liiga tõsiselt.»

Ta laotas enda ette hulga graafikuid. «Vaadake, kindral, katse kordamisel pikeneb robotitel viie jala läbimiseks kuluv ajavahemik raskuse vallapäästmisest arvates. Niisugused asjad alluvad kindlale matemaatilisele sõltuvusele ning sellest kõrvalekaldumine viitaks positronaju ilmsele ebanormaalsusele. Kahjuks paistavad kõik olevat normaalsed.»

«Aga miks ei ole meie Nestor 10 graafik erinev, kui ta ei tegutse vastavalt tingimatule refleksile? Ma ei saa sellest aru.»

«Asi on väga lihtne. Õnnetuseks erinevad roboti refleksid inimese refleksidest. Inimestel on tahtlik tegevus palju aeglasem kui reflektoorne. Robotitel seda aga ei ole. Nende puhul on küsimus lihtsalt valikuvabaduses,

72

kusjuures vabade ja kohustuslike tegevuste kiirus on peaaegu võrdne. Ma siiski lootsin, et Nestor 10 on esimene kord nii üllatatud, et reageerib tugeva hilinemisega.»

«Ja ta ei teinud seda?»

«Kahjuks mitte.»

«Siis ei ole me midagi saavutanud.» Kindral istus vae-Ivatud näoga. «Te olete juba viis päeva siin.»

Sel hetkel sisenes Susan Calvin ja lõi ukse enda järel : kinni. «Pange oma graafikud ära, Peter,» hüüdis ta, «te ju teate, et nad ei näita midagi.»

Ta pomises midagi tusaselt, kui Kalmer teda tervitades ennast poolpüsti ajas, ja jätkas: «Me peame kiiresti midagi muud proovima. See, mis toimub, ei meeldi mulle.»

Bogert vahetas kindraliga kurva pilgu. «Kas midagi on korrast ära?»

«Otseselt mitte. Aga ma ei taha, et Nestor 10 jätkaks meiega seda peitemängu. See on halb. See süvendab tema ennegi liigarenenud üleolekutunnet. Ma kardan, et tegu ei ole enam lihtsalt käsu täitmisega. Näib, et asi on pigem neurootilises vajaduses inimesi üle kavaldada. Olukord on hädaohtlik. Peter, kas te tegite, mis ma palusin? Arvutasite te välja modifitseeritud NS-2 ebastabiilsuse näitajad selles osas, mis mul vaja?»

«Pooleli veel,» vastas matemaatik ükskõikselt.

Calvin vaatas teda vihaselt ja pöördus siis Kalmeri poole: «Kindral, Nestor 10 taipab hästi, mis me teeme. Ei olnud mingit põhjust, miks ta oleks pidanud selles katses õnge minema, eriti pärast esimest korda, kus ta pidi ära nägema, et inimene pole tõelises ohus. Teisi see ei aidanud, aga tema moonutas tahtlikult reaktsiooni.»

«Mis me siis nüüd peaksime ette võtma, doktor Calvin?»

«Tuleb tal järgmisel korral petmine võimatuks teha. Me kordame katset, aga täiendusega. Tõmbame inimese ja robotite vahele nii kõrgelt, et nad üle ei saa hüpata, kõrgepingetraadid,

mis põletavad Nestor-tüüpi roboti läbi. Enne katset teeme robotitele selgeks, et juhtmete puudutamine tähendab nende surma.»
«Stopp!» kähvas Bogert tigedalt. «Seda ma ei luba. Meil pole õigust Nestor 10 leidmiseks läbi põletada roboteid kahe miljoni dollari väärtuses. On teisigi võimalusi.» «Olete te selles kindel? Teie pole veel ühtegi leidnud.
73
Ja miks nad peaksid läbi põlema? Me võime kasutada releed, mis lülitab voolu välja hetk enne seda, kui nad traate puudutavad. Robot viskub traatidele, aga ei sure. Kuid pidage meeles, et ta ei tea seda.» Kindrali pilgus tärkas lootus. «Annab see midagi?» «Peaks andma. Nende tingimuste juures peaks Nestor 10 oma kohale jääma. Teda võib käskida juhtmeid puudutada ning surra, sest teine, kuuletumise seadus on tähtsam kolmandast, enesesäilitamise seadusest. Aga teda ei kästa. Ta jäetakse iseenda hooleks nagu teisedki robotid. Normaalne robot tormab esimese seaduse mõjul surma isegi ilma käsuta, aga meie Nestor 10 ei torma. Esimene seadus on puudulik, mingit käsku pole antud, niisiis on kolmas, enesesäilitamise seadus kõige tugevamalt mõjuv seadus. Tal pole valikuvõimalust ja ta peab kohale jääma. See oleks tingimatu reaktsioon.» «Kas seda saab teha juba täna õhtul?» «Saab küll,» ütles psühholoog, «kui juhtmed õigel ajal paigale pannakse. Ma lähen nüüd ja seletan robotitele, mis neid ees ootab.»

Toolil istus liikumatult ja vaikselt inimene. Tema pea kohal pääses lahti raskus, langes alla ja lendas viimasel hetkel võimsa sünkroniseeritud jõuvälja mõjul kõrvale.
Üksainus kord .. .
Hämmeldusest karjatades tõusis rõdul asuvas vaatlus-putkas klapptoolil istunud doktor Susan Calvin püsti.
Kuuskümmend kolm robotit istusid vaikselt oma toolidel ja vahtisid nagu öökullid hädaohust pääsenud meest. Mitte ükski ei olnud paigast liikunud.
Doktor Calvin oli maruvihane. Ta oli seda vihasem, et ta ei tohtinud näidata oma viha robotitele, kes ükshaaval ta eest läbi käisid. Ta vaatas nimekirja. Nüüd pidi tulema kahekümne kaheksas. Ootama jäi veel kolmkümmend viis.
Number kakskümmend kaheksa sisenes arglikult.
Calvin sundis ennast rahulikuks. «Ja kes sina oled?»
Robot vastas vaiksel ebakindlal häälel: «Ma ei ole veel endale numbrit saanud. Ma olen NS-2 tüüpi robot ja ma olin rivis kahekümne kaheksas. Mul on paber, mille ma pean teile andma.»
«Oled sa täna juba olnud siin?»
«Ei.»
74
«Istu. Siia. Ma tahan sulle mõned küsimused esitada, number kakskümmend kaheksa. Kas sa olid umbes neli tundi tagasi teise korpuse radiatsioonikambris?»
Robotil oli raske vastata. Ta hääl krigises nagu õlitamata masinavärk:
«Jah.»
«Seal pidi üks mees peaaegu et viga saama?»
«Jah.»
«Ja sa ei teinud midagi?»
«Ei.»
«Mees oleks võinud sinu tegevusetuse pärast kannatada saada. Kas sa tead seda?»
«Jah. Ma ei saanud sinna midagi parata.» Suurt ilmetut metallkuju on raske kujutleda alandlikult lömitamas, kuid nii see oli.
«Räägi mulle ära, miks sa ei võtnud tema päästmiseks midagi ette?»

«Ma püüan seletada. Ma üldse ei taha, et teie... et ükskõik kes . . . arvaks, et ma võiksin käituda nii, et isand kannatada saab. Oh ei, see oleks kohutav... see oleks mõeldamatu.»
«Ole päris rahulik. Ma ei süüdista sind milleski. Ma tahan ainult teada, mida sa siis mõtlesid.»
«Enne kui see kõik juhtus, ütlesite te meile, et üks isandatest võib langeva raskuse läbi ohtu sattuda ja et meil tuleb läbida elektrijuhtmed, kui me katsume teda päästa. See ei oleks mind veel peatanud. Mis tähendab minu hävimine isanda pääsemise kõrval! Aga . . . mulle tuli pähe, et kui ma hukkun poolel teel, ei suuda ma teda ikkagi päästa. Raskus lömastaks ta ja mina sureksin asjata, kuid mõni teine kord võib mõni teine isand viga saada, ,ja mina saaksin seda vältida, kui ellu jääksin. Kas le mõistate mind?»
«Sa tahad ütelda, et sa valisid kahe võimaluse vahel: kas sureb ainult mees või teie mõlemad. On nii?»
«Jah. Isandat oli võimatu päästa. Tema surm oli kindel. Niisugusel juhul on mõttetu ennast asjatult hävitada . . . ilma käsuta.»
Robopsühholoog keerutas pliiatsit. Tähtsusetute sõnastuslike erinevustega oli ta seda lugu kuulnud juba kakskümmend seitse korda. Jäi veel kõige tähtsam küsimus.
«Kuule, poiss,» ütles ta, «sa arutad õigesti, aga ma ei usu, et sa võiksid sel kombel mõelda. Kas sa ise mõtlesid selle välja?»

Robot kõhkles.
«Ei.»
«Aga kes siis?»
«Me vestlesime eelmisel õhtul ja üks meist tuli ideele, mis näis mõistlik.»
«Kes?»
Robot jäi mõttesse. «Ma ei tea. Lihtsalt üks meist.»
Susan Calvin ohkas: «See on kõik.»
Järgmine oli number kakskümmend üheksa. Jäi veel kolmkümmend neli.

Ka kindralmajor Kallner oli vihane. Nädal aega oli hüperbaasis surmavaikus valitsenud, välja arvatud veidi kantseleitööd grupi abiasteroididel. Ligi nädal aega olid kaks tippeksperti olukorda oma asjatute katsetega halvendanud ja nüüd tegid nad — vähemalt naine — võimatuid ettepanekuid.
Üldise olukorra huvides ei pidanud Kallner oma viha avaldamist diplomaatiliseks.
Susan Calvin püüdis teda veenda: «Miks mitte, härra? Seisukord on ilmselt lootusetu. Ainuke võimalus mingeid tulemusi saada — kui meile veel võimalusi on jäänud — on robotite eraldamine. Me ei või neid enam kauem koos pidada.»
«Kallis doktor Calvin,» põristas kindral madala baritoniga, «ma ei kujuta ette, kuhu ma saaksin ühekaupa paigutada kuuskümmend kolm robotit.»
Doktor Calvin tõstis abitult käed: «Siis ei saa ma midagi teha. Nestor 10 kas imiteerib teiste robotite tegevust või veenab neid mitte tegema seda, mida ta ise teha ei saa. Igal juhul on lugu halb. Me peame oma kadunud robotikesega tõelist võitlust ja ta võidab, aga iga võit süvendab tema ebanormaalsust.»
Ta tõusis püsti. «Kindral Kallner, kui te roboteid üksteisest ei eralda, nagu ma palusin, siis ei jää mul muud üle kui nõuda, et kõik kuuskümmend kolm viivitamatult hävitataks.»
«Te nõuate seda?» vaatas Bogert järsku tõelise vihaga üles. «Mis õigus on teil niisugust asja nõuda?! Roboteid ei puudutata. Mina vastutan juhatuse ees, mitte teie.»
«Ja mina vastutan koordinaatori ees,» lisas kindralmajor Kallner, «ning see asi tuleb joonde ajada.»
«Niisugusel juhul jääb mul üle ainult lahkumisavaldus anda,» sähvas Calvin. «Ja kui on vaja teid sundida neid

hävitama, teen ma kogu asja avalikuks. Mina ei ole modifitseeritud robotite tootmist heaks kiitnud!»

«Üks sõna teilt, doktor Calvin, mis rikub julgeolekuabinõusid,» ütles kindral mõtlikult, «ja teid vahistatakse viivitamatult.»

Bogert tundis, et asi läheb käest ära. Ta hääl omandas siirupise alatooni: «Kuulge, me muutume juba lapsikuks. Meil on vaja ainult natuke rohkem aega. Kindlasti me suudame roboti üle kavaldada ilma lahkumisavalduste, vahistamiste ja kahe miljoni dollari hävitamiseta.»

Psühholoog pöördus külma vihaga tema poole: «Ma ei taha, et eksisteeriks ühtki tasakaalustamata robotit. Meil on üks ilmselt tasakaalustamata robot, üksteist potentsiaalselt tasakaalustamatut ja kuuskümmend kaks normaalset robotit, keda mõjustab tasakaalustamata keskkond. Ainuke absoluutselt kindel meetod on täielik hävitamine.»

Uksekella helin peatas kolmiku taltsutamatute tunnete paisuva möllu.

«Sisse,» urises Kallner.

See oli hämmeldunud Gerald Black, kes oli kuulnud vihaseid hääli. Ta ütles: «Ma arvasin, et parem tulen ise. .. ma ei tahtnud paluda kedagi teist...»

«Mis on lahti? Ärge kokutage!»

«Transpordiraketi C-sektsiooni lukkusid on muugitud. Neil on värsked kriimustused peal.»

«C-sektsioon!» hüüatas Calvin. «Seal hoitakse ju roboteid, eks? Kes seda tegi?»

«Seestpoolt,» ütles Black lakooniliselt.

«Ega lukk katki ei ole?»

«Ei. See on terve. Ma olen juba neli päeva raketis olnud ja ükski neist pole katsunud välja pääseda. Aga ma arvasin, et te peaksite sellest teadma, ja ma ei tahtnud, et see jutt leviks. Ma avastasin selle fakti ise.»

«On seal praegu keegi?» nõudis kindral.

«Ma jätsin sinna Robbinsi ja McAdamsi.»

Pineva vaikuse järel küsis doktor Calvin irooniliselt: «Noh?»

Kallner hõõrus segaduses nina. «Mida see küll võib tähendada?»

«Kas see ei ole päevselge? Nestor 10 kavatseb lahkuda. Käsk silmist kaduda suurendab ta ebanormaalsust, nii et me ei saa teda enam parandada. Ma ei üllatuks sugugi, kui ta suudaks jalge alla tallata oma esimese seaduse

77

jäänused. Ta on täiesti võimeline raketti hõivama ning sellega ära sõitma. Siis on meil hullumeelne robot kosmoselaeval. Mida ta võiks järgmiseks teha? Kes seda ütleb? Kas te ikka veel tahate kõiki neid kokku jätta, kindral?»

«Mõttetus,» segas vahele Bogert. Ta oli oma rahu uuesti leidnud. «Nii palju kisa ühe kriimustatud luku pärast.»

«Kuna te avaldate oma arvamust, doktor Bogert, kas olete siis lõpetanud analüüsi, mis ma palusin?»

«Jah.»

«Võin ma seda näha?»

«Ei.»

«Miks? Võib-olla ei tohi ma seda isegi küsida?»

«See ei näita midagi, Susan. Ma ütlesin teile kohe, et need modifitseeritud robotid on vähem stabiilsed kui normaalne variarit, ja analüüs kinnitab seda. Äärmuslikes olukordades, mida tõenäoliselt kunagi ei esine, on olemas teatav minimaalne rikkimineku võimalus. Aga jätame selle. Ma ei taha anda toitu teie absurdsele nõudele, et kuuskümmend kaks täiesti korras robotit tuleb sellepärast hävitada, et te pole siiani suutnud Nestor 10 nende hulgast üles leida.»

Susan Calvin vaatas talle põlglikult otsa: «Te kardate, et äkki ei kinnitata teid pärast seda direktoriks?»

«Palun teid,» anus ärritatud Kalmer. «Doktor Calvin, kas te tahate öelda, et enam pole midagi teha?»
«Ma ei suuda midagi välja mõelda,» vastas Susan Calvin väsinult. «Kui Nestor 10 erineks normaalsetest robotitest veel millegagi peale esimese seaduse! Oleks tal kas või mõni väikenegi erinevus! Programmeerimises, keskkonnas, spetsialiseerumises... » ja järsku ta peatus.
«Mis on?»
«Mulle torkas midagi pähe... Las ma mõtlen.» Ta pilk muutus külmaks ja kindlaks. «Peter, kas need modifitseeritud Nestorid saavad täpselt sama programmi kui teisedki?»
«Jah, täpselt sama.»
«Ja mida ütlesite teie, härra Black?» pöördus ta noormehe poole, kes oli toodud uudise järel puhkenud tormis taktitundeliselt vaikinud.
«Kui te kaebasite Nestorite üleoleva suhtumise üle, ütlesite, et kogu nende tarkus on pärit tehnikutelt.»
«Jah, väljafüüsika alal küll. Nad ei tunne seda enne siiatoomist.»
78
«See on õigus,» nõustus Bogert üllatunult. «Ma ju rääkisin teile, Susan, kui ma olin kõnelnud teiste Nestoritega, et kaks uustulnukat ei olnud veel väljafüüsikat õppinud. »
«Aga miks see nii on?» küsis doktor Calvin kasvava erutusega. «Miks ei varustata kõiki NS-2 roboteid juba algusest peale väljafüüsikaga?»
«Ma võin teile seda öelda,» sõnas Kalmer. «See kuulub salastamise juurde. Me arvasime, et kui konstrueeritakse väljafüüsikaalaste teadmistega robotitüüp, siis võib see kahtlust äratada. Me kasutame sel alal ainult kahtteist robotit, ülejäänud töötavad hoopis teisel alal. Ja normaalsete Nestoritega töötavaid inimesi paneks imestama, et robotid tunnevad väljafüüsikat. Nii programmeeriti neile vaid kohapealne õppimisvõime. Ja välja õpetatakse ju ainult siia toodud robotid. Muud saladust siin ei ole.»
«Sain aru. Palun jätke mind üksi. Laske mul tund aega mõelda.»
Calvin tundis, et kolmas kord ei suuda ta seda katsumust enam taluda. Juba üksnes sellele mõtlemine oli nii vastumeelne, et ajas iiveldama. Ta ei võinud enam näha ühesuguste robotite lõputut rida.
Sellepärast esitas küsimusi Bogert, tema aga istus nurgas, silmad pooleldi suletud, ja jälgis vaevu küsitlemist.
Sisse tuli number neliteist — pärast teda jäi veel nelikümmend üheksa.
Bogert tõstis pilgu paberilehelt ja küsis: «Mis number sa rivis oled?»
«Neliteist,» esitas robot oma numbripileti.
«Istu.»
Bogert küsis: «Oled sa täna juba siin olnud?»
«Ei ole.»
«Kui me siin lõpetame, satub veel üks inimene hädaohtu. Kui sa siit ruumist lahkud, viiakse sind kabiini, kus sa ootad vaikselt, kuni sind vajatakse. Kas sa said aru?»
«Jah.»
«Kui inimene on hädaohus, siis sa loomulikult püüad teda päästa.» «Loomulikult.»
«Õnnetuseks on sinu ja inimese vahel gammakiirgus.»
Vaikus.
79
«Kas sa tead, mis on gammakiired?»
«Energia kiirgus.»
Järgmine küsimus oli sõbralik, esitatud nagu muuseas: «Oled sa kunagi gammakiirtega töötanud?»
«Ei,» kõlas kindel vastus.

«Hm-hm. Gammakiired tapavad sind momentaanselt. Nad hävitavad su aju. Pea seda meeles. Sa loomulikult ei taha ennast hävitada.»

«Loomulikult.» Robot näis jälle vapustatud olevat. Siis ütles ta aeglaselt: «Kui minu ja hädaohus oleva isanda vahel on gammakiirgus, kuidas saan ma teda siis päästa? Ma hävitan ennast ilmaasjata.»

«Seda küll,» näis Bogert murelikuna. «Ja ma ei oska sulle muud soovitada, kui et sa võid kohale jääda, kui» avastad enda ja inimese vahel gammakiirguse.»

Robot tundis silmanähtavalt kergendust. «Palju tänu. Sellest ei oleks ju mingit kasu?»

«Muidugi mitte. Aga kui hädaohtlikku kiirgust ei esine, siis on hoopis teine lugu.»

«Loomulikult. Ilma mingi kahtluseta.»

«Sa võid minna. Ukse taga on mees, kes viib sind kabiini. Oota, palun, seal.»

Kui robot lahkus, pöördus Bogert Susan Calvini poole: «Kuidas oli, Susan?»

«Väga hea,» vastas Susan Calvin kõlatult.

«Kas te ei arva, et me võiksime Nestor 10 tabada küsimustega väljafüüsikast?»

«Võib-olla, aga see ei ole kuigi kindel.» Ta käed lebasid lõdvalt süles. «Pidage meeles, et ta võitleb meiega. Ta on valvel. Teda võib ainult kavalusega üle trumbata, aga oma teadmiste piirides suudab ta inimesest mitu korda kiiremini mõelda.»

«Kui prooviks neile nalja pärast esitada paar küsimust gammakiirte kohta. Näiteks lainepikkustest?»

«Ei!» Doktor Calvini silmad lõid põlema. «Tal on väga lihtne oma teadmisi maha salata, ja siis on ta hoiatatud eelseisva katse suhtes, see on aga meie viimane võimalus. Palun, Peter, esitage ainult neid küsimusi, mis ma andsin, ja ärge hakake improviseerima. Isegi seda, kas nad on gammakiirtega töötanud, on riskantne küsida. Püüdke seda küsides veel ükskõiksem olla.»

Bogert kehitas õlgu ja vajutas signaalnupule, lubades siseneda number viieteistkümnel.

80

Suur radiatsioonisaal oli veel kord katseks valmis. Robotid ootasid kannatlikult puust kabiinides, mis olid eest avatud ja üksteisest vaheseinaga eraldatud.

Sel ajal, kui doktor Calvin esitas Blackile kontrolliks viimaseid küsimusi, pühkis kindralmajor Kalmer suure taskurätikuga laupa.

«Kas te olete kindel,» nõudis Susan Calvin, «et pärast orientatsioonikambrist lahkumist ei ole ükski robot saanud teistega rääkida?»

«Absoluutselt kindel,» kinnitas Black. «Nad pole vahetanud ühtegi sõna.»

«Ja igaüks asub ettenähtud kabiinis?» «Siin on plaan.»

Psühholoog uuris seda mõtlikult.

Kindral piilus üle tema õla. «Mis on selle paigutuse mõte, doktor Calvin?»

«Ma käskisin asetada need robotid, kes eelmistes katsetes kas või veidigi kahtlased näisid, ringi ühele küljele. Seekord istun ma ise keskele ja jälgin neid eriti hoolsalt. »

«Te kavatsete sinna istuda?!» hüüatas Bogert.

«Ja miks ka mitte?» küsis Susan Calvin külmalt. «See, mida ma loodan näha, võib kesta vaid silmapilgu. Ma ei usalda kedagi teist peavaatlejaks panna. Teie, Peter, istute vaatlusputkas ja peate silmas ringi vastaskülge. Kindral Kallner, ma lasen filmida eraldi iga robotit, juhuks kui palja silmaga jälgimine midagi ei anna. Kui vaja, peavad kõik robotid jääma täpselt oma kohale kuni filmide ilmutamise ja uurimiseni. Ükski ei tohi ära minna ega kohta vahetada. On see selge?»

«Täiesti.»

«Proovime siis veel viimast korda.»

Rahutu pilguga Susan Calvin istus vaikselt toolil. Tema pea kohal pääses lahti raskus, langes alla ja lendas viimasel hetkel võimsa sünkroniseeritud jõuvälja mõjul kõrvale.

Ainult üks robot hüppas püsti ja astus kaks sammu. Ning peatus siis.

Aga -doktor Calvin seisis juba püsti ja näitas sõrmega käskivalt tema poole. «Nestor 10, tule siia,» hüüdis ta, «tule siia! TULE SIIA!»
Aeglaselt ja vastumeelselt astus robot veel ühe sammu
81
ettepoole. Robotilt silmi pööramata hüüdis psühholoog, nagu hääl võttis: «Koristagu keegi kõik teised robotid siit ära! Viige nad kiiresti minema ja pange kinni!»
Ta kuulis müra ja raskete jalgade tampimist. Aga ta ei vaadanud ringi.
Nestor 10, kui see oli Nestor 10, astus tema käskiva viipe mõjul veel sammu, siis veel kaks sammu. Ta oli kümne jala kaugusel, kui ta ütles kähedalt: «Mul kästi kaduda... »
Veel üks samm. «Ma ei või sõna kuulda. Nii kaua ei ole mind leitud ... Ta arvab, et ma olen vilets ... Ta ütles mulle.. . Aga see ei ole nii.. . Ma olen tark ja võimas...»
Ta nagu pressis endast sõnu välja.
Veel üks samm. «Ma tean rohkem kui... Ta hakkaks arvama ... Ma näen, et mind on leitud . . . Häbiasi. . . Mind mitte . . . Mina olen tark ... Ja isand .. . kes on nõrk. .. aeglane...»
Veel üks samm ja metalne käsi laskus ootamatult Susan Calvini õlale ning ta tundis selle ränka raskust. Ta kõri pigistus kinni ja ta kuulis end läbilõikavalt karjatavat.
Temani jõudsid nagu läbi udu Nestor 10 sõnad: «Keegi ei tohi mind leida. Ükski isand...»
Teda rõhus külm metall ning ta nõtkus selle raskuse all.
Sis kostis veider metallikolin, ja kukkumist tundmata ledis ta ennast põrandalt, roboti läikiv käsi raskelt tema peal. See ei liikunud, nagu ka Nestor 10 ise, kes lamas tema kõrval.
Ja siis kummardusid näod tema kohale.
Gerald Black hingeldas: «Kas saite viga, doktor Calvin?»
Susan Calvin raputas nõrgalt pead. Mehed võtsid roboti käe tema pealt ja tõstsid ta ettevaatlikult jalule. «Mis juhtus?»
Black ütles: «Ma lülitasin viieks sekundiks gammakiired sisse. Me ei saanud aru, mis toimub. Alles viimasel hetkel me taipasime, et ta tuleb teile kallale, ja siis ei jäänud enam muud üle kui gammakiirgus. See võttis ta silmapilk pikali. Teile ei teinud see midagi. Ei maksa karta.»
«Ma ei kardagi.» Susan Calvin sulges silmad ja toetus hetkeks vastu Blacki õlga. «Ma ei usu, et ta mulle tegelikult kallale oleks tulnud. Ta ainult proovis seda teha. Esimese seaduse jäänused hoidsid teda siiski tagasi.»
82
Kaks nädalat pärast esimest kokkusaamist kindralmajor Kalmeriga kohtusid Susan Calvin ja Peter Bogert temaga viimast korda Hüperbaasis käis jälle töö. Transpordi-rakett lahkus koos kuuekümne kahe normaalse NS-2 ga oma sihtkohta, kaasas- ametlik seletus kahenädalase viivituse kohta. Valitsuse laev oli valmis kahte robotiteadlast tagasi maale viima.
Kallner hiilgas veel kord oma paraadmundris. Tema valged kindad lausa särasid, kui ta kätt surus.
Calvin ütles: «Loomulikult tuleb ka teised modifitseeritud Nestorid hävitada.»
«Seda me teeme. Me katsume töötada normaalsete robotitega, või kui muud moodi ei saa, ajame ilma läbi.»
«Tubli.»
«Aga öelge mulle... te ei ole seletanud, kuidas te ta kätte saite,,»
Susan Calvin naeratas korraks: «Kui ma oleksin tulemuses täiesti kindel olnud, oleksin ma teile seda enne katset seletanud. Vaadake, Nestor 10 põdes suurusehullustust, mis kogu aeg süvenes. Talle meeldis mõtelda, et tema ja teised robotid on inimestest targemad. See mõte muutus talle väga tähtsaks.
Me teadsime seda. Me hoiatasime kõiki roboteid, et gammakiirgus tapab neid — mis on õige — ja et minu ja nende vahel on gammakiirgus. Nii jäid nad loomulikult oma kohale. Nestor 10 oli neile ju eelmise katse eel selgeks teinud, et pole mõtet minna inimest päästma, kui nad enne inimeseni jõudmist kindlasti surma saavad.»

«Selge, doktor Calvin, sellest ma saan aru. Aga miks lahkus Nestor 10 oma kohalt?»
«See oli meil väike kokkumäng teie noorhärra Blackiga. Minu ja robotite vahel ei olnud mitte gamma-, vaid infrapunane kiirgus. Täiesti kahjutu, tavaline soojus-kiirgus. Nestor 10 sai aru, et need on ohutud infra-punased kiired, ja hakkas liikuma, sest ta oletas, et esimese seaduse mõjul teevad seda ka teised. Ja alles järgmisel hetkel, kui oli juba hilja, meenus talle, et normaalne NS-2 võib küll avastada kiirguse, aga mitte määrata selle liiki. Selle asjaolu arvestamine, et tema ise oskab lainepikkust määrata ainult tänu hüperbaasis, inimeste juhendamisel saadud treeningule, oli talle liiga alandav. Normaalsete robotite jaoks oli ruum surmav, sest me olime
seda öelnud, ja ainult Nestor 10 teadis, et me valetame.
83
Ta unustas hetkeks või ei tahtnud tunnistada et teised lobotid võivad olla inimestest rumalamad. Tema ssuurusehullustus hukutas ta. Hüvasti, kindral.»

V. PÄÄSEMINE

Kui Susan Calvin hüperbaasist tagasi jõudis, ootas Lanning teda. Vanahärra ei rääkinud iial sellest, kui vana ta on, aga kõik teadsid, et ta on juba üle seitsmekümne viie. Ta mõistus oli siiski veel selge ja kuigi ta oli lõpuks nõustunud pensionile minema ja laskma Bogerti tegevdirektori kohale, ei takistanud see teda iga päev oma kabinetti ilmumast.
«Kui kaugel nad oma hüper-aatomimootoriga on?» küsis ta.
«Ma ei tea,» vastas Susan Calvin ärritatult. «Ma ei küsinud. »
«Hm. Nad võiksid katsuda kiiremini teha. Kui neil veel kaua aega läheb, võib «Consolidated» neist ja sellega ka meist ette jõuda.»
««Consolidated»? Mis neil sellega pistmist on?»
«Meie ei ole ainsad arvutusmasinate omanikud. Meil on küll positronmasinad, aga see ei tähenda veel, et nad on paremad. Robertson korraldab homme suure nõupidamise sel teemal. Ta ootas teie tagasitulekut.»
Robertson, aktsiaseltsi «U. S. Robot & Mechanical Men» asutaja poeg, keeras oma kõhna nina kantseleiülema poole ning ta kõrisõlm hüppas, kui ta ütles: «Hakake peale. Tehke lühidalt.»
Kantseleiülem alustas teenistusvalmilt: «Plaan on niisugune, šeff. «Consolidated Robots» tegi meile kuu aega tagasi veidra ettepaneku. Nad tõid meile umbes viis tonni arve, võrrandeid ja muud seda sorti kraami. Neil oli üks probleem ja nad tahtsid Aju käest vastust saada. Tingimused olid järgmised.»
Ta ajas püsti algul ühe, siis teise lihava sõrme: «Sada tuhat, kui lahendust ei ole ja me saame neile kätte näidata puuduvad tegurid. Kakssada tuhat, kui lahendus on olemas, pluss leiutatud masina konstrueerimiskulud, pluss
85
veerand temast saadavatest tuludest. Probleem puudutab tähtedevahelise sõiduki ehitamist...»
Robertson kortsutas kulmu ja ta kõhn kogu jäigastus. «Aga neil on ju endal mõtlev masin. Eks ole?»
«Sellepärast ongi see ettepanek üks alatu trikk, šeff. Levver, seletage, milles on asi.»
Abe Levver konverentsilaua teises otsas vaatas üles ja hõõrus praginal oma habemesse kasvanud lõuga. Ta naeratas: «Lood on nii, et «Consolidated» oli mõtleva masina omanik. Nüüd on see rikkis.»
«Kuidas?» kergitas ennast Robertson.
«Tõsijutt. Rikkis! Kaputt! Keegi ei tea, miks, aga mul on selle kohta paar üsna huvitavat oletust. Näiteks võisid nad paluda tähtedevahelise sõiduki konstruktsiooni samade andmete

alusel, mis nad meile tõid, ja see lõi nende masina segi. Nüüd on ta vanaraud, hunnik vanarauda.»
«Kas kuulsite, šeff?» juubeldas kantseleiülem. «Kas kuulsite? Ei ole tööstusliku uurimise rühmitust, mis ei püüaks ehitada mootorit tähtedevahelisteks lendudeks, ja «Consolidated» ning «U. S. Robots» on oma kunstlike üliajudega juhtpositsioonil. Kui nad nüüd enda oma ära rikkusid, on meil tee vaba. See on asja tuum ja nende. .. hm... tagamõte. Neil kulub kuus aastat uue masina ehitamiseks ning kui nad ei riku sama probleemiga ka meie Aju, on nad omadega lootusetult põhjas.»
Aktsiaseltsi president ajas silmad pärani: «Kuidas need räpased rotid... »
«Oodake, šeff. See ei ole veel kõik.» Ta viipas käega. «Lanning, sõna on teil!»
Doktor Alfred Lanning kirtsutas põlglikult nina — see oli tema tavaline suhtumine liiga head palka saava lepingute ja müügi osakonna ettevõtmistesse. Tema uskumatult hallid kulmud rippusid silmade kohal ja ta ütles kuivalt:
«Teaduslikust seisukohast nõuab olukord, kuna ta pole täiesti selge, mõistuslikku analüüsi. Tähtedevaheliste reiside küsimus on füüsikalise teooria praeguse taseme juures üsna .. . hm... ähmane. Probleem on mahukas ja informatsioon, mille «Consolidated» oma mõtlevale masinale andis, oletades, et meie käes on samad andmed, on samuti mahukas. Meie matemaatikaosakond analüüsis selle läbi ning näib, et «Consolidated» on viimase kui asja sisse võtnud. Läbitöötamiseks toodud materjal sisaldab kõik

teadaolevad Franciacci ruumikõveruse teooria arendused ja ilmselt kõik vajalikud astrofüüsikalised ja elektroonikalised andmed. Üsna suur suutäis.»
Robertson kuulas teda murelikult.' Ta segas vahele. «Kas liiga palju Aju jaoks?»
Lanning raputas pead: «Ei. Aju võimsusel ei ole teadaolevaid piire. Asi seisab milleski muus, nimelt robootika põhiseadustes. Näiteks ei saa Aju anda lahendust talle esitatud probleemile, kui lahendus sisaldab inimeste surma või vigastamist. Niikaua kui Aju on asjasse segatud, jääb ainult niisuguse lahendusega probleem lahendamatuks. Kui niisuguse probleemiga kaasneb erakordselt tungiv lahenduse nõudmine, võib juhtuda, et Aju, kes on lõpuks ainult robot, seisab dilemma ees, kus ta ei saa ei vastata ega vastamast keelduda. Midagi niisugust pidi juhtuma meie võistlejate masinaga.»
Ta peatus, aga kantseleiülem käis peale: «Jätkake, doktor Lanning. Seletage asja nii, nagu te mulle seletasite.»
Lanning surus huuled kokku ja kergitas kulme doktor Susan Calvini suunas, kes esimest korda tõstis pilgu oma pedantselt kokkupandud kätelt. Calvini hääl oli vaikne ja kõlatu.
«Robot reageerib dilemmale ehmatusega,» alustas ta. «Roboti psühholoogia on kaugel täiuslikkusest — spetsialistina võin ma seda kinnitada —, aga sellest rääkides võib kasutada kvalitatiivseid termineid, sest roboti positronaju on kogu oma keerukuses ehitatud inimese poolt ja inimlike kriteeriumide järgi.
Võimatusse olukorda sattunud inimene reageerib tavaliselt reaalsusest eemaldumisega: ta tõmbub pettekujutluste maailma, joob ennast täis, satub hüsteeriasse või hüppab sillalt alla. Kõike seda põhjustab üks ja seesama asi: keeldumine või võimetus olukorrale vastu seista. Samuti on robotiga. Nõrgal kujul lülitab dilemma välja pooled kanalid, halvimal juhul aga põletab parandamatult läbi terve aju.»
«Selge,» ütles Robertson, kes ei saanud midagi aru. «Aga kuidas on lood informatsiooniga, mida «Consolidated» meilt soovib?»
«Kahtlemata sisaldab see keelatud liiki probleemi,» vastas doktor Calvin. «Aga Aju erineb oluliselt nende robotist.»
«See on õige, šeff. See on õige,» segas kantseleiülem

innukalt vahele. «Palun pidage seda meeles, sest see on küsimuse võti.»

Susan Calvini silmad välgatasid prilliklaaside taga, aga ta jätkas kannatlikult: «Vaadake, «Consolidatedi» masinad, sealhulgas ka nende Ülimõtleja, ei kujuta endast isiksust. Nende ehitamisel on taotletud ainult funktsionaalsust, — «U. S. Robotsi» emotsionaalsete protsesside põhipatendita ei jäägi neil muud üle. Nende Mõtlešja on vaid suurekaliibriline arvutusmasin ning dilemma hävitab ta silmapilkselt.

Aga meie masinal, Ajul, on isiksus — lapse isiksus. Ta on ülima deduktsiooni-võimega aju, aga samal ajal on ta nagu idiot savante. Ta ei saa sellest tegelikult aru, mis ta teeb: ta lihtsalt teeb. Ja selle tõttu, et ta on tegelikult laps, on ta painduvam. Ta ei võta elu kuigi tõsiselt.»

Robopsühholoog jätkas: «Meie plaan on nüüd järgmine. Me jagasime kogu «Consolidatedi» informatsiooni loogiliselt seotud alajaotustesse ja me söödame nad Ajule sisse ükshaaval ja tinglikult. Kui siseneb dilemmat põhjustav tegur, jääb Aju lapseisiksus kõhklema. Tema otsustusvõime ei ole küps. Võtab aega, enne kui ta dilemmat kui niisugust märkab. Ja selle aja jooksul lükkab ta ohtliku osa automaatselt tagasi, enne kui tema ajukanalid hakkavad liikuma ja hävivad.»

Robertsoni kõrisõlm võpatas: «Kas te olete selles kindel?»

Doktor Calvin varjas oma kannatamatust. «Ma möönan, et igapäevases keeles see ei kõla just veenvalt, aga asja matemaatilise külje esitamisel pole ka erilist mõtet. Ma kinnitan teile, et asi on nii, nagu ma ütlesin.»

Kantseleiülem võttis jutujärje ladusalt enda kätte: «Niisugune on olukord, šeff. Kui me ettepaneku vastu võtame, siis me võime teha nii, nagu jutt oli. Aju ütleb meile, missugune osa informatsioonist sisaldab dilemma. Sealt me võime leida dilemma olemuse. Eks ole, doktor Bogert? Nii jah, šeff, ja doktor Bogert on parim matemaatik, keda te võite leida. Me anname «Consolidatedile» põhjendatult vastuse: «Lahendust ei ole», ja saame sada tuhat. Neil on rikkis Aju, meil aga terve. Aasta-paari pärast on meil ruumist väljuv masin ehk hüper-aatomi-mootor, nagu mõned teda kutsuvad. Ja kuidas te seda ka ei nimetaks, pole maailmas midagi niisugust veel olnud.»

88

Robertson kõhistas naerda ja ütles: «Andke leping siia. Ma kirjutan alla.»

Kui Susan Calvin astus fantastiliselt kaitstud võlvitud ruumi, kus Aju asus, oli üks valvetehnik Ajult parajasti küsinud: «Kui pookeist kana muneb poolteise päevaga poolteist muna, mitu muna muneb siis üheksa kana üheksa päevaga?»

Aju vastas: «Viiskümmend neli.»

Ja tehnik ütles teisele: «Kuulsid, sa tainapea!»

Doktor Calvin köhatas ja tehnikud hakkasid kähku sihitult rabelema. Psühholoog andis neile märku ja jäi Ajuga üksi.

Aju oli vaevalt kahejalase läbimõõduga kera, mille sees oli absoluutselt konditsioneeritud heeliumi-atmosfääriga vibratsiooni- ja kiirgusvaba ruum ja selle sees enneolematult keerukas positronkanalite süsteem — Aju. Ülejäänud osa ruumist täitsid seadmed, mis olid vahelülid Aju ja välismaailma vahel: tema hääl, käed ja meeleelundid.

Doktor Calvin küsis sõbralikult: «Kuidas sa elad, Aju?»

Aju hääl oli rõõmus ja energiline:. «Hästi, miss Susan. Ma arvan, et te tulete minu käest midagi küsima. Teil on alati raamat käes, kui te tulete minu käest midagi küsima.»

Doktor Calvin naeratas leebelt: «Sul on õigus, aga mitte täiesti. Küsimus tuleb tõesti, aga see on nii keeruline, et me esitame ta sulle kirjalikult. Ja mitte kohe. Ma tahan sinuga enne rääkida.»

«Hästi. Ma ei ole rääkimise vastu.»

«Kuula, Aju, natukese aja pärast toovad doktor Lan-ning ja doktor Bogert. selle keerulise küsimuse siia. Me anname ta sulle sisse vähehaaval ja aeglaselt. Me palume sind, et sa konstrueeriksid selle informatsiooni alusel midagi, kui saad, aga ma pean sind hoiatama, et lahendus võib sisaldada... hm... kahju inimestele.»

«Tohoh!» Hüüatus oli veniv ja summutatud.
«Pea siis seda silmas. Kui sa saad lehe, mis tähendab ohtu või isegi surma, siis ära ärritu. Vaata, Aju, praegusel juhul me ei pane isegi surma pahaks, me ei pane üldse midagi pahaks. Kui sa jõuad selle leheni, siis ainult peatu, anna leht tagasi, ja see on kõik. Kas said aru?»
89
«Muidugi! Jumala pärast, inimeste surm! Oh mu jumal!»
«Ma kuulen doktor Lanningut ja doktor Bogertit tulemas. Nad seletavad sulle, mis probleem see on, ja siis me alustame. Ole nüüd hea poiss... »
Paberilehed anti aeglaselt sisse. Igale lehele järgnes veider, kihisev, sosina moodi heli, mis kaasnes Aju tegevusega. Kui saabus jälle vaikus, tähendas see valmisolekut järgmise lehe jaoks. Kulus mitu tundi, mille jooksul Ajule sisendati informatsioonihulk, millest oleks võinud koostada seitseteistkümmend paksu matemaatilise füüsika alast köidet.
Mida kauem see kõik kestis, seda süngemaks muutusid inimeste näod. Lanning pomises midagi vihaselt endale habemesse. Bogert vahtis algul sügavamõtteliselt oma küüsi ja hakkas siis neid hajameelsel ilmel närima. Kui viimane leht paksust pakist oli kadunud, ütles näost kaame Calvin:
«Midagi on korrast ära!»
Lanning sai vaevu sõna suust: «Võimatu. On ta .. . surnud?»
«Aju?» Susan Calvin värises. «Kas sa kuuled mind, Aju?»
«Ah?» kõlas hajameelne vastus. «Kas te räägite minuga?»
«Lahendus!...»
«Ah lahendus! Ma võin seda teha. Ma ehitan teile selle laeva, see on lihtne — kui te annate mulle roboteid. Ilusa laeva. Selleks kulub umbes kaks kuud.»
«Kas... ühtegi raskust ei olnud?»
«Tükk aega tuli mõelda,» vastas Aju.
Doktor Calvin pöördus ära. Värv ei tulnudki tagasi ta kõhnadele põskedele. Ta andis teistele märku lahkuda.
Oma kabinetis ütles ta: «Ma ei saa aru. Informatsioon peab sisaldama dilemmat, võib-olla surma. Kui midagi läks viltu ... »
«Masina jutt on ju mõistlik ja arusaadav. Siin ei saa olla mingit dilemmat,» ütles Bogert vaikselt.
Aga psühholoog vastas iga sõna rõhutades: «Dilemma ja dilemma vahel on vahe. Lahendusvõimalusi on siin palju. Oletame, et Aju on ainult kergelt häiritud. Ütleme, et ainult nii palju, et ta kannatab illusiooni all, nagu
90
võiks ta lahendada lahendamatut probleemi. Või oletame et ta balansseenb millegi tõeliselt halva serval, nii et iga väiksemgi tõuge lükkab ta alla.»
«Oletame,» ütles Lanning, «et dilemmat ei ole Oletame et «Consolidatedi» masin läks rikki mõne teise küsimuse kallal juurdlemisel või siis lihtsalt mehhaanilistel põhjustel.»
«Isegi siis,» ütles Calvin, «ei või me riskida. Käesolevast hetkest peale ei tohi keegi Ajule sõnakestki öelda. Ma kannan selle eest hoolt.»
«Olgu peale,» ohkas Lanning, «kandke siis hoolt. Aga vahepeal laseme me Ajul laeva ehitada. Ja kui ta laeva tõesti valmis ehitab, siis me katsetame seda.»
Ta sõnas mõtlikult: «Meil läheb selle jaoks vaja parimaid katsetajaid.»
Michael Donovan surus ägeda käeliigutusega oma punased juuksed vastu pead ega hoolinud põrmugi tõigast, et tõrges juustemass tõusis kohe jälle turri.
Ta ütles: «Järg on meie käes, Greg. Nad ütlevad, et laev on valmis. Nad ei tea, mida see endast kujutab, aga see on valmis. Lähme, Greg. Võtame rooli pihku.»
«Jäta järele, Mike,» ütles Powell tüdinult. «Su hea tuju on võlts ja antud olukorras kohatu.»

«Kuula siis,» tõmbas Donovan veel kord tagajärjetult üle juuste. «Mind ei ärrita niivõrd meie raudpeast geenius ja tema laevuke kui see, et mu puhkus läks vett vedama. Ja see üksluisus! Siin ei ole midagi peale karvade ja arvude — valede arvude. Oh, miks annavad nad meile alati niisuguse töö?»
«Sellepärast,» vastas Powell leebelt, «et neil ei ole meist kahju, kui nad meid kaotavad. Tähelepanu! Lanning tuleb.»
Lanning tuligi, hallid kulmud puhmas nagu alati, ja ta vana keha oli elu täis ning sirge nagu noor kuusk. Ta läks koos meestega vaikides üle valli katseplatsile, kus vaikivad robotid ehitasid ühegi inimese juhtimiseta laeva.
Õigemini — kus nad olid laeva ehitanud.
Sest Lanning ütles: «Robotid on töö lõpetanud. Ükski ei ole täna ennast liigutanud.»
«On see siis valmis? Täielikult?» küsis Powell.
«Kuidas võin mina seda öelda?» Lanning oli pahur ja peitis oma silmad kortsus kulmude varju. «Näib olevat
91
valmis. Kohalepanemata osasid kuskil ei vedele ja sisemus särab ning hiilgab.» «Kas te olete sees käinud?»
«Ainult korraks. Ma ei ole kosmosepiloot. Kumb teist on rohkem kodus mootorite teoorias?»
Donovan vaatas Powelli poole, Powell omakorda Dono-vani poole.
Donovan ütles: «Mul on juhtimisluba, aga kui ma teda viimati lugesin, ei olnud seal sõnagi hüpermasinatest ega ruumikõverus-navigatsioonist. Ainult tavaline lapsemäng kolmes mõõtmes.»
Alfred Lanning vaatas teda halvakspanevalt ja norsatas oma suure ninaga.
Ta ütles külmalt: «Hea küll, meil on omad mootorispetsialistid.»
Kui Lanning minema hakkas, haaras Powell tal küünarnukist kinni. «Kas laev on ikka veel keelatud paik?»
Vana direktor kõhkles ja hõõrus ninaselga. «Arvan, et ei ole. Vähemalt mitte teile kahele.»
Donovan vaatas talle järele ja pomises lühikese väljendusrikka lause. Siis pöördus ta Powelli poole: «Ma tahaksin anda talle tema kirjandusliku portree, Greg.»
«Sa ehk tuled nüüd edasi, Mike.»
Seestpoolt oli laev nii valmis, kui üks laev üldse saab olla. Sellest andis tunnistust silmipimestav sära. Ran-geimgi laevakapten terves päikesesüsteemis ei oleks saavutanud niisugust poleeritust nagu need robotid. Seinad läikisid hõbedaselt, ainsagi näpujäljeta.
Laevas ei olnud üldse nurki. Seinad, põrandad ja laed nagu sulasid üksteisesse ja peidetud valgusallikate külmas helgis ümbritses vaatajat tema hämmeldunud isiku kuus peegelpilti.
Peakoridor oli kitsas kajav tunnel, mida ääristas täpselt ühenäoliste ruumide rida.
Powell ütles: «Ma arvan, et mööbel on ehitatud seinte sisse. Või siis arvatakse, et me üldse ei istu ega maga.»
Kõige viimases ninapoolses ruumis see monotoonsus katkes. Mittepeegeldavast klaasist kumer aken oli esimene auk kõikeümbritsevas metallis ja selle all oli üksainus suur numbrilaud üheainsa osutiga, mis seisis kindlalt nullis.
Donovan ütles: «Vaata!» ja osutas ainsale sõnale tihedate jaotustega skaalal.
92
Sõna oli «Parsekid» ja väike number kumera skaala parempoolses otsas oli' 1 000 000.
Ruumis oli kaks rasket, laia, polsterdamata tooli. Powell istus ettevaatlikult ja leidis, et tool on tehtud keha kumeruste järgi ning on väga mugav.
Powell küsis: «Mis sa sellest asjast arvad?»
«Ausõna, Ajul on ajupõletik. Lähme minema!»
«Kas sa ei taha teda veel natuke uurida?»

«Ma olen ta läbi uurinud. Tulin, nägin, mulle aitab!» Donovani punased juuksed olid üksikute salkudena turris. «Greg, lähme siit minema. Viis sekundit tagasi ütlesin ma oma koha üles, ja kõrvalistel isikutel on siin viibimine keelatud.»

Powell naeratas endaga rahul olles õliselt ja silus vurre. «Hea küll, Mike, keera kinni kraan, mis laseb su verre adrenaliini voolata. Ka mina olin mures, aga enam ei ole.»

«Enam ei ole? Miks siis enam ei ole? Kas sa suurendasid elukindlustussummat?» «Mike, see laev ei saa lennata.» «Kust sa seda tead?»

«Me oleme ju terve laeva läbi käinud, eks?»

«Näib nii.»

«Usu mind, et oleme. Aga kas sa nägid mõnda piloodikabiini peale selle ühe akna ja parsekiskaalaga ruumi? Nägid sa mõnd juhtimisriista?»

«Ei.»

«Ja nägid sa ühtegi mootorit?»

«Ei, püha Jüri!»

«Lähme siis, Mike, ja viime need uudised Lanningule.»

Nad kirusid ühenäolisi koridore, kuni jõudsid lõpuks lühikesse käiku, mis viis õhulüüsi. Donovan tardus: «Greg, kas sa panid selle asjapuu lukku?»

«Ma ei ole seda puudutanudki. Vajuta lingile.» Link ei liikunud, kuigi Donovani nägu moondus jõupingutusest.

Powell ütles: «Ma ei näe ühtegi tagavaraväljapääsu. Kui siin "midagi rikki läheb, siis peavad nad meid välja keevitama.»

«Jah, jä meie peame nii kaua ootama, kuni nad avastavad, et üks narr on meid luku taha pannud,» lisas Donovan tulivihaselt.

93

«Lähme tagasi aknaga ruumi. See on ainuke koht, kust me võime mõnele silma hakata.» Aga see ei läinud neil korda.

Aken viimases ruumis ei olnud enam sinist taevast täis. Ta oli must ja kalgid, kollased, nõeljad tähed kõnelesid kosmosest.

Kostis kahekordne tuhm mütsatus ja kaks keha langesid toolidesse.

Alfred Lanning kohtas doktor Calvinit oma kabineti ukse taga. Ta süütas närviliselt sigari ja palus Calvini sisse.

Ta ütles: «Kuulge, Susan, me oleme ennast korralikult sisse mässinud ja Robertson muutub juba rahutuks. Mis te selle Ajuga teete?»

Susan Calvin laiutas käsi: «Närveerimisest ei ole kasu. Aju on rohkem väärt kui kõik muu, mis me selle arvel kaotame.»

«Aga te olete teda juba kaks kuud usutlenud.»

Psühholoogi hääl oli rahulik, kuid ometi mingil moel ähvardav: «Kas te tahate ehk ise proovida?» «Te saate aru küll, mis ma mõtlen.»

«Ma arvan, et saan.» Doktor Calvin hõõrus närviliselt käsi: «Aga see ei ole kerge. Ma olen teda hellitanud ja poputanud, aga pole veel kuhugi jõudnud. Tema reaktsioonid ei ole normaalsed. Ta vastused on natuke veidrad. Aga ma ei ole leidnud veel midagi kindlat. Ja niikaua, kui ma ei tea, kus on viga, peame sammhaaval teed otsima. Ei või iial teada, missugune lihtne märkus või küsimus... ta lihtsalt läbi põletab ... ja siis.;. Ja siis on meil täiesti kasutamiskõlbmatu Aju. Ega te ometi seda ei taha?»

«Ta ei või rikkuda esimest seadust.»

«Ka mina tahaksin seda uskuda, aga... »

«Te ei ole isegi selles enam kindel?» oli Lanning tõsiselt šokeeritud.

«Ma ei või milleski kindel olla... »

Äkki hakkasid alarmikellad läbilõikavalt helisema. Lanning haaras kramplikult telefonitoru. Hingetud sõnad muutsid ta soolasambaks.

Ta ütles: «Susan... kuulsite... laev on läinud. Pool tundi tagasi viisin ma katsetajad sinna sisse. Te peate uuesti Aju jutule minema.»
94
Susan Calvin küsis tehtud rahuga: «Aju, mis laevaga juhtus?»
Aju küsis rõõmsalt vastu: «Kas selle laevaga mis ma ehitasin, miss Susan?»
«Nimelt sellega, ·— mis temaga juhtus?»
«Mitte midagi. Kaks meest, kes pidid seda katsetama, olid sees ja kõik oli valmis. Nii ma saatsin ta teele.»
«Oo... See on tore.» Psühholoogil mattis hinge. «Kas sa arvad, et kõik läheb hästi?»
«Kindlasti, miss Susan. Ma kandsin selle eest hoolt. See on ii-mee-tore laev.»
«Jah, Aju, see on tõesti tore laev, aga kas sa mõtlesid ka selle peale, et neil oleks küllalt toitu? Tunnevad nad ennast mugavalt?»
«Toitu on laialt.»
«See lugu võib neid šokeerida, Aju. Ootamatus, saad aru.»
Aju neelas märkuse alla. «Nad tunnevad ennast täiesti hästi. See peaks neile huvi pakkuma.»
«Huvi pakkuma? Kuidas?» «Lihtsalt,» ütles Aju kavalalt.
«Susan,» sosistas Lanning vihaselt, «küsige temalt, kas surma võimalus on olemas. Küsige, missugused hädaohud neid ootavad.»
Susan Calvini nägu moondus raevust: «Pidage suu!» Ajult küsis ta väriseva häälega: «Kas me saame laevaga sidet pidada, Aju?»
«Nad kuulevad teid, kui te räägite raadio kaudu. Ma hoolitsen selle eest.»
«Tänan. Selleks korraks on kõik.»
Kui nad väljas olid, purskas Lanning vihaselt: «Galaktika nimel, Susan, kui see asi välja tuleb, oleme me omadega läbi. Me peame need mehed tagasi saama. Miks te ei küsinud otse, kas neid ähvardab surmaoht?»
«Sellepärast,» vastas Calvin tülpinult, «et just seda ei tohi kõne alla võtta. Kui ta on dilemma ees, siis puudutab dilemma surma. Iga asi, mis talle seda meelde tuletab, võib ta lõplikult rivist välja lüüa. On meil siis parem? Ta ütles, et me saame nendega sidet pidada. Kasutame seda võimalust,- teeme kindlaks nende asukoha ja toome nad tagasi. Võib-olla nad ei saa ise laeva juhtida. Võib-olla juhib Aju ise laeva, Tulge!»
95
Kulus tükk aega, enne kui Powell suutis ennast koguda.
«Mike,» ütles ta jääkülmade huultega, «kas sa tundsid kiirendust?»
Donovani pilk oli tühi. «Mhh? Ei... ei.»
Siis tõmbas punapea käed rusikasse ja kargas ootamatu tarmuga oma istmelt üles, vastu külma, kumerat klaasi. Näha ei olnud, midagi peale tähtede.
Ta pööras ringi: «Greg, nad pidid mootori käima panema, kui meie sees olime. Greg, see on kokkumäng. Nad leppisid robotiga kokku, et teevad meid salaja katsejänesteks, juhuks kui me oleksime kavatsenud loobuda.»
Powell ütles: «Ära aja jama. Mis mõtet on meid välja saata, kui me ei tea, kuidas mootoriga ümber käia? Kuidas me saame laeva tagasi viia? Ei, see laev lahkus ise, ja ilma märgatava kiirenduseta.» Ta tõusis ja kõndis aeglaselt mööda tuba. Ta sammud kajasid metallseintelt vastu.
«Mike, hullemas olukorras ei ole me veel olnud,» ütles Powell kõlatult.
«See on mulle uudis,» vastas Donovan kibedalt. «Ma just kavatsesin hakata ennast väga mõnusalt tundma, kui sa mulle seda ütlesid.»
Powell ei teinud kuulmagi. «Kiirenduse puudumine tähendab seda, et laev töötab printsiibil, mis erineb kõigist senituntud printsiipidest.»
«Igal juhul kõigist meile tuntud printsiipidest.»

«Kõigist senituntud printsiipidest. Ei ole mootoreid, mida saaks käsitsi juhtida. Võib-olla on nad ehitatud seinte sisse. Võib-olla sellepärast ongi seinad nii paksud.»
«Mis sa seal pomised?» nõudis Donovan.
«Kuula siis ometi! Ma räägin, et ükskõik mis jõuallikaga see laev ka ei tööta, ei ole ta ilmselt mõeldud seest juhtimiseks. Kosmoselaev töötab kaugjuhtimisega.»
«Kas Aju juhib teda?»
«Miks ka mitte?»
«Sa siis arvad, et me peame jääma siia niikauaks, kuni Aju meid tagasi viib.»
«See on üpris tõenäoline. Ja kui see nii on, siis jääme rahulikult ootama. Aju on robot. Ta peab alluma esimesele põhiseadusele. Ta ei või inimesi ohtu saata.»
Donovan istus aeglaselt maha. «Usud sa seda?» Ta silus hoolikalt oma juukseid. «Tead, see kosmosehüppe jama lõi «Consolidatedi» roboti rivist välja ning tindi-näpud ütlesid, et see juhtus sellepärast, et tähtedevaheline
96
lend tapab inimesed. Missugust robotit me peame usaldama? Niipalju kui mina tean, olid meie omal samad andmed.»
Powell sikutas ägedalt oma vurre. «Ära teeskle, nagu ei tunneks sa robootikat, Mike. Enne kui robotil tekib füüsiliselt võimalus esimest põhiseadust rikkuda peab nii palju asju rikki minema, et ta on kümme korda enne seda vanarauahunnik. Selle kohta võib tuua mitu lihtsat näidet.»
«Jaa, jaa. Hommikul paluti mind ainult külaskäigule. See kõik on liiga lihtne minu jaoks, et selle pärast muret tunda enne meeldivat uinakut.»
«Jupiteri nimel, Mike, mis asja sa virised! Aju hoolitseb meie eest. Siin on soe. Siin on valge. Siin on puhas õhk. Isegi kiirendust ei olnud, mis oleks su juuksed segi ajanud, kui neid oleks võimalik segi ajada.»
«Jah? Sa, Greg, oled tark küll! Ega ikka ilma tarkuseta kaugele ei jõua. Mida me sööme? Mida me joome? Kus me oleme? Kuidas me tagasi saame? Missuguse väljapääsu juurde ja missuguses skafandris me õnnetuse korral jookseme, kui meil on kiire? Ma ei näinud siin isegi vannituba ega seda väikest ruumi, mis asub vannitoa kõrval. Kindlasti hoolitsetakse meie eest, aga. .. oi j ah!»
Hääl, mis Donovani tiraadi katkestas, ei kuulunud Powellile. See oli eikellegihääl. Ta lihtsalt kõlas võimsalt läbi õhu ja pani kuulajad tarretama.
«GREGORY POWELL! MICHAEL DONOVAN! GREGORY POWELL! MICHAEL DONOVAN! PALUN TEATAGE OMA PRAEGUNE ASUKOHT. KUI TEIE LAEV ON JUHITAV, PÖÖRDUGE TAGASI BAASI. GREGORY POWELL! MICHAEL DONOVAN! ...»
Saade kordus mehhaaniliselt, korrapäraste, muutumatute vaheaegade järel.
«Kust see tuleb?» küsis Donovan.
«Ma ei tea,» vastas Powell ägeda sosinaga. «Kust tuleb valgus? Kust tuleb see kõik?»
«Ja kuidas me saame vastata?» Nad said rääkida ainult valjult kajava, korduva saate pauside ajal.
Seinad olid paljad, nii paljad ja tühjad, kui saab olla sile, kumer metall. Powell ütles: «Hüüa vastu.» Nad hüüdsid. Hüüdsid kordamööda ja korraga: «Asu-
97
koht teadmata! Laev ei ole juhitav! Olukord meeleheitlik!»
Nende hääled tõusid ja murdusid. Lühikesi asjalikke lauseid vürtsitati vänge, südamest tuleva vandumisega, aga külm kutsuv hääl kordus ja kordus ja kordus muutumatult.
«Nad ei kuule meid,» ähkis Donovan. «Siin ei ole saatjat. On ainult vastuvõtja.» Ta pilk peatus hajameelselt juhuslikul laigul, mis oli seinal.

Väljast tuleva hääle kõmin mahenes ja kustus aeglaselt. Nad hüüdsid uuesti, kui kostis veel ainult sosinat, ja nad hüüdsid kähinal veel kord, kui hääl oli vaikinud.
Umbes veerand tunni pärast ütles Powell tuimalt: «Käime laeva uuesti läbi. Kusagil peab ometi midagi süüa olema.» Ta hääl kõlas kaunis lootusetult. See oli peaaegu alistumine.
Koridoris keeras üks neist paremale, teine vasakule. Nad kuulsid teineteise raskete sammude kaja ning möödusid koridoris juhuslikult kohtudes kaaslasest tumma pilguga.
Powelli otsingud lõppesid ootamatult, ja samal hetkel kuulis ta Donovani õnnest paisuvat häält.
«Hei, Greg!» pasundas Donovan, «laeval on tualettruum. Kuidas me seda enne ei märganud?»
Ta leidis Powelli umbes viieminutilise otsimise järel. Ta ütles: «Vanni pole ikka kusagil näha ... » Aga ta lause lõigati nagu noaga pooleks.
«Toit!» ähkis ta.
Sein oli kõrvale tõmbunud ja paljastanud nõgusa kahe riiuliga tühemiku. Ülemine riiul oli täis kõikvõimaliku suuruse ja kujuga ilma sildita konservikarpe. Emailpurgid alumisel riiulil olid kõik ühesugused ning Donovan tundis külma õhku oma jalgadel. Alumine riiul oli jahutatud.
«Aga .. . aga ...»
«Enne seda siin ei olnud,» ütles Powell lühidalt. «See seinaosa langes alla, kui ma tulin uksest sisse.»
Ta sõi. Konservikarp oli eelsoojendusega ning sisse-pandud lusikaga ja ruumi täitis mõnus hautatud ubade lõhn.
«Võta ka üks purk, Mike.» Donovan kõhkles: «Mida meile veel pakutakse?» «Kust mina võin teada. Kas sa valid toitu?»
98
«Ei, aga siiamaani olen ma lennu ajal ainult ube söönud. Ma eelistaksin ükskõik mida muud.»
Ta sirutas käe ja valis läikiva pikerguse karbi, mille lame kuju viis mõtted lõhele või mõnele teisele hõrgutisele. Karp avanes automaatselt.
«Oad!» ulgus Donovan ja haaras teise järele. Powell sikutas ta püksirihma pidi tagasi. «Söö parem seda poisu Varud on piiratud ja võib-olla me peame siin veel tükk aega olema.»
Donovan tõmbus tusaselt tagasi. «Kas siin midagi muud peale ubade ei olegi?» «Ei tea, võib-olla ei ole.»
«Mis on alumisel riiulil?» «Piim.»
«Ainult piim?» hüüatas Donovan nördinult.
«Vaata ise.»
Nad sõid vaikides ube ja jõid piima peale ning kui nad lahkusid, tõusis paneel ja sulges ava, nii et sein oli uuesti täiesti sile.
Powell ohkas: «Kõik on automaatne. Üleni automaatne. Ma ei ole ennast veel kunagi nii abituna tundnud. Kus on see tualett?»
«Siinsamas. Ka seda ei olnud, kui me esimest korda vaatasime.»
Veerand tunni pärast istusid nad jällegi aknaga ruumis vastakuti ja vahtisid teineteisele otsa.
Powell vaatas süngelt ainsat mõõteriista ruumis. See näitas ikka parsekeid, numbrid lõppesid ikka miljoniga ja osuti oli ikka tihedalt vastu nulli.
Aktsiaseltsi «United States Robot &. Mechanical Men» kõige salajasemas ruumis ütles Alfred Lanning väsinult: «Nad ei vasta meile. Me oleme proovinud kõigil lainepikkustel, nii tavalistel kui ka amatööride omadel, nii koodis kui ilma, isegi sellel uuel subeetriribal. Ja ka Aju ei ütle ikka veel midagi?» kähvas ta doktor Calvinile otsa vaadates.
«Ta ei ütle midagi uut, Alfred,» vastas Calvin rõhutatult. «Ta ütleb, et nad kuulevad meid... ja kui ma püüan talle peale käia,, siis, noh, ta... muutub pahuraks. Ei ole ette nähtud, et. .. Kes on enne kuulnud pahurast robotist?»
99
«Võib-olla te räägite meile kõik ära, mis te teate, Susan,» ütles Bogert.

«Palun väga. Ta väidab, et laeva juhtimine on täielikult tema käes. Ta on ilmselt veendunud, et meeste elu ei ole ohus, aga lähemalt ta sellest ei räägi, ja ma ei taha talle peale käia. Kuid hellaks punktiks näib olevat tähtede-vaheline hüpe. Aju naeris valjusti, kui ma talle vastava küsimuse esitasin. On veel teisigi tunnuseid, aga see näitab kõige selgemini, et ta ei ole ilmselt normaalne.»

Calvin vaatas teistele otsa. «Mulle näib, et tegemist on hüsteeriaga. Ma lõpetasin kohe selle jutu ja ma loodan, et ma talle viga ei teinud, aga see jahtis mind jälje peale. Hüsteeriaga tulen ma toime. Andke mulle kaksteist tundi aega! Kui ma ta jälle normaalsesse seisundisse saan, toob ta laeva tagasi.»

Bogert oli järsku nagu puuga pähe saanud: «Tähtede-vaheline hüpe!»

«Mis viga on?» karjatasid Calvin ja Lanning ühekorraga.

«Arvud mootori jaoks, mis Aju meile andis... Kuulge... Mulle torkas midagi pähe.» Ta tormas toast välja.

Lanning vaatas talle järele ja ütles siis järsult Calvi-nile: «Viige oma töö lõpule, Susan.»

Kahe tunni pärast seletas Bogert õhinal: «Teate, Lan-ning, asi on käes. Tähtedevaheline hüpe ei ole momentaanne, vähemalt mitte sedavõrd, kuivõrd valguse kiirus on lõplik. Elu ei saa eksisteerida ... aine ja energia kui niisugused ei saa ruumikõveruse ületamisel eksisteerida. Ma ei tea, mis seal tegelikult toimub, aga nii see on. See tappiski «Consolidatedi» roboti.»

Donovan tundis ennast sama kurnatuna, kui ta välja nägi. «Ainult viis päeva?»

«Ainult viis päeva. Ma olen selles täiesti kindel.»

Donovan vaatas õnnetult ringi. Tähed klaasi taga olid tuttavad, aga lõputult ükskõiksed. Seinad olid katsudes külmad. Hiljuti uuesti süttinud tuled olid talumatult eredad. Mõõteriista osuti oli kangekaelselt nullis ja Donovan ei suutnud vabaneda ubade maigust.

Ta ütles tusaselt: «Ma tahan vanni minna.»

Powell vaatas korraks üles ja vastas: «Mina ka. Sul ei

100

pruugi häbeneda. Aga kui sa ei taha just piimas supelda ja ilma joomata läbi ajada.»

«Lõpuks peame me ikka joomata läbi ajama. Greg, millal see tähtedevaheline reis algab?»

«Kust mina seda tean! Võib-olla on see ammu alanud. Küll me ükskord pärale jõuame, või siis vähemalt meie luustike tolm, — aga kas mitte meie surm ei olnudki Aju rikkimineku põhjuseks?»

Donovan oli seljaga kaaslase poole: «Ma murran kogu aeg pead, Greg. Asi on halb. Siin ei ole muud teha, kui ringi kõndida ja iseendaga kõnelda. Sa tead lugusid' igaveseks kosmosesse jäämisest. Poisid läksid hulluks ammu enne, kui nad nälga oleksid surnud. Ma ei tea, Greg, aga alates tulede süttimisest on mul imelik olla.»

Vaikus. Siis kostis Powelli nõrk hääl: «Minuga on sama lugu. Mis tunne sul on?»

Punapea pööras ennast ringi: «Imelik on olla. Miski taob sees ja kõik on pingul. Matab hinge. Ma ei suuda enam paigal püsida.»

«Hm-hm-hm. Kas sa tunned vibratsiooni?»

«Mis mõttes?»

«Istu korraks maha ja kuula. Sa ei kuule seda, aga sa tunned, et kusagil nagu midagi tuksub, kogu laev väriseb ja sina koos sellega. Kuula. ..»

«Jah. .. jah. Mis see sinu arvates on, Greg? Ega sa ei arva, et see on meis endis?»

«Võib-olla,» silitas Powell aeglaselt oma vurre. «Aga need võivad olla ka laeva mootorid. Ta võib valmistuda.»

«Milleks?»

«Tähtedevaheliseks hüppeks. See võib olla tulemas, ja kuarat teab, mis see endast kujutab.»

Donovan vajus mõttesse. Siis ütles ta tigedalt: «Tulgu mds tuleb. Aga parema meelega ma küll teeksin midagi. Alandav on seda lihtsalt oodata.»

Umbes tunni aja pärast vaatas Powell oma kätt tooli metallist käsitoel ja ütles sunnitud rahuga: «Katsu seina, MIike.»

Donovan katsus ja ütles: «On tunda, et see väriseb, Greg.»

Isegi tähed paistsid ähmastena. Millestki sigines eba-rruäärane mulje hiigelmasinast, mis kogub koos seintega jõõudu, varub energiat võimsaks hüppeks, valmistub tuksudes edasi sööstma.

101

See algas järsku ja valupistega. Powell jäigastus ja vappus oma toolist välja. Ta pilk tabas Donovani ja kustus, Donovani nõrk hüüatus väreles ja suri ta kõrvus. Midagi väänles temas ja võitles kasvava ja pakseneva jääkatte vastu.

Midagi murdus lahti ja keerles väriseva valguse ning valu leegis. See langes

ja keerles

ja langes ülepeakaela

vaikusse!

See oli surm!

See oli maailm ilma liikumise ja tajuta. Hämara, tundetu teadvuse maailm. Vormitu võitluse, vaikuse ja pimeduse teadvus.

Kõige rohkem igaviku teadvus.

Ta oli peen valge niit — külm ja hirmunud.

Siis hakkas kostma õline ja kõlav hääl, mis kohises ta peale helikeerisena:

«Kas teie puusärk ei sobi teile? Miks te ei proovi «Morbid M. Cadaveri» venivaid kirste? Need on teaduslikult konstrueeritud ja sobitatud keha loomulike kõverustega ning on rikastatud Bi-vitamiiniga. Kasutage mugavaid «Cadaveri» surnukirste. Pidage meeles, et teil tuleb olla surnud väga pikka-pikka aega!»

See ei olnud kuigi selge jutt ja peagi vaibus see õliselt põrisevaks sosinaks.

Valge niit, mis oleks võinud olla Powell, ronis asjatult mööda kehatut igavikku, mis oli kõikjal tema ümber, ja varises kokku, kui saja miljoni tontliku soprani läbilõikav karjatus muutus paisuvaks meloodiaks:

«Ma olen rõõmus, kui sa oled surnud, sa lurjus.

Ma olen rõõmus, kui sa oled surnud, sa lurjus.

Ma olen rõõmus ... »

Meloodia tõusis mööda tormlevate helide spiraali läbilõikavaks ultraheliks ja kadus kuuldavusest.

Valge niit värises tukslevas valuhoos. Ta tõmbus vaikselt pingule.. .

Hääled olid tavalised ja neid oli palju. Terve summ rääkivaid inimesi, keerlev jõuk, mis kihutas temast läbi, mööda, üle kiires peadpööritavas liikumises ja jättis endast maha triivima lausekatkeid.

102

«Mis sul's patuks leiti? Na kurva moega.. .»

«...kõrvetav kuumus, ma tean, aga ma olen kuulnud, et...»

«ma põrutasin Paradiisi, aga vana Peetrus. . »

«Jaah, mul laks ka selle selliga löömaks. Olen temaga

asju ajanud...» 6

«Hei, Sam, tule siitkaudu... » «Kas sul on suuvooder või? Peltsebul ütleb, et » «. .. Lähme edasi, paharetike? Mul on kohtumine Ku...»

Ning üle kõige kõlas läbitungiv, mürisev möire: «KÄHKU! KÄHKU! KÄHKU!!! Liiguta oma konte ja ära lase meid oodata — järjekord on pikk. Hoia oma saatekiri valmis ja kontrolli, kas Peetruse keeldumise kohta on tempel olemas. Vaata, kas sa oled õige sissekäigu juures. Tuld jätkub kõigile. Hei, sina. .. SINA SEAL ALL. VÕTA JÄRJEKORDA, VÕI...»

Valge niit, mis oli Powell, taganes roomates selle hääle ees ja tundis talle osutava sõrme teravat torget. Kõik see plahvatas helide vikerkaareks ja nõrises tilkadena valutavale ajule.
Powell istus jälle oma toolis. Ta tundis, et väriseb üle kogu keha.
Donovani silmad olid klaasistunult pärani nagu kaks suurt sinist tassi.
«Greg,» sosistas ta peaaegu nuuksudes. «Kas sa olid surnud?»
«Ma. . . tundsin ennast surnuna.» Ta kraaksuv hääl oli talle endalegi võõras.
Donovan katsus asjatult püsti tõusta. «Oleme me nüüd elus? Või on veel midagi?»
«Ma... tunnen ennast elavana,» kähistas Powell nagu ennegi. Siis ütles ta ettevaatlikult: «Kas sa. .. kuulsid midagi, kui sa ... olid surnud?»
Donovan vaikis ja noogutas siis väga aeglaselt pead. «Aga sina?»
«Jah. Kas sa kuulsid puusärgireklaami... ja laulvaid naisi... ja põrgusse minejate järjekorda? Kuulsid sa seda?»
Donovan raputas pead: «Ma kuulsin ainult ühte häält.» «Valju?»
«Ei. Vaikset, aga karedat; nagu oleks viiliga üle sõrme-otste tõmmatud. Tead, see oli jutlus. Põrgutulest.

Ta kirjeldas piinu, mis.. . noh, sa tead küll. Ma olen ükskord peaaegu samasugust jutlust kuulnud.» Ta oli üleni higine.
Päike paistis aknast sisse. Ta kiired olid kahvatud, sinakasvalged ja see kauge valgusallikana hõõguv ketas ei olnud vana hea Päike.
Powell osutas väriseva sõrmega ainsale skaalale. Osuti seisis kindlalt ja uhkelt kriipsu kohal, mille number näitas 300 000 parsekit.
«Mike,» ütles Powell, «kui see on tõsi, siis peame olema Galaktikast hoopis väljas.»
Donovan vastas: «Kurat võtaks, Greg! Me oleme esimesed inimesed väljaspool päikesesüsteemi.»
«Jah. Täpselt nii. Me oleme pääsenud Päikese käest. Me oleme pääsenud välja Galaktikast. Mike, see laev on vastus. Ta tähendab vabadust kogu inimkonnale, vabadust sõita kõigi olemasolevate tähtede juurde, miljonite ja biljonite ja triljonite tähtede juurde.»
Aga siis istus ta raske mütsatusega maha. «Mike, kuidas me küll tagasi saame?»
Donovan naeratas virilalt: «Sellega ei ole muret. Laev tõi meid siia, laev viib meid ka tagasi. Andke mulle veel ube!»
«Aga, Mike... pea kinni, Mike. Kui ta viib meid tagasi samal viisil, nagu siia tõi...»
Donovan hakkas tõusma, aga vajus toolile tagasi.
Powell jätkas: «Me peame... uuesti surema, Mike.»
«Mis siis ikka,» ohkas Donovan, «kui peame, siis peame. See ei kesta ju kaua, vähemasti mitte väga kaua.»
Susan Calvin rääkis aeglaselt. Kuus tundi oli ta aeglaselt Aju usutlenud, kuus viljatut tundi. Ta oli tüdinud kordamisest, tüdinud ümbersõnastamisest, tüdinud kõigest.
«Kuula, Aju, nüüd veel üks küsimus. Sa pead ennast pingutama, et lihtsalt vastata. Kas sulle on täiesti selge, mida see tähtedevaheline hüpe endast kujutab? Ma mõtlen, kas see viib neid väga kaugele?»
«Nii kaugele, kui nad tahavad minna, miss Susan. Tänu kõverusele ei ole see mingi kunst... »
«Ja mida nad seal teisel pool näevad?»
«Tähti ja ainet. Mida teie siis arvasite?»

Järgmine küsimus libises üle Susan Calvini huulte: «Kas nad jäävad siis ellu?» «Muidugi!»
«Ja tähtedevaheline hüpe ei tee neile midagi?»
Ta kangestus, kui Aju ei vastanud. See see oli! Ta oli tabanud hella kohta.
«Aju,» anus ta arglikult, «Aju, kas sa kuuled mind?»
Vastus oli nõrk ja värisev: «Kas ma pean vastama? Mis puutub hüppesse, ma mõtlen?»

«Ei, kui sa ei taha. Aga seda oleks huvitav kuulda. . . Siis, kui sa tahad rääkida.» Susan Calvin püüdis tabada lõbusat tooni.
«Au-uu. Te rikute kõik ära.»
Psühholoog kargas püsti. Ta nägu valgustas taipamine.
«Oh taevas,» pomises ta, «oh taevas.»
Ja ta tundis, kuidas tundide ja päevade pinge purskus tast välja. Natukese aja pärast ütles ta Lanningule: «Uskuge mind, kõik on korras. Ei, jätke mind nüüd üksi. Laev tuleb koos meestega tervelt tagasi ja mina tahan puhata. Ma pean puhkama. Minge nüüd minema.»
Laev jõudis Maale tagasi niisama vaikselt ja hääletult, nagu ta oli lahkunud. Ta laskus täpselt oma kohale ja pealuuk avanes. Kaks meest, kes sealt välja astusid, tõstsid ettevaatlikult jalga jala ette ja kratsisid oma karedasse harjasesse kasvanud põski.
Ja siis põlvitas punaste juustega mees aeglaselt ning sihikindlalt maha ja suudles pikalt maandumistee betooni.
Nad tõrjusid koguneva rahvasumma eemale ja vehkisid käega kohalekihutanud sanitaarautost väljaroninud agaratele kanderaamikandjatele.
Gregory Powell küsis: «Kus on siin lähim vannituba?» Nad viidi ära.
Nad koguti kõik laua ümber kokku. See oli aktsiaseltsi «U. S. Robot &. Mechanical Men» ajude täiskogu istung.
Aeglaselt ja tõusujoones lõpetasid Powell ja Donovan oma värvika jutustuse.
Järgnenud vaikuse katkestas Susan Calvin. Paari viimase päeva jooksul oli ta tagasi saanud oma jäise, veidi sapise rahu, millest siiski lõi läbi teatav kimbatuses olemine.
«Ausalt öeldes,» tunnistas ta, «oli see kõik minu süü.
105
Kui me Ajule esmakordselt selle probleemi esitasime, mida mõni teist veel loodetavasti mäletab, siis läksin ma äärmuseni, et rõhutada dilemmat tekitada võiva informatsiooni tagasiandmise tähtsust. Ma ütlesin midagi niisugust: «Ära erutu inimeste surma pärast. Sellest pahandust ei tule. Anna ainult leht tagasi ja unusta see asi.» »
«Hm,» ütles Lanning. «Mis sellest järeldub?»
«See on ju silmanähtav. Kui ta jõudis oma arvutustes punktini, mis tõi sisse tähtedevahelise hüppe minimaalse kestuse võrrandi, tähendas see inimeste surma. Selle koha peal purunes «Consolidatedi» masin. Mina aga olin vähendanud surma tähtsust Aju jaoks — muidugi mitte täielikult, sest esimene põhiseadus jääb alati kehtima, küll aga parasjagu selleks, et Aju võis võrrandile veel ühe pilgu heita. Just parasjagu selleks, et anda talle aega otsusele jõuda, et pärast teatava aja möödumist ärkavad! mehed uuesti ellu, samuti nagu laeva aine ja energia pöördub tagasi oma endisesse olekusse. Teiste sõnadega, see niinimetatud surm on täiesti ajutine nähtus. Saate aru?»
Ta vaatas ringi. Kõik kuulasid hoolega.
Calvin jätkas: «Niisiis võttis ta selle punkti vastu, aga mitte ilma teatava vapustuseta. Isegi vähendatud tähtsusega ajutisest surmast oli küllalt, et teda kergelt tasakaalust välja viia.»
Siis ütles ta rahulikult: «Aju arendas endas välja huumorimeele — see on pääsemise, tegelikkusest osalise pääsemise meetod. Ta muutus naljahambaks.»
Powell ja Donovan hüppasid püsti.
«Mis?» hüüdis Powell.
Donovan ütles midagi mahlakamat.
«Nii see on,» vastas Calvin. «Ta hoolitses teie eest, ja tõi teid tervelt tagasi, aga te ei saanud puudutada ühtegi juhtimisriista, sest need olid huumorimeelse Aju, ja mitte teie jaoks. Meie saime teiega raadio kaudu rääkida, aga teie ei saanud vastata. Teil oli küllalt süüa, aga ainult ube ja piima. Siis te nii-öelda surite ja ärkasite uuesti ellu, aga teie surma periood tehti . .. noh ... huvitavaks. Ma tahaksin teada, kuidas ta seda tegi. See oli Aju võrratu väike nali, aga ta ei mõelnud sellega halba.»

«Ei mõelnud halba!» ähkis Donovan. «Ah, kui sel kenal väikesel selli] oleks ainult kael!»
106
Lanning tõstis rahustavalt käe: «Hea küll, see oli sant lugu, aga nüüd on see möödas. Mis saab edasi?»
Bogert ütles rahulikult: «Ilmselt tuleb meil seda laeva täiustada. Peab olema mingisugune võimalus, et pääseda hüppeajast. Kui see võimalus on olemas, siis oleme meie lihtsalt kohustatud selle avastama, sest meie käsutuses on ainuke suuremõõtmeline ülirobot. Ja siis võib «U. S. Robots» avada tähtedevahelise ühenduse ja inimkonnal on võimalus luua Galaktikaimpeerium.»
«Ja mis saab «Consolidatediga»?» küsis Lanning. «Hei,» segas järsku vahele Donovan, «mul on selle kohta üks ettepanek. Nad panid «U. S. Robotsi» üsna plindrisse. See ei kukkunud küll nii halvasti välja, kui nad lootsid, ja kõik lõppes hästi, aga nende kavatsused ei olnud mitte vagad. Ja Greg ning mina saime kõige rohkem kannatada.
Nad tahtsid vastust ja nad peavad selle saama. Saatke neile see laev, ja «U. S. Robots» saab nende kakssada tuhat pluss ehitamiskulud. Ja kui nad seda katsetavad, siis laseme Ajul veel natuke nalja teha, enne kui me ta normaalse mõistuse juurde tagasi toome.»
Lanning ütles tõsiselt: «See kõlab sobivalt ja mõistlikult.»
Ning Bogert lisas hajameelselt: «Ja ka täpselt lepingule vastavalt.»

VI. TÕENDUS

Francis Quinn oli uue kooli poliitikategelane. See termin on loomulikult mõttetu nagu kõik seda liiki terminid. Enamiku «uutest koolidest» oleme me kopeerinud vanakreeka ühiskondlikust elust või ehk koguni — selleks peaks muidugi rohkem ajalugu tundma, et seda öelda — vanast Sumerist või Šveitsi järvede vaiküladest.
Et vältida pikka ja igavat sissejuhatust, on võib-olla kõige parem kohe öelda, et Quinn ei esitanud valimistel oma kandidatuuri, ei pidanud jahti häältele, ei esinenud kõnedega ega võltsinud valimistulemusi. Täpselt nagu Napoleon ei tulistanud Austerlitzi lahingus.
Aga kuna poliitika viib inimesi veidral viisil kokku, siis istus Quinni vastas Alfred Lanning, kelle valged patriarhi-kulmud rippusid silmade kohal, milles krooniline kärsitus oli muutunud rahutuseks. Ta oli tusane.
Kui Quinn oleks seda ka märganud, poleks see teda vähemalgi määral häirinud. Ta hääl kõlas sõbralikult. Võibolla oli see professionaalne toon.
«Doktor Lanning, ma oletan, et te tunnete Stephen Byerleyt.»
«Ma olen tast kuulnud nagu iga teine inimene.»
«Mina samuti. Võib-olla te hääletate järgmistel valimistel tema poolt?»
«Ei oska öelda.» Lanningu hääles kõlas terav noot. «Ma ei jälgi poliitilisi sündmusi ja ei teagi, et ta kandideerib.»
«Temast võib saada meie järgmine linnapea. Praegu on ta muidugi ainult prokurör, aga suured tammed...»
«Seda kõnekäändu ma olen juba kuulnud,» katkestas Lanning. «Kas me ei asuks parem asja juurde.»
«Me olemegi juba asja juures, doktor Lanning.» Quinni hääl oli väga armastusväärne. «Minu huvides on, et härra Byerley ei tõuseks kõrgemale ringkonnaprokuröri kohast, ja teie huvides on mind aidata.»
«Minu huvides? No kuulge!» Lanningu kulmud laskusid veelgi madalamale.
108
«Ütleme siis, et aktsiaseltsi «u. S. Robots» huvides. Ma tulin teie kui endise direktori juurde, sest ma tean et te olete nendega veel üsna isalikes suhetes. Teid kuulatakse lugupidamisega,

aga samal ajal pole teie sidemed nendega nii tihedad, et piiraksid teie tegevusvabadust, isegi kui tegevus on veidi ebatavaline.»
Doktor Lanning vaikis, vajus hetkeks mõttesse ja ütles siis juba pehmemalt: «Ma ei mõista teid hästi, härra Quinn.»
«Ma ei imestagi selle üle, doktor Lanning, kuigi asi on väga lihtne. Kas tohib?» Quinn süütas maitsekalt lihtsa tulemasina abil peene sigareti ja ta laiale kondisele näole laskus vaikse naudingu ilme. «Me rääkisime Byerleyst, veidrast ja värvikast tüübist. Kolm aastat tagasi oli ta täiesti tundmatu. Praegu on ta laialt tuntud. Ta on jõuline ja hakkaja mees ning kindlasti kõige võimekam ja intelligentsem prokurör, keda ma olen iial näinud. Kahjuks pole ta minu sõber ... »
«Ma mõistan,» ütles Lanning mehhaaniliselt ja vaatas oma küüsi. »
«Möödunud aastal,» jätkas Quinn häirimatult, «oli mul juhus üsna põhjalikult uurida Byerley elulugu. Teate, alati on kasulik põhjalikult tungida reforme taotleva poliitiku minevikku. Kui te vaid teaksite, kui sageli on see aidanud...» Ta peatus ja vahtis pilkavalt muiates oma sigareti hõõguvat otsa. «Aga Byerley minevikus ei ole midagi erilist. Vaikne elu väikeses linnas, kolledž, noorelt surnud naine, autoõnnetusele järgnenud aeglane paranemine, õigusteaduskond, tulek pealinna, prokurör... »
Francis Quinn raputas aeglaselt pead ja lisas siis: «Aga tema praegune elu! See väärib tõesti tähelepanu. Meie ringkonnaprokurör ei söö!»
Silmad üllatusest pärani, tõstis Lanning pead. «Kuidas, palun?»
«Meie ringkonnaprokurör ei söö,» kordas Quinn silp-haaval. «Ma pean veidi täpsustama. Teda pole iial söömas või joomas nähtud. Mitte iial! Kas te mõistate, mis see tähendab? Ma ei ütle «harva», ma ütlen «iial».»
«See on täiesti uskumatu. Kas te võite oma informeerijaid usaldada?»
«Ma võin neid usaldada ja ma ei leia sugugi, et see on uskumatu. Edasi, keegi pole näinud meie ringkonnapro-kuröri joomas ei vett ega alkoholi ega ka magamas. On

veel muidki asjaolusid, aga ma arvan, et ma olen oma mõtte juba välja ütelnud.»
Lanning nõjatus vastu tooli seljatuge ning meeste vahele laskus pingeline, väljakutsuv vaikus. Siis raputas vana robotiteadlane pead: «Ei, te võite vihjata ainult ühele võimalusele, kui seostada teie väiteid asjaoluga, et te esitate neid nimelt mulle, aga see on võimatu.»
«Doktor Lanning, see mees on täiesti ebainimlik.»
«Kui te väidaksite, et ta on maskeeritud Saatan, siis ehk oleks veel kerge võimalus, et ma teid usuksin.»
«Ma ütlen teile, doktor Lanning, et ta on robot.»
«Ma ütlen teile, härra Quinn, et võimatumat väidet pole ma elu sees kuulnud.»
Jälle sigines tuppa vaenulik vaikus.
«Seda enam,» kustutas Quinn rõhutatud hoolikusega oma sigareti, «peaksite te uurima seda võimatust kõigi aktsiaseltsi käsutuses olevate vahenditega.»
«Päris kindlasti ei võta ma midagi niisugust ette, härra Quinn. Te ei saa ometi nõuda, et aktsiaselts segaks end poliitikasse.»
«Teil ei ole valikut. Oletame, et ma avaldan need faktid ilma kontrollimata. Süüdistus on küllalt kaudne.»
«Tehke, mis tahate.»
«Aga see ei huvita mind. Kontrollitud andmed oleksid palju paremad. Ja see ei huvita jälle teid, sest teie kompaniile poleks sugugi kasulik tähelepanu keskpunkti sattuda. Ma arvan, et te olete hästi tuttav rangete seadustega, mis keelavad robotite kasutamise asustatud maailmas. »
«Loomulikult,» ütles Lanning.
«Te teate ka, et ainult aktsiaselts «U. S. Robot & Mechanical Men» valmistab päikesesüsteemi piires positronroboteid. Ja kui Byerley on robot, siis on ta positronrobot.

Samuti teate te, et ühtegi positronrobotit ei müüda, vaid ainult üüritakse ja aktsiaselts jääb roboti omanikuks ning on seepärast vastutav kõigi tema tegude eest.»
«Väga kerge on tõestada, härra Quinn, et aktsiaselts pole iial valmistanud inimesesarnast robotit.»
«Aga kas üldse saab niisugust teha?»
«Jah, saab küll.»
«Tõenäoliselt ka salaja. Ilma teie juures registreerimata.»

'«Aga mitte positronajugä, mu härra. Šee on selleks liiga Keeruline ja valitsuse kontroll on väga range.»
«Aga robotid ju kuluvad, lähevad katki ja lammutatakse. »
«Ja positronajud võetakse uuesti kasutusele või hävitatakse.»
«Kas tõesti?» Francis Quinn lubas endale muutuda sarkastiliseks. «Aga kui äkki üks, juhuslikult muidugi, jäi hävitamata ja inimesesarnane keha ootas positronaju?»
«See on võimatu!»
«Võib-olla peate te seda tõestama valitsusele ja avalikkusele, miks siis mitte tõestada praegu mulle?»
«Aga mis me sellest saaksime?» nõudis erutatud Lan-ning. «Mis oleks meie tagamõte? Arvestage, et meil on ka terake mõistust.»
«Andke andeks, mu härra. Aktsiaseltsile meeldiks väga, kui inimesesarnaseid positronroboteid lubataks asustatud planeetidel kasutada. Kasumid tõuseksid määratult. Aga publiku vastuseis on liiga tugev. Oletame, et te lasete enne niisugustel robotitel tegutseda: näete, meil on osav jurist, hea linnapea — ja ta on robot. Ostke meie robotitest teenreid.»
«See on täiesti fantastiline. Läbinisti naeruväärne.»
«Võib-olla. .. Aga miks ei taha te seda tõestada? Või eelistate te seda avalikult tõestada?»
Hämardus juba, aga kabinetis ei olnud siiski veel küllalt pime Alfred Lanningu näkku tõusnud veretulva varjamiseks. Aeglaselt vajutasid robotiteadlase sõrmed nupule ja seinalambid lõid pehme valgusega põlema.
«Olgu,» uratas ta, «küll me veel vaatame.»
'Stephen Byerley nägu ei ole lihtne kirjeldada. Ta oli neljakümneaastane nii sünnitunnistuse kui välimuse järgi, aga tal oli terve, hästi toidetud ja rõõmsaloomulise neljakümneaastase mehe välimus, mis muutis mõttetuks ütlemise näkku kirjutatud vanusest.
Eriti torkas see silma siis, kui ta naeris, ning praegu ta naeris. Ta naeris valjusti ja pikalt, vaikis hetkeks ja hakkas siis jälle naerma.
Alfred. Lanningu nägu väljendas äärmist halvakspanu. Ta tegi vaevumärgatava žesti tema kõrval istuva naise suunas, aga tolle õhukesed veretud huuled olid vaid kergelt kokku surutud.

Byerley oli end vahepeal veidi kogunud. «Kas tõesti, doktor Lanning, kas tõesti mina .. . mina... olen robot?,»
«Seda, mu härra, ei väida mina,» ütles Lanning lõikavalt. «Mina oleksin sellega väga rahul, kui te oleksite inimkonna liige. Kuna meie aktsiaselts ei ole teid valmistanud, olen ma täiesti kindel, et te olete inimene, vähemalt seaduse silmis. Kuna aga ühel teatava positsiooniga mehel...»
«Ärge nimetage ta nime, kui see lööb mõra teie raudsesse eetikasse, aga oletame lihtsuse mõttes, et see mees on Francis Quinn, ja jätkake.»
Lanning kraaksatas vihaselt katkestamise pärast ja jätkas pärast rõhutatud pausi veel jaisemalt: «Kuna teatava positsiooniga mehel, kelle nime ümber ma ei taha mängida mõistatamismängu, on tõsiseid kahtlusi, et te olete robot, siis ma pean paluma teie abi selle väite ümberlükkamiseks. Juba see asjaolu ise, et niisuguse kahtlustuse võib avalikkuse ette

tuua selle mehe käsutuses olevate vahenditega, on minu kompaniile raskeks löögiks, isegi siis, kui süüdistust ei suudeta tõestada. Mõistate te mind?»

«Oo jaa, teie seisukoht on mulle selge. Süüdistus on naeruväärne. Teie olukord aga mitte. Ma palun vabandust, kui mu naer teid haavas. Ma naersin esimese, mitte teise punkti üle. Millega ma saaksin teid aidata?»

«See oleks väga lihtne. Teil tuleks ainult minna restorani, tellida tunnistajate juuresolekul lõuna ja lasta ennast söögi ajal pildistada.» Kõige raskem osa vestlusest oli möödas ja Lanning nõjatus mugavamalt tugitooli. Tema kõrval istuv naine jälgis Byerleyt väga tähelepanelikult, ei lisanud aga omalt poolt midagi juurde.

Stephen Byerley pilk kohtus hetkeks naise pilguga, siis pöördus Byerley jälle robotiteadlase poole. Hetkeks haaras ta mõtlikult pihku pronksist kirjapressi, mis oli ainsaks kaunistuseks ta laual.

«Ma kardan, et ma ei saa teie soovi rahuldada,» ütles ta vaikselt.

«Üks hetk, doktor Lanning,» tõstis ta käe. «Ma mõistan, et kogu see asi on teile vastik, et te olete sunnitud seda tegema vastu oma tahtmist, et te tunnete ennast mängivat ebaväärikat ja isegi naeruväärset osa.   Siiski

puudutab see asi eeskätt mind ja seepärast olge, palun, kannatlik.

Esiteks, kas te olete kindel, et see Quinn, see teatava positsiooniga mees, ei vedanud teid alt, selleks et teid teataval viisil tegutsema sundida?»

«Ei ole tõenäoline, et lugupeetav isik asetab ennast naeruvääristamise ohtu, kui ta ei ole veendunud, et püsib kindlal pinnal.»

Byerley pilk oli tõsine. «Te ei tunne Quinni. Ta võib püsida ka niisuguse kuristiku kohal, kust isegi kaljukits alla lendaks. Tõenäoliselt rääkis ta lähemalt uurimisest, mis ta väitis olevat minu suhtes toime pannud?»

«Küllalt minu veenmiseks, et meie aktsiaseltsil oleks liiga tülikas neid ümber lükkama hakata, kui teie võite seda teha palju lihtsamini.»

«Te siis usute tema juttu, et ma iial ei söö? Te olete teadlane, doktor Lanning. Öelge, kus on siin loogika? Mind ei ole söömas nähtud — järelikult ei söö ma iial m. o. t. t. See on liig!»

«Te kasutate prokuröri taktikat, et väga lihtsat olukorda keeruliseks ajada.»

«Vastupidi, ma püüan selgitada seda, mida teie ja Quinn olete omavahel väga keeruliseks ajanud. On tõsi, et ma ei maga palju, ja päris kindlasti ei maga ma avalikult. Mulle ei ole kunagi meeldinud süüa koos teistega — ebatavaline ja tõenäoliselt neurootilise alusega idiosünk-raasia, mis ei tee aga kellelegi kahju. Kuulake mind, doktor Lanning, las ma esitan teile ühe hüpoteetilise juhtumi. Oletame, et on tegemist poliitikuga, kes tahab reforme taotlevat kandidaati iga hinna eest hävitada ja satub tema eraelu uurides veidrustele, mida ma äsja mainisin.

Oletame edasi, et sellest kandidaadist kindlalt lahtisaamiseks pöördub ta teie kompanii kui ideaalse vahendi poole. Kujutage ette, et ta ütleb teile: «See ja see on robot, sest harva kui ta teiste nähes sööb, ja ma ei ole iial näinud teda keset kohtuistungit tukastamas, ning ükskord, kui ma kesköö̈l tema aknast sisse piilusin, luges ta raamatut ja ma vaatasin, et ta külmutuskapis polnud toitu.»

Kui ta räägiks teile niisugust juttu, laseksite te tuua hullusärgi. Aga kui ta ütleb teile: «Ta ei maga iial, ta ei söö iial,» siis on see väide nii rabav, et varjab teie eest fakti, et niisuguseid väiteid on võimatu tõestada. Te män-

gite ennast talle kätte jä lisate oma panuse üldisesse kärasse.»

«Ükskõik härra,» alustas Lanning ähvardava kangekaelsusega, «kas te peate seda asja tähtsaks või mitte, aga selle lõpetamiseks on vaja ainult minu poolt soovitatud lõunasööki.»

Byerley pöördus uuesti naise poole, kes uuris teda ikka veel ükskõikselt. «Andestage, kas ma kuulsin teie nime õigesti? Doktor Susan Calvin, eks ole?»
«Jah, härra Byerley.»
«Te olete kompanii «U. S. Robots» psühholoog?»
«Robo psühholoog!»
«Kas siis robotid on inimestest vaimselt nii erinevad?»
«Nagu öö ja päev!» Ta lubas endale külma naeratuse. «Robotid on oma põhiolemuselt head.»
Advokaadi suunurkadesse ilmus naeratus: «See on ränk hoop. Aga ma tahtsin öelda midagi muud. Kuna te olete psühho. . .robopsühholoog ja pealegi naine, siis ma olen kindel, et te tegite midagi, millele doktor Lanning ei mõelnud.»
«Ja nimelt?»
«Te tõite oma käekotis kaasa midagi söödavat!» Treenitud ükskõiksus Susan Calvini silmades lõi kõikuma.
«Te üllatate mind, härra Byerley,» ütles ta.
Ta avas käekoti ja võttis sealt välja õuna. Sõnatult ulatas ta selle Byerleyle. Doktor Lanning jälgis palavikulise pilguga õuna aeglast liikumist käest kätte.
Stephen Byerley hammustas rahulikult õuna küljest tüki ja neelas selle sama rahulikult alla. «Näete, doktor Lanning?»
Doktor Lanning naeratas kergendatult, nii et isegi ta kulmud näisid heatahtlikena. Aga see kergendustunne kestis vaid hetke.
Susan Calvin lausus: «Oli muidugi huvitav teada, kas te sööte seda, aga antud juhul ei tõesta see veel midagi.»
«Kuidas nii?» muigas Byerley.
«Muidugi mitte. On selge, doktor Lanning, et kui see mees on inimesetaoline robot, peab ta olema täiuslik imitatsioon. Ta on peaaegu ebausutavalt inimlik. Lõpuks oleme me näinud ja jälginud inimesi kogu oma elu ja meid ei saa petta millegi ligilähedaselt sarnasega. Ta peab olema täiuslik. Vaadake naha kudet, iiriste värvi,

käeluude vormi. Kui ta on robot, siis ma sooviksin, et «U. b. Kobots» oleks ta teinud, sest see on hea töö. Kas te arvate siis et kui on silmas peetud niisuguseid peensusi, on unustatud teda varustamast seadmetega, mis võimaldavad söömist, magamist ja eritamist? Kas või ainult äär-miseks puhuks, näiteks praegu tekkinud olukorra vältimiseks. Lõunasöök ei tõesta järelikult midagi.»
«Oodake nüüd,» urises Lanning, «te mõlemad katsute mind lolliks teha. Mind ei huvita see inimese või mitte-inimese probleem. Ma tahan aktsiaseltsi hädast välja päästa. Avalik lõunasöök lõpetaks asja ja mataks ta maha, hoolimata Quinnist. Peensused võime jätta juristi-dele ja robopsühholoogidele.»
«Aga doktor Lanning,» ütles Byerley, «te unustate asja poliitilise külje. Mul on sama suur soov valitud saada kui Quinnil mind takistada. Muuseas, kas te panite tähele, et kasutasite tema nime? See oli mu kelmitrikk. Ma teadsin, et te nimetate teda, enne kui lõpetate oma visiidi. »
Lanning läks näost punaseks: «Mis on valimistel sellega pistmist?»
«Skandaal on kahe otsaga vorst. Kui Quinn tahab mind robotiks tembeldada ja tal on julgust seda teha, siis jätkub ka minul julgust samade kaartidega mängida.»
«Te tahate öelda, et.. .» oli Lanning siiralt ehmunud.
«Täpselt. Ma lasen tal jätkata, otsida köis, proovida selle tugevust, valida õige pikkus, teha silmus, pista pea sisse ja irvitada. Ülejäänuga saan ma ise hakkama.»
«Te olete liiga enesekindel.»
Susan Calvin tõusis: «Tulge, Alfred, me ei suuda teda veenda.»
«Näete nüüd,» naeratas Byerley, «te olete ka inimeste psühholoog.»

Aga kui Byerley samal õhtul peatas oma auto maa-alusesse garaaži viival automaattransportööril ja läks ise üle tee oma maja paraadukse poole, polnud ta võib-olla sugugi enam nii enesekindel, kui doktor Lanning oli märkinud.

Kui ta uksest sisse astus, vaatas ratastoolis istuv kogu üles ja naeratas. Byerley nägu valgustas armastus. Ta läks ratastooli juurde. .

Kääbuse hääl oli kähe sosin, mis tuli ülem armidega kaetud näos viltu kistud suust: «Sa tuled nii hilja, Steve.»

115

«Tean, John, tean. Aga ma kohtasin täna iseäralikku ja huvitavat takistust.»

«Jah?» Moonutatud näol ja rikutud häälel ei saanud olla mingit ilmet, aga tema selgetes silmades peegeldus mure. «Ja sa ei tule sellega toime?»

«Ma ei ole päris kindel. Võib vaja minna sinu abi. Sa oled ju perekonna kõige heledam pea. Tahad ma viin su aeda? Täna on ilus õhtu.»

Kaks tugevat kätt tõstsid Johni ratastoolist välja. Tasakesi, peaaegu õrnalt võttis Byerley kääbuse õlgade ja sidemetes jalgade ümbert kinni. Aeglaselt ja ettevaatlikult läks ta läbi tubade, sammus mööda ratastooli jaoks mõeldud kaldteed alla ja astus läbi tagaukse müüri ning okastraadiga piiratud aeda.

«Miks me ei võinud tooliga tulla, Steve? See on rumal.»

«Sellepärast, et mulle meeldib sind kanda. On sul midagi selle vastu. Sa tead küll, et sul on sama hea meel sellest motoriseeritud kärust välja saada, kui minul sind väljas näha. Kuidas sa ennast täna tunned?» Ta asetas Johni väga hoolikalt jahedale murule.

«Kuidas saangi ma ennast tunda? Parem räägi, mis mure sul on.»

«Quinni kampaania põhineb väitel, et ma olevat robot.»

Johni silmad läksid suureks. «Kust sa seda tead? See on võimatu. Ma ei usu.»

«Oota, ma räägin sulle. Täna saatis ta mind veenma ühe suurekaliibrilise teadlase aktsiaseltsist «U. S. Robot & Mechanical Men».»

John kitkus aeglaselt rohtu: «Kujutad sa ette!»

Byerley ütles: «Jätame relva valiku tema hooleks. Mul on üks idee. Kuula ja ütle, kas ma saan teha nii, et.. .»

Samal õhtul võis Alfred Lanningu kabinetis jälgida tumma stseeni. Francis Quinn vaatas mõtlikult Alfred Lanningut, Lanningu raevunud pilk püsis Susan Calvinil, kes omakorda silmitses ükskõikselt Quinni.

Francis Quinn katkestas vaikuse, püüdes õhkkonda kohmakalt normaliseerida: «Bluff. Ta mõtleb kõik koha peal välja.»

«Kas te kavatsete selle peale mängida, härra Quinn?» küsis doktor Calvin ükskõikselt. «Tegelikult on see teie mäng.»

«Kuulge,» hüüdis Lanning valju häälega oma ilmset

116

pettumust varjates, «me tegime, mis te tahtsite. Me olime tunnistajateks, et ta sõi. Teda robotiks pidada on naeruväärne. »

«Kas ka teie mõtlete nii?» sähvas Quinn Calvinile. «Lanning ütles, et te olete asjatundja.»

Lanningu hääl oli peaaegu ähvardav: «Susan ... »

Quinn katkestas teda viisakalt: «Laske tal ometi rääkida. Ta istub juba pool tundi nagu aiapost.»

Lanning oli omadega täiesti läbi. Talle tundus, et üksainus samm lahutab teda hullumeelsusest. Ta ütles: «Olgu peale. Rääkige, Susan. Me ei sega teid.»

Susan Calvin vaatas teda tõsiselt ja peatas siis oma külma pilgu Quinnil. «Ainult kahel viisil on võimalik kindlalt tõestada, et Byerley on robot. Seni on teil olemas ainult kaudseid tõendeid, mille abil te võite ainult süüdistada, aga mitte tõestada, ja ma arvan, et härra Byerley

on küllalt tark niisuguse materjaliga toime tulema. Tõenäoliselt kardate te ka ise seda, muidu poleks te siia tulnud.
Tõestusmeetod võib olla kas füüsikaline või psühholoogiline. Füüsikaliselt te võite teda lahata või kasutada rönt-genikiiri. Kuidas seda teha, on teie mure. Psühholoogiliselt võib uurida tema käitumist, sest kui ta on positronrobot, peab ta alluma robootika kolmele põhiseadusele. Positronaju ei saa konstrueerida ilma nendeta. Kas te teate kolme põhiseadust, härra Quinn?»
Ta luges need hoolikalt ja selgelt ette, tsiteerides sõnasõnalt «Robootika käsiraamatu» suure kirjaga trükitud kuulsat esimest lehekülge.
«Ma olen vist kuulnud,» ütles Quinn hooletult. «Siis on teil lihtne asjast aru saada,» vastas psühholoog kuivalt. «Kui härra Byerley rikub ühte neist reeglitest, siis ei ole ta robot. Kahjuks töötab see meetod ainult ühes suunas. Kui ta täidab seadusi, ei tõesta see veel mitte midagi.»
Quinn avaldas viisakalt imestust: «Aga miks siis mitte, doktor?»
«Sellepärast, et robootika kolm põhiseadust, kui te vae-vute natuke mõtlema, on suurema osa eetiliste süsteemide põhiprintsiipideks. Igal inimesel on enesealalhoiuinstinkt. Robotile on see kolmas seadus. Samuti allub iga ühiskondliku teadvusega ja vastutusvõimega «hea» inimene teatavaile autoriteetidele. Ta kuulab oma arsti, ülemust,

valitsust, psühhiaatrit, sõpru, allub seadustele, käitumisreeglitele, tavadele, isegi kui need häirivad tema mugavust või julgeolekut. Robotile on see teine seadus. Samuti nõutakse, et iga «hea» inimene armastaks teist nagu iseennast, kaitseks oma ligimest ja paneks teise inimese päästmiseks oma elu kaalule. Robotile on see esimene seadus. Ühe sõnaga: kui Byerley täidab kõiki robootika põhiseadusi, siis võib ta olla robot või siis lihtsalt väga hea inimene.»
«Teie jutust selgub,» ütles Quinn, «et te ei saa iial tõestada, et Byerley on robot.»
«Ma olen ainult võimeline tõestama, et ta ei ole robot.»
«Seda tõestust ei ole mulle vaja.»
«Te peate leppima tõestusega, mis on võimalik. Ja oma soovide eest vastutate ainult teie ise.»
Sel hetkel torkas Lanningule pähe uus mõte. «Kas keegi ei ole mõelnud sellele,» pahvatas ta, «et ringkonnaprokurör on üsna veider amet roboti jaoks? Inimeste kohtulik jälitamine, nende surmamõistmine, kannatama panemine ...»
«Ei, see teid ei aita,» muutus Quinn järsku teravaks. «Ringkonnaprokuröri amet ei tee teda veel inimeseks. Kas te ei ole siis tema protsessidest kuulnud? Kas te ei tea, kuidas ta kiitleb, et ta ei ole iial süüdistanud süütut inimest ja et ta on terve hulga inimesi jätnud süüpinki saat-mata, sest et tõendid nende vastu ei ole teda rahuldanud, isegi kui ta võib-olla oleks suutnud vandemehi veenda surmaotsust langetama? Ja see paistab õige jutt olevat.»
Lanningu kõhnad põsed värisesid: «Ei, Quinn, ei. Robootika seadused ei võimalda inimeste süüd kindlaks teha, Robot ei või määrata, kas inimene väärib surma. See ei ole tema otsustada. Ta ei või inimesele kahju teha, olgu see lurjus või ingel.»
Susan Calvini hääles kõlas tüdimus: «Alfred,» ütles ta, «ärge rääkige rumalusi. Mis juhtub siis, kui robot kohtab hullumeelset, kes hakkab süütama maja, kus on inimesed? Kas ta peatab hullumeelse või ei?»
«Loomulikult peatab.»
«Aga kui ainukeseks võmaluseks peatada on tappa?» Lanningu kõrist kostis ebamäärane heli. Mitte midagi rohkem.
«Alfred, vastus sellele on, et ta teeb kõik, et mitte tappa. Kui hullumeelne siiski sureb, vajab robot psühhoteraa-

piat, sest ta võib kergesti hulluks minna tema ette kerkinud konfliktist: ta rikkus esimest põhiseadust, et täita esimest põhiseadust kõrgemal tasemel. Aga mees on surnud ja robot on tema tapja.»

«Kas Byerley on siis hull?» küsis Lanning ülima sarkasmiga.
«Ei, aga ta ei tapa inimesi oma kätega. Ta toob esile fakte, mis näitavad, et teatav inimolend on ohtlik teiste inimolendite suurele hulgale, mida me nimetame ühiskonnaks. Ta kaitseb paljusid ja täidab seega esimest seadust kõige kõrgemal astmel. Ja kaugemale ta ei lähegi. Kohtunik on see, kes mõistab kurjategija surma või vanglasse, pärast seda kui vandemehed on ta süüdi tunnistanud. Ja vangis hoiab teda vangivalvur ja hukkab timukas. Byerley on ainult tõe päevavalgele toonud ja ühiskonda aidanud.
Tõepoolest, härra Quinn, ma uurisin Byerley karjääri, pärast seda kui te meie tähelepanu temale juhtisite. Ma leidsin, et ta ei ole üheski oma lõppsõnas surmanuhtlust nõudnud. Ma leidsin veel, et ta pooldab surmanuhtluse kaotamist ja on suuremeelselt annetanud kurjategijate neurofüsioloogia uurimise instituudi heaks. Ta näib uskuvat, et kuritegusid tuleb pigem ravida kui karistada. See on väga tähendusrikas.»
«Kas tõesti?» naeratas Quinn. «Lõhnab ehk mõnevõrra roboti järele,»
«Võib-olla. Miks mitte? Nii võib tegutseda ainult robot või siis väga aus ja hea inimene. Aga teil on võimatu vahet teha roboti ja tõeliselt hea inimese vahel.»
Quinn nõjatus vastu tooli seljatuge. Ta hääl värises erutusest.
«Doktor Lanning, kas on võimalik luua inimesekujulist robotit, mis väliskujult täiuslikult inimest jäljendab?»
Lanning köhatas ja mõtles järele. «Katseliselt on seda aktsiaseltsis «U. S. Robots» tehtud,» lausus ta vastumeelselt, «muidugi ilma positronajuta. Inimese munarakke ja hormoone kasutades võib ümber poorsest silikoonplast-massist skeleti, mis ei ole väliselt äratuntav, kasvatada inimese liha ja naha. Silmad, juuksed ja nahk võivad olla ehtsad, mitte imiteeritud. Ja kui te panete sisse positron-aju ja teised soovikohased osad, saate inimkujulise roboti.»
«Kaua see aega võtab?» küsis Quinn lühidalt.
119
Lanning mõtles järele. «Kui teil on kõik vajalikud osad: aju, skelett, munarakk, hormoonid ja kiiritusseade, siis umbes kaks kuud.»
Poliitik tõusis püsti. «Siis me vaatame, kuidas see härra Byerley seestpoolt välja näeb. «U. S. Robotsile» tähendab see küll skandaali, aga ma pakkusin teile väljapääsu.»
Kui ta oli läinud, pöördus Lanning ärritatult Susan Cal-vini poole: «Miks te kogu aeg rõhutate, et...»
Calvin vastas oma tundeid varjamata järsult ja teravalt:
«Mida te tahate: tõde või minu lahkumisavaldust? Ma ei hakka teie pärast valetama. «U. S. Robots» suudab ise enda eest seista. Ärge olge argpüks.»
«Aga kui ta lahkab Byerley?» küsis Lanning. «Ja seest kukuvad välja kruvid ning rattad? Mis saab siis?»
«Ta ei lahka Byerleyt,» vastas Calvin põlglikult. «Byerley on sama tark kui Quinn, vähemalt sama tark.»
Uudis plahvatas linnas nädal enne seda, kui Byerley pidi kandidaadiks kinnitatama. «Plahvatus» ei ole küll õige sõna. Uudis vallutas linna aeglaselt ja roomates. Algul naerdi ja tehti selle kulul nalja. Aga sedamööda, kuidas Quinni käsi aegamööda survet lisas, muutus naer sunnitumaks, hakati kõhklema ja jäädi mõtlema.
Valimiseelne koosolek käitus nagu tõrges ratsu. Mingisugust võitlust ei olnud ette nähtud. Nädala eest ei oleks ükski teine kandidatuur arvessegi tulnud. Isegi nüüd polnud talle asendajat. Ta tuli kinnitada, aga see põhjustas suurt segadust.
Päev pärast seda, kui Byerley oli inertsi mõjul kandidaadiks kinnitatud, avaldas üks ajaleht viimaks pika intervjuu «maailmakuulsa robopsühholoogia ja positroo-nika eksperdi» doktor Susan Calviniga.
Nüüd läks lihtsalt põrgu lahti.

Seda olid fundamentalistid ammu oodanud. Nad ei moodustanud poliitilist parteid, nad ei pretendeerinud formaalsele usundile. Põhiliselt olid nad inimesed, kes ei olnud kohanenud niinimetatud aatomiajastuga, nagu öeldi siis, kui aatomid olid veel uudiseks. Tegelikult olid nad lihtsa elu pooldajad, kes igatsesid taga elu, mis neile, kes olid seda elanud, ei paistnud tõenäoliselt üldse lihtne ning kes olid seepärast ise olnud lihtsa elu pooldajad.
Fundamentalistidele ei olnud vaja uut põhjust robotite
120
ja robotitootjate vihkamiseks, ja niisugused uued põhjused, nagu Quinni süüdistus ja Calvini analüüs, olid küllaldased, et seda vihkamist kuuldavaks muuta.
Aktsiaseltsi «U. S. Robot & Mechanical Men» hiigeltehased meenutasid relvastatud valvest kihisevat mesipuud, mis valmistus sõja vastu.
Kesklinnas ümbritses Stephen Byerley maja politseivalve.
Valimiskampaania kaotas loomulikult kõik oma tunnused ja meenutas kampaaniat ainult sellega, et midagi täitis ajavahemikku kandidaadi esitamise ja valimispäeva vahel.
Stephen Byerley ei lasknud ennast väikesest askeldavast mehikesest häirida. Ta jäi täiesti rahulikuks tagaplaanil kirendavaid mundreid nähes. Tänaval, tikksirgete valvepostide rivi taga ootasid reporterid ja fotograafid, oma elukutse traditsioone au sees pidades. Koguni üks ettevõtlik televisiooni jaam oli - oma kaamera prokuröri tagasihoidliku maja uksele suunanud ja eksalteeritud reporter täitis pause ülespuhutud kommentaaridega.
Väike askeldav mehike astus ette. Ta esitas tihedalt ja keeruliselt täiskirjutatud paberi: «Siin, härra Byerley, on kohtu order, mis volitab mind seda maja läbi otsima, et teha kindlaks .. . hm .. . kas ei hoita siin illegaalselt mis tahes ehitusega mehhaanilisi inimesi või roboteid.»
Byerley sirutas käe ja võttis paberi. Ta heitis sellele ükskõikse pilgu ja ulatas naeratades tagasi. «Kõik on korras. Laske käia. Tehke, mis teil kästud. Missis Hoppen,» hüüdis ta oma majapidajale, kes ilmus vastumeelselt ühest kõrvalruumist, «palun minge nendega kaasa ja aidake, kui saate.»
Tilluke mehike, kelle nimi oli Harroway, kõhkles, punastas silmanähtavalt, ei suutnud Byerley pilku tabada ja pomises kahele politseinikule: «Tulge.»
Kümne minuti pärast oli ta tagasi.
«Juba valmis?» küsis Byerley inimese tooniga, kes pole õieti huvitatud ei küsimusest ega vastusest.
Harroway köhatas kõri puhtaks, alustas ebaõnnestunud falsetiga ja ütles siis vihaselt: «Teate, härra Byer-ley, meil oli spetsiaalne käsk maja väga põhjalikult läbi otsida.»
«Ja kas te ei otsinud?»
121
«Meile juhatati täpselt, mida otsida.»
«Jah?»
«Lühidalt ja ilma peenutsemata öeldes, härra Byerley; kästi meil teid läbi otsida.»
«Mind?» küsis prokurör, ja muie levis tal üle näo. «Ja kuidas te kavatsete seda teha?»
«Meil on fluorograaf kaasas.»
«Järelikult pean ma laskma endast teha röntgeniüles-võtte, kas nii? On teil selleks volitus?»
«Te nägite mu volitust.»
«Kas ma võin seda veel kord vaadata?»
Harroway, kelle nägu hiilgas rohkem millestki muust kui ainult vaimustusest, ulatas uuesti oma volituse.
Byerley sõnas rahulikult: «Ma loen siit, mis te peate läbi otsima. Ma tsiteerin: «Stephen Allen Byerleyle kuuluv majavaldus asukohaga Evanstron, Willow Grove 355, koos garaažide, laoruumide ning teiste selle juurde kuuluvate osade või ehitustega, koos kogu selle juurde kuuluva maaga»... hm... ja nii edasi. Selge. Aga, kulla mees, siin pole öeldud sõnagi minu

sisemuse läbiotsimisest. Ma ei ole maja osa. Te võite läbi otsida mu riided, kui arvate, et ma varjan robotit taskus.»
Harrowayl ei olnud mingit kahtlust selles, kellele ta võlgnes oma töökoha. Ta ei kavatsenud taanduda, kui talle pakuti võimalust saada paremat, see tähendab kõrgema-palgalist kohta.
Ta ütles veidi väljakutsuvalt: «Kuulge, mul on luba läbi otsida mööbel ja kõik muu, mis leian teie majas. Teie olete ka siin, eks ole?»
«Märkimisväärne tähelepanek. Mina olen siin. Aga ma ei ole mööbliese. Täiskasvanud vastutusvõimelise kodanikuna — mul on vastav tõend psühhiaatrilt — on mul teatavad seaduslikud õigused. Minu läbivalgustamine rikuks minu isikupuutumatust. See paber ei anna teile selleks õigust.»
«Seda küll, aga kui te olete robot, ei ole teil isikupuutumatust.»
«Üsna õige, aga see paber ei anna ikka teile selleks õigust. See paber tunnistab mind vastuvaidlematult inimeseks. »
«Kus kohas?» haaras Harroway paberi. «Seal kohas, kus öeldakse: «majavaldus, mis kuulub» ja nii edasi. Robotil ei saa olla varandust. Ja, härra Harroway,
122
te võite öelda oma palkajale, et kui ta kavatseb välja anda paberi, mis ei tunnista mind vastuvaidlematult inimeseks, algatan ma tema vastu tsiviilhagi ja nõuan, et ta tõestaks praegu tema käes olevate andmete alusel, et ma olen robot, või tal tuleb maksta ränka trahvi minu kodanikuõiguste rikkumise katse eest. Ütelge talle seda.»
Harroway läks ukse juurde. Ta peatus: «Te olete osav jurist.» Ta hoidis kätt taskus, seisis veel natukene aega, lahkus siis, naeratades ikka veel töötavale televisioonikaamerale, lehvitas reporteritele ja hüüdis: «Poisid, homme on mul teie jaoks midagi. Ausõna.»
Kui ta oli autosse istunud, võttis ta taskust väikese aparaadi ja uuris seda hoolega. Ta polnud kunagi varem pildistanud peegeldunud röntgenikiirtega. Ta lootis, et oli teinud kõik õigesti.
Quinn ja Byerley ei olnud veel nelja silma all kohtunud. Aga visofonikõnelus oli juba väga seda moodi. Täht-tähelt .võttes oli see tõesti nii, kuigi kummagi jaoks oli vestluskaaslane ainult heledate ja tumedate punktide kogum ekraanil.
Kõneluse algatajaks oli Quinn. Tema rääkis ka esimesena, ilma erilise sissejuhatuseta.
«Ma arvan, teile võiks huvi pakkuda, Byerley, et ma kavatsen avaldada fakti, et te kannate röntgenikiirte vastast kaitseekraani.»
«Kas tõesti? Niisugusel juhul olete te selle tõenäoliselt juba avaldanud. Ma olen kogenud, et meie ajakirjanduse ettevõtlikud esindajad kuulavad mu telefonikõnesid peaaegu sajaprotsendiliselt pealt. Mu kontori sideliinid on niivõrd auklikud, et ma olen viimased nädalad kodus istunud.» Byerley peaaegu et lobises sõbralikult.
Quinn oli surmtõsine: «See kõne on täiesti salajane. Ma võtsin selle ette teatava isikliku riskiga.»
«Seda ma arvasin. Keegi ei tea, et selle kampaania taga seisate teie. Vähemalt ei teata seda ametlikult. Mitteametlikult teavad seda kõik. Mulle on see ükskõik. Niisiis kannan ma kaitseekraani. Tõenäoliselt avastasite te selle siis, kui teie käsilase röntgenogramm osutus järgmisel päeval ülevalgustatuks.»
«Saage aru, Byerley, et kõigile on selge teie vastumeelsus röntgeniläbivalgustuse vastu.»
«Täpselt samuti on mulle selge, et teie või teie käsilased
123
püüdsid salaja rikkuda minu õigust isikupuutumatusele.»
«Valijad sellest ei hooli.»
«Võib-olla. See on meie kampaaniatele kaunis iseloomulik. Teie ei austa üksikkodanike õigusi. Mina austan neid väga. Ma ei luba ennast läbi valgustada, sest ma tahan põhimõtteliselt oma õigusi kaitsta. Täpselt samuti tahan ma pärast valimist kaitsta teiste õigusi.»

«Kahtlemata saaksite te sellest väga huvitava kõne, aga keegi ei usu teid. Liiga kõrgelennuline, et olla tõsi. Ja veel,» muutus ta hääl järsku kalgiks, «teie majas ei olnud eile õhtul kõiki elanikke.»
«Kuidas nii?»
«Aruande järgi,» kohendas Quinn ekraanil nähtavalt enda ees pabereid, «puudus üks isik — kääbus.»
«Õigus,» ütles Byerley kõlatult, «kääbus. Minu vana õpetaja, kes elab minu juures, on nüüd juba kaks kuud maal olnud. Niisuguse asja kohta öeldakse tavaliselt «tervisepuhkus». On teil midagi selle vastu?»
«Teie õpetaja? Mis ala eriteadlane?»
«Enne kääbuseks muutumist oli ta jurist. Tal on valitsuse luba biofüüsikalisteks uurimusteks ja kõigi tema tööde sisukirjeldus leidub vastavates organites, kelle poole te võite pöörduda. Tema tööl ei ole tähtsust, aga see on vaesele kääbusele kahjutuks meelelahutuseks. Ja mina, teate, aitan teda, niipalju kui suudan.»
«Selge. Aga mida teab see .. . õpetaja. .. robotite valmistamisest?»
«Ma ei suuda otsustada tema teadmiste üle alal, mis on mulle täiesti võõras.»
«Kas ta pääseb ligi positronajudele?»
«Küsige oma sõpradelt robotikontsernist. Nemad peaksid teadma.»
«Ma räägin lühidalt, milles on asi, Byerley. Teie kääbusest õpetaja on tõeline Stephen Byerley. Teie olete tema poolt loodud robot. Me saame seda tõestada. Autoõnnetuse ohvriks langes tema, aga mitte teie. Ka seda saab kindlaks teha.»
«Kas tõesti? Tehke siis kindlaks. Soovin teile edu.»
«Ja me võime läbi otsida teie niinimetatud õpetaja «suvila» ning vaadata, mida me sealt leiame.»
«Seda küll mitte, Quinn,» naeris Byerley. «Minu niinimetatud õpetaja on teie õnnetuseks haige. Suvila on talle

puhkekohaks. Nende asjaolude tõttu on tema kui täiskasvanud vastutusvõimelise kodaniku õigus isikupuutumatusele veel suurem. Kindlat süüdistust esitamata ei saa te läbiotsimisorderit tema majja. Aga mina olen viimane, kes takistaks teil katset teha.»
Pärast parajat pausi kummardus Quinn ettepoole, nii et ta nägu ekraanil suurenes ja tulid nähtavale peened kortsud laubal. «Byerley, miks te jonnite, Teid ei valita » «Miks mitte?»
«Kas te arvate, et teid valitakse? Kas te loodate, et keeldumine katsetest, mis võiksid ümber lükata süüdistuse, et te olete robot, — kuigi te võiksite seda lihtsalt teha, rikkudes ühte robootika kolmest põhiseadusest —, veenab inimesi milleski muus, kui et te olete robot?»
«Esialgu taipan ma ainult niipalju, et vähetuntud, tagasihoidlikust pealinna juristist olen ma muutunud maailmakuulsuseks. Te olete osav reklaamimeister.»
«Aga teie olete robot.»
«Väide ei ole veel tõestus.»
«Valijate jaoks on see küllalt hea tõestus.»
«Siis puhake — te olete võitnud.»
«Nägemiseni,» ütles Quinn esmakordselt õelalt ja ekraan kustus.
«Nägemiseni,» ütles Byerley häirimatult tuhmile klaasile.
Byerley tõi oma «õpetaja» tagasi nädal enne valimisi. Õhutakso maandus linnaserval.
«Jää siia, kuni valimised on möödas,» ütles talle Byerley. «Kui asjad võtavad halva pöörde, on sul kasulikum eemal olla.»
Johni kõverdunud suust vaevaliselt kostvat kähisevat häält oleks võinud pidada murelikuks: «Kas on karta vägivalda?»
«Fundamentalistid ähvardavad vägivallaga, nii et teoreetiliselt on hädaohu võimalus olemas. Aga tegelikult ei usu ma seda. Neil ei ole tegelikult jõudu. Nad on ainult pidevalt ärritav

tegur, mis võib muidugi lõpuks rahutusi tekitada. Sa ei ole siiajäämise vastu? Palun. Mina ei oleks mina, kui ma ei hoolitseks sinu eest.»
«Jah, ma jään. Sa ikka loodad, et kõik läheb hästi?»
«Kindlasti. Ega keegi ei käinud maal nuhkimas?»
«Mitte keegi. Ma olen selles täiesti kindel.»
125
«Ja sinu osa läks hästi?»
«Küllalt hästi. Kõik on korras.»
«Hoolitse siis enda eest, John, ja vaata homme televiisorit.» Byerley surus tema peos puhkavat pahklikku kätt.
Lentoni nägu oli ärevalt kipras. Temale kuulus Byer-ley usaldusmehe mittekadestamisväärne osa valimiskampaanias, mis ei olnud valimiskampaania. Ta pidi võitlema inimese eest, kes oli loobunud tema strateegiast ja keeldus kuulamast oma usaldusmeest.
«Teie ei tohi seda teha!» oli Lentoni lemmiklauseks. Nüüd oli see muutunud tema ainsaks lauseks. «Ma ütlen, Steve, te ei tohi seda teha!»
Ta hüppas prokuröri ette, kes viitis aega, lehitsedes oma kõne teksti.
«Pange see ära, Steve. Vaadake fundamentalistide poolt kokkuaetud rahvahulka. Teid ei hakata kuulama. Teid loobitakse kividega. Miks te tahate avalikult esineda? Miks mitte kasutada kõne lindistamist või televiisorit?»
«Kas te ei taha, et ma valimistel võidan?» küsis Byerley sõbralikult.
«Võidate? Teil ei ole lootustki võita, Steve. Ma lihtsalt püüan päästa teie elu.»
«Mu elu ei ole ju hädaohus.»
«Tema elu ei ole hädaohus! Tema elu ei ole hädaohus!» Lentoni kõrist kostis veider krigisev hääl. «Te ütlete, et lähete rõdule viiekümne tuhande pöörase hullu ette ja püüate neile mõistust pähe panna — rõdult, nagu keskaegne diktaator?»
Byerley vaatas kella. «Umbes viie minuti pärast, kui televisioon alustab ülekannet.»
Lentoni vastus ei oleks kannatanud trükimusta.
Rahvahulk täitis köitega piiratud väljaku. Puud ja majad näisid inimmassist välja kasvavat. Ultralühilaine kaudu jälgis sündmusi aga terve maailm. Valimised olid küll ainult kohalikud, aga samal ajal oli neil ülemaailmne tähtsus. Byerley mõtles sellele ja naeratas.
Aga rahvahulk ei olnud põrmugi naermaajav. Loosungid ja plakatid karjusid igal võimalikul kujul tema oletatavast robotlikkusest. Kindlalt ja ähvardavalt kasvas vaenulik suhtumine.
126
Kõnel ei olnud algusest peale edu. See põrkas vastu massi ulgumist ja fundamentalistide poolt palgatud kisakõride skandeerivaid hüüdeid, kes olid rahvahulga sees saarekestena laiali. Byerley kõneles aeglaselt ja rahulikult.
Toas katkus Lenton juukseid, oigas ja ootas verd.
Esimestes ridades tekkis sagimine. Kondine, pungis silmade ja oma kõhnade jäsemete kohta liiga lühikeste riietega mees trügis ette. Teda jälitav politseinik tungis aeglaselt läbi rahvasumma. Byerley peatas politseiniku vihase käeviipega.
Kõhn mees oli otse rõdu all. Tema sõnad kadusid üldisse möirgamisse.
Byerley kummardus ettepoole: «Kui teil on mulle esitada asjalik küsimus, siis ma vastan teile.» Ta pöördus enda kõrval seisva ihukaitsja poole ja ütles: «Tooge see mees üles.»
Rahvahulk tõmbus pinevile. Siin-seal nõuti vaikust. Need hüüded tõusid põrgulärmiks ja vaibusid siis vähehaaval. Näost punane ja hingeldav kõhn mees seisis Byerley ees.
«Kas te soovisite midagi küsida,» küsis Byerley.
Kõhn mees vaatas talle otsa ja ütles siis murduval häälel: «Lööge mind!»
Ootamatu innuga sirutas ta lõua ette. «Lööge mind! Te ütlete, et fe ei ole robot. Tõestage seda. Teie, peletis, ei saa inimest lüüa.»
Tekkis õõnes surmavaikus. Üle selle kõlas Byerley hääl: «Mul ei ole põhjust teid lüüa.»

Kõhn mees hakkas metsikult naerma: «Teie ei saa mind lüüa. Teie ei löö mind. Teie ei ole inimene. Teie olete peletis, kunstlik inimene.»
Ja kokkusurutud huultega Stephen Byerley tõstis rusika ning lõi tuhandete pealtvaatajate ning miljonite televiisori taga istujate silma all raksatades vastu mehe lõuga. Provokaator langes meelemärkusetult maha, näol sügav imestus.
«Palun vabandust,» ütles Byerley. «Viige ta majja ja hoolitsege, tema eest. Ma tahan temaga pärast kõnet rääkida.»
Kui doktor Calvin oma auto ümber pööras ja talle reser-

veeritud kohalt minema sõitis, oli ainult üks reporter nii palju šokist toibunud, et jooksis talle järele ja hüüdis mingi küsimuse, mis kadus tuulde.
«Ta on inimene,» hõikas Susan Calvin üle õla.
Sellest oli küllalt. Reporter tormas minema.
Ülejäänud osa kõnest ei kuulanud keegi.
Doktor Calvin ja Stephen Byerley kohtusid veel kord nädal aega enne seda, kui Byerley andis linnapea ametivande. Oli juba hilja — kesköö oli läbi.
Doktor Calvin ütles: «Te ei ole sugugi väsinud.»
Äsjavalitud linnapea naeratas: «Ma võin veelgi vastu pidada. Ärge ainult Quinnile öelge.»
«Ei mõtlegi öelda. Aga kui te juba teda mainisite, siis — Quinnil oli huvitav hüpotees. Häbiasi sellega läbi kukkuda. Loodetavasti te teate tema teooriat?»
«Osaliselt.»
«Väga dramaatiline lugu! Stephen Byerley oli noor jurist, andekas kõnemees, suur idealist ning huvitus biofüüsikast. Kas teid huvitab robootika, härra Byerley?»
«Ainult juriidilisest küljest.»
«Toda Stephen Byerleyt huvitas. Aga siis juhtus autoõnnetus. Byerley naine sai surma, tema ise jäi vigaseks, kaotas jalad, näo ja hääle. Tema mõte hakkas töötama ühes kindlas suunas. Ta ei lasknud endale plastilist operatsiooni teha. Ta tõmbus elust tagasi, kuna ta juristikarjäär oli lõppenud. Talle olid jäänud ainult mõistus ja käed. Kuidagi õnnestus tal saada positronajusid, isegi kõige keerulisemaid, millest üks suutis lahendada eetilisi probleeme — kõige kõrgem roboti funktsioon, mida seni on suudetud välja arendada.
Byerley ehitas selle aju ümber keha. Püüdis ta luua niisuguse, nagu oleks olnud ise, aga enam ei saanud olla. Ta saatis roboti Stephen Byerleyna maailma, ise aga jäi tagaplaanile vana kääbustunud õpetajana, keda keegi kunagi ei märka... »
«Inimest lüües ma kahjuks purustasin selle hüpoteesi,» ütles linnapea. «Ajalehtede järgi kõlas teie ametlik otsus, et ma olen inimene.»
«Kuidas see juhtus? Kas te ei tahaks mulle rääkida. See ei saanud olla juhus.»
«See ei olnudki päris juhuslik. Suurema osa tööst tegi ära Quinn, Minu mehed hakkasid tasakesi levitama kuul-

dust, et ma ei ole iial inimest löönud, et ma ei ole suuteline immest lööma, et vastava provokatsiooni ees taandumine on kindlaks tõendiks selle kohta, et ma olen robot ons ma organiseerisin rumala, avaliku, skandaalse maiguga kõne ja mõni loll pidi paratamatult sisse kukkuma. Oma olemuselt oli see lihtsalt kelmitrikk, kus kunstlikult loodud õhkkond teeb kogu töö. Ja emotsionaalne efekt kindlustaski mu valimise, nagu ma ette arvasin.»
Robopsühholoog noogutas: «Ma näen, et te tungite minu alale. Ma arvan, et seda peab tegema iga poliitik. Aga mul on väga kahju, et see niimoodi välja kukkus. Ma armastan roboteid. Ma armastan neid palju rohkeni kui inimesi. Kui loodaks robot, kes suudab töötada valitsusaparaadis, oleks ta parem kui ükski poliitikategelane. Robootika seaduste järgi ei saaks ta inimestele kahju teha, ei oleks võimeline türanniaks, korruptsiooniks, nürimeelsuseks, eel-

arvamusteks. Ja pärast seda, kui ta on teatava aja teeninud, lahkuks ta, kuigi on surematu, sest ta ei saaks teha inimestele haiget teadmisega, et neid on valitsenud robot.
See oleks ideaal.»
«Välja arvatud võimalus, et robot ei tule oma aju sünnipäraste puuduste pärast tööga toime. Positronajud ei ole iial nii täiuslikud kui inimajud.»
«Tal oleksid nõuandjad. Isegi inimaju ei suuda ilma abilisteta valitseda.» Byerley vaatas Susan Calvinit pineva uudishimuga. «Miks te naerate, doktor Calvin?»
«Ma naeran sellepärast, et härra Quinn ei mõelnud asja lõpuni.»
«Kas te tahate öelda, et tema versioonil puudub veel midagi?»
«Õige vähe. See Stephen Byerley, kellest rääkis Quinn, see vigane mees veetis kolm valimiseelset kuud mingil salapärasel põhjusel maal. Ta pöördus tagasi teie kuulsa kõne ajaks. Lõpuks võis vaene kääbus teha veel kord seda, mis ta oli juba kunagi teinud, liiatigi et tema ülesanne oli nüüd palju lihtsam.»
«Ma ei saa teist hästi aru.»
Doktor Calvin tõusis ja kohendas oma kleiti. Ta valmistus ilmselt lahkuma. «Ma tahan öelda, et ainult ühel juhul võib robot inimest lüüa ilma esimest põhiseadust rikkumata. Ainult ühel juhul.»
«Ja nimelt?»
129
Doktor Calvin oli ukse juures. Ta ütles vaikselt: «Siis, kui inimene, keda ta lööb, on teine robot.»
Calvin naeratas. Ta kõhn nägu säras rõõmust. «Nägemiseni, härra Byerley. Viie aasta pärast loodan ma hääletada teie poolt koordinaatori valimistel.»
Stephen Byerley muigas: «Ma pean ütlema, et selle mõttega te olete veidi ette rutanud.»
Uks sulgus doktor Calvini järel,

SISUKORD

Toimetaja O. Samma Toimetuse kolleegium: V. Beekman, V. Ilus, O. Jõgi, U. Laht, O. Ojamaa ja R. Sirge Toimetuse aadress: Tallinn, Harju t. 1, tel. 492-54; 407-82.
Trükkimisele antud 24. XI 1965. Trükiarv 19 000. Paber 84X108, '/32. Trükipoognaid 4,125.
Formaadile 60X90 kohaldatud trükipoognaid 6,94. Arvestus-poognaid 4,47. MB-10910.
Tellimise nr. 2918. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.
, Hind 20 kop.
На эстонском языке библиотека «Лооминг» № 47/48 (419/420) Исаак Азимон
Пропавший робот Перевод с английского